

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO KATEDRA

Indra BIELSKYTĖ

Viešojo administravimo studijų programos studentė

DARNAUS VYSTYMOSI STRATEGIJOS
ĮGYVENDINIMAS KELMĖS RAJONO SAVIVALDYBĖJE

Bakalauro baigiamasis darbas

Šiauliai, 2014

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO KATEDRA

Indra BIELSKYTĖ

DARNAUS VYSTYMOSI STRATEGIJOS
ĮGYVENDINIMAS KELMĖS RAJONO SAVIVALDYBĖJE

Bakalauro baigiamasis darbas
Socialiniai mokslai, viešasis administravimas (N 700)

Darbo vadovas:
doc. dr. Rimantas KRANKALIS

Teigiu, kad bakalauro studijų baigiamasis darbas, kurį teikiu vadybos mokslų krypties programos bakalauro kvalifikaciniam laipsniui įgyti yra originalus autorinis darbas

(Studento parašas)

Bielskytė, I. (2014). Darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimas Kelmės rajono savivaldybėje: universitetinių pagrindinių studijų Viešojo administravimo programos baigiamasis darbas. Baigiamojo darbo vadovas doc. dr. R. Krankalis. Šiaulių universitetas, Viešojo administravimo katedra, 72 p. (86 p.).

SANTRAUKA

Bakalauro baigiamajame darbe analizuojamas darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimas Kelmės rajono savivaldybėje.

Pirmoje dalyje nagrinėjami darnaus vystymosi koncepcijos ypatumai – raida, aplinkos apsaugos, ekonomikos, socialinio vystymosi ir institucinė dimensijos, principai, darnaus vystymosi ir gero valdymo sąsajos, darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo Lietuvoje aspektai. Analizuojami strateginio planavimo veiksniai viešajame sektoriuje darnaus vystymosi kontekste, akcentuojant vietos savivaldos specifiką. Apibrėžtos darnaus vystymosi planavimo, gero valdymo ir strateginio plėtros plano principų sąsajos vietos lygmenyje.

Antroje dalyje pateiktas empirinio tyrimo metodikos pagrindimas ir aprašymas. Nagrinėjama darnaus vystymosi raiška Kelmės rajono strateginiuose dokumentuose: įvertintas Kelmės rajono vystymosi darnumas 2008 – 2012 m. strateginio plėtros plano galiojimo laikotarpiu, skaičiuojant integruoto darnaus vystymosi indeksą ir analizuojant pasirinktą aplinkos būklės, ekonominio ir socialinio vystymosi rodiklių kaitą; analizuota Kelmės rajono 2013 – 2020 m. strateginio plėtros plano atitiktis darnaus vystymosi principams. Apibrėžtos darnaus vystymosi ir gero valdymo, kaip būtinos sąlygos darniam valdymui, principų įgyvendinimo tobulinimo galimybės Kelmės rajono savivaldybėje.

Raktiniai žodžiai: darnus vystymasis, geras valdymas, strateginis planavimas, savivaldybė.

Bielskytė, I. (2014). Implementing Sustainable Development Strategy at Kelmė District Municipality: the Final Work of University Studies in Public Administration. Advisor – assoc. prof. dr. R. Krankalis. Šiauliai University, the Department of Public Administration, 72 p. (86 p.).

SUMMARY

The Final Bachelor's Degree Work analyses implementation of the sustainable development strategy at Kelmė District Municipality.

The first part analyses peculiarities of the conception of sustainable development – course, dimensions of environmental protection, economics, social development as well as institutional dimension, principles, links between the sustainable development and good management, aspects of implementing the sustainable development strategy in Lithuania. Factors of the strategic planning within the public sector in the context of the sustainable development are analysed with a specific emphasise on the specifics of self-governing. Links between planning the sustainable development, good management and principles of the strategic development plan on the local level are defined.

The second part presents substantiation and description of the empiric survey methodology. Expression of the sustainable development in strategic documents of Kelmė district is analysed: coherence of the development of Kelmė district is assessed upon validity of the Strategic Development Plan for 2008 – 2012 by calculating integrated sustainable development index and analysing changes of indicators of the state of environment, economic and social development; correspondence of the Strategic Development Plan of Kelmė district for 2013 – 2020 to principles of the sustainable development is analysed. Possibilities for improving principles of the sustainable development and the good management as the essential conditions for the sustainable management in Kelmė District Municipality are defined.

Keywords: sustainable development, good management, strategic planning, municipality.

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1.1 lentelė. ES aplinkosaugos ir darnaus vystymosi nuostatų formavimosi etapai.....	13
1.2 lentelė. Populiariausios darnaus vystymosi apibrėžtys.....	20
1.3 lentelė. Pagrindiniai darnaus vystymosi prieštaravimai.....	20
1.4 lentelė. Darnaus vystymosi koncepcijos dimensijų funkcijos.....	22
1.5 lentelė. Institucijos sampratos bendruomenės ir organizacijos analizės lygmenyse.....	25
1.6 lentelė. Gero valdymo ir darnaus vystymosi principų sąsajos.....	27
1.7 lentelė. Lietuvos darnaus vystymosi strategijos principai.....	29
1.8 lentelė. Darnaus vystymosi planavimo, gero valdymo ir strateginio plėtros plano rengimo principų sąsajos vietos lygmenyje.....	34
1.9 lentelė. Strateginio planavimo metodologijų ypatumai.....	35
2.1 lentelė. Ekspertų bendrieji duomenys.....	43
2.2 lentelė. Kelmės rajono situacijos SSGG darnaus vystymosi kontekste.....	45
2.3 lentelė. Kelmės rajono vizija 2020 m. darnaus vystymosi kontekste.....	46
2.4 lentelė. Kelmės rajono prioritetinės vystymosi sritys ir strateginiai tikslai darnaus vystymosi kontekste.....	47
2.5 lentelė. Kelmės rajono strateginių tikslų uždaviniai darnaus vystymosi kontekste.....	48
2.6 lentelė. Ekonominio darnaus vystymosi indekso kaita Kelmės rajone.....	49
2.7 lentelė. Socialinio darnaus vystymosi indekso kaita Kelmės rajone.....	50
2.8 lentelė. Aplinkos darnaus vystymosi indekso kaita Kelmės rajone.....	51
2.9 lentelė. Procentinis integruoto darnaus vystymosi indekso pasiskirstymas pagal sritis Kelmės rajono savivaldybėje 2006 – 2012 m.....	52
2.10 lentelė. DV sričių problematiškumo lygio vertinimas.....	55
2.11 lentelė. Kelmės rajono darnaus vystymosi iššūkiai.....	56
2.12 lentelė. Darnaus vystymosi principų įgyvendinimo Kelmės rajone vertinimas.....	58
2.13 lentelė. Gero valdymo principų įgyvendinimo Kelmės rajone vertinimas.....	59

PAVEIKSLIŲ SĄRAŠAS

1.1 pav. Darnaus vystymosi požiūrio esminės charakteristikos.....	19
1.2 pav. Pagrindinių darnaus vystymosi dimensijų sąsajos.....	21
1.3 pav. Darnumo dimensijų tetraedras.....	23
1.4 pav. Lietuvos įvairių lygmenų strateginių dokumentų sistema.....	33
1.5 pav. Bendrieji strateginio planavimo bruožai.....	36
1.6 pav. Savivaldos institucijų strateginio planavimo etapai.....	37
1.1 pav. Darnaus vystymosi indeksų kaita Kelmės rajono savivaldybėje 2006 - 2012 m.....	51
2.2 pav. Kelmės rajono savivaldybės integruotas darnaus vystymosi indekso kaita 2006 - 2012 m.....	52
2.3 pav. Darnaus vystymosi indeksų kaita Lietuvoje ir Kelmės raj. sav. 2006 - 2012 m.....	53
2.4 pav. Lietuvos Respublikos ir Kelmės rajono savivaldybės integruotas darnaus vystymosi indeksų kaita 2006 - 2012 m.....	54
2.5 pav. Kelmės rajono darnaus vystymosi tobulinimo galimybės.....	62

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

Darnus vystymas – įvardijamas kaip vystymasis, užtikrinantis galimybes „pasiekti visuotinę gerovę dabartinei ir ateinančioms kartoms, neperžengiant leistinų poveikio aplinkai ribų“ (Nacionalinė darnaus vystymosi..., 2003, 10 p.)

Geras valdymas – „efektyvus, sąžiningas ir atskaitingas vyriausybės galios naudojimas“. (Pivoras, Visockytė, 2011, p. 31).

Strateginis planavimas - formalizuota sistema, užtikrinanti institucijos viso strateginio valdymo proceso, kurio metu apibrėžiamos veiklos kryptys ir veiksmai, kaip efektyviausiai panaudoti turimus ir planuojamus žmogiškuosius, materialiuosius, finansinius išteklius misijai vykdyti, įgyvendinimą, veiklos stebėseną ir atsiskaitymą už rezultatus. (Žin., 2002, Nr. 57 – 2312; Žin., 2007, Nr. 23 – 879)

Viešasis administravimas – įstatymų ir kitų teisės aktų reglamentuojama viešojo administravimo subjektų veikla, skirta įstatymams ir kitiems teisės aktams įgyvendinti: administracinių sprendimų priėmimas, įstatymų ir administracinių sprendimų įgyvendinimo kontrolė, įstatymų nustatytų administracinių paslaugų teikimas, viešųjų paslaugų teikimo administravimas ir viešojo administravimo subjekto vidaus administravimas. (Žin., 1999, Nr. 60-1945).

Viešasis interesas – „kaip visuomenės interesus, valstybės pripažintus juos reglamentuojant bei ginant tam tikromis teisinėmis priemonėmis“. (Krjzhkov, cituojamas Trumpulio, 2010, p. 127).

Viešojo politika – „valstybės valios išraiška valdžios veikla ir tos veiklos priežastys, sprendimų priėmimo ir jų įgyvendinimo motyvacija“. (Raipa, 2002, p. 11).

Viešojo administravimo institucija – kolegialus ar vienvaldis viešojo administravimo subjektas, viešojo administravimo įstaiga – valstybės ar savivaldybės biudžetinė įstaiga. (Žin., 1999, Nr. 60-1945).

Vietos savivalda – valstybės teritorijos administracinio vieneto – savivaldybės teisė laisvai ir savarankiškai tvarkytis pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją ir įstatymus per administracinio vieneto nuolatinių gyventojų tiesiogiai išrinktų atstovų savivaldybės tarybą bei jos sudarytą vykdomąją ir kitas institucijas. (Žin., 1994, Nr. 55-1045).

TURINYS

ĮVADAS	9
1. DARNAUS VYSTYMOŠI ĮGYVENDINIMO YPATUMAI	13
1.1. Darnaus vystymosi koncepcijos aspektai	13
1.1.1. Darnaus vystymosi raida	13
1.1.2. Darnaus vystymosi koncepcijos dimensijos	18
1.1.3. Darnaus vystymosi ir gero valdymo sąsajos.....	27
1.1.4. Darnaus vystymosi įgyvendinimas Lietuvoje.....	28
1.2. Strateginis planavimas viešajame sektoriuje	31
1.2.1. Strateginis planavimas darnaus vystymosi kontekste.....	31
1.2.2. Strateginis planavimas vietos savivaldoje	36
2. DARNAUS VYSTYMOŠI STRATEGIJOS ĮGYVENDINIMAS KELMĖS RAJONO SAVIVALDYBĖJE.....	39
2.1. Tyrimo metodikos pagrindimas ir aprašymas	39
2.2. Darnaus vystymosi raiška Kelmės rajono strateginiame plėtros plane	44
2.3. Kelmės rajono darnaus vystymosi vertinimas 2006 – 2012 m.	49
2.4. Darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo tobulinimas Kelmės rajone.....	54
IŠVADOS	63
REKOMENDACIJOS	65
LITERATŪRA	66
PRIEDAI	71

IVADAS

Temos aktualumas ir naujumas. 1992 m. Jungtinių tautų pasaulio vadovų konferencijoje Rio de Žaneire darnus vystymasis įteisintas kaip pagrindinė ir ilgalaikė pasaulio visuomenės vystymosi ideologija, suformuluoti darnaus vystymosi principai, kuriais grindžiamos nacionalinės darnaus vystymosi strategijos (Pasaulio viršūnių susitikimas..., 2002). Darnaus vystymosi koncepcijos esmę sudaro trijų sričių (dimensijų, komponentų) – aplinkosaugos, ekonomikos ir socialinės – lygiavertis vystymasis. Dažnai tai nusakoma kaip kompromisas tarp šių sričių tikslų – institucijų sprendimai turi būti vienodai teisingi visoms minėtoms veikloms, neišskiriant kurios nors vienos, kaip prioritetinės veiklos. Darbotvarkėje 21 a. pabrėžiama, kad eilė problemų yra vietinės veiklos padariniai, todėl itin svarbus savivaldybių dalyvavimas, kurios, būdamos arčiausiai žmonių, telkia bendruomenės darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimui.

Nuo viešojo administravimo subjektų požiūrio į darnaus vystymosi koncepciją, jų priimamų sprendimų darnaus vystymosi kontekste priklauso visuomenės vystymosi darnumas. Todėl vėlesniuose aukščiausio lygio darnaus vystymosi forumuose ypač akcentuojama ir ketvirtoji dimensija – institucinė. 2002 m. Johanesburgo ir 2012 m. Rio+20 konferencijų dokumentuose įsipareigojama stiprinti ir gerinti visų lygių valdymą efektyviam darnaus vystymosi prioritetų įgyvendinimui. Konstatuojama, kad šių ambicingų tikslų vykdymui pasigendama demokratiškesnių ir atskaitingų tarptautinių, regioninių ir vietos institucijų. Pabrėžiama, kad Geras valdymas yra darnaus vystymosi valdymo pagrindas (Johanesburgo darnaus vystymosi..., 2002; Ateitis, kurios norime, 2012). Šiuose procesuose aktyviai turi dalyvauti visų lygių valdžios ir įstatymų leidybos institucijos. Visuomenei turi būti suteiktos realios galimybės dalyvauti administraciniuose ir teismo procesuose. Vietos savivaldos institucijos turi aktyviai rengti ir panaudoti darnaus vystymosi strategijas kaip pagrindinius dokumentus sprendimų priėmimo. Tam būtina formuoti integruotas socialinių, ekonominių ir aplinkosauginių duomenų informacijos bazes bei užtikrinti veiksmingą pasiektų rezultatų vertinimą (Ateitis, kurios norime, 2012).

Darnaus vystymosi politika yra Lietuvos viešosios politikos dalis. Jos principais, prioritetais remiasi esminis ES ilgalaikio vystymosi dokumentas – strategija „Europa 2020, Lietuvos pagrindiniai plėtros ir raidos aktai – pažangos strategija „Lietuva 2030“, Valstybės ilgalaikės raidos strategija, 2007 – 2013 m. ES struktūrinės paramos panaudijimo strategija ir Veiksmų programa, LRV programų įgyvendinimo veiksmai, visų sričių vystymosi dokumentai (Naruševičius, Lazdinis, 2010).

2003 m. priimtoje Lietuvos darnaus vystymosi strategijoje darnus vystymasis įvardijamas kaip vystymasis, užtikrinantis galimybes „pasiekti visuotinę gerovę dabartinei ir ateinančioms kartoms, neperžengiant leistinų poveikio aplinkai ribų“ (Nacionalinė darnaus vystymosi..., 2003, 10

p.). Strategija yra ilgalaikės valstybės vystymosi iki 2020 m. gairės. Ja siekiama kuo glaudžiau susieti įvairių veiklos sričių tikslus ir uždavinius, numatyti jų įgyvendinimo veiksmus.

Šiuolaikiniame viešojo valdymo moksle, viešojo administravimo praktikoje iššūkiu yra pagrįstas šiuolaikinės visuomenės modernizavimo prioritetų bei adekvačių viešojo valdymo tobulinimo bei efektyvinimo krypčių ir galimybių pasirinkimas bei tobulinimo poreikių numatymas (Raipa, 2012). Šio iššūkio suvokimas ir jos sprendimo galimybių perspektyva yra sietina su darnaus vystymosi bei žiniomis grindžiamos visuomenės sukūrimo iššūkiais – būtent šie iššūkiai žymiu mastu nulemia svarbiausius poreikius tobulinti viešąjį valdymą vietos savivaldoje.

Savivaldybės valstybės viešąją politiką įgyvendina per savo planavimo instrumentus, pvz., strateginius plėtros, veiklos bei finansinius planus. Dabartiniu metu teorinis ir praktinis dėmesys darnaus vystymosi problemų analizei vietiniu lygiu yra nepakankamas, ypač kaimiškose vietovėse.

Tyrime pateikiamos Lietuvos ir užsienio mokslininkų įžvalgos apie darnaus vystymosi koncepciją šiais aspektais: dimensių ypatumai (Bivainis, Tamošiūnas, 2007; Burinskienė, 2003; Čiegis, 2004; Čiegis, Tamošiūnas, Ramanauskienė, Navickas, 2010; Domarkas, Juknevičienė, Kareivaitė 2012; Gagliardi, 2008; Juknys, 2012; Kriščiūnas, Staniškis, Tričys, 2008; North, 2003; Šeputienė, 2009, Tamošiūnas, 2009); teritorijų darnumo vertinimas (Čiegis, Ramanauskienė, Šimanskienė, 2010; Čiegis, Zeleniūtė, 2008; Čiegis ir kt., 2010;); darnaus vystymosi ir gero valdymo sąsajos (Domarkas ir kt., 2012; Farrington, 2009; Krankalis, Anzelytė, 2013; Šaparnienė, 2010; Šaparnienė, Krupavičius, 2013); darnaus strateginio planavimas (Arimavičiūtė, 2003, 2005, 2012; Bivainis, Tunčikienė, 2004, 2005, 2009; Tamošiūnas, 2009);

Tyrimu siekiama atsakyti į tris probleminius klausimus:

1. Ar Kelmės rajono savivaldybės 2008 – 2012 m. strateginio plėtros plano galiojimo laikotarpiu rajonas vystėsi darniai?
2. Ar Kelmės rajono savivaldybės 2013 – 2020 m. strateginis plėtros planas atitinka darnaus vystymosi principus?
3. Kokiu lygiu Kelmės rajono savivaldybėje įgyvendinami darnaus vystymosi ir gero valdymo, kaip būtinos sąlygos darniam valdymui, principai ir kokios jų įgyvendinimo tobulinimo galimybės?

Tyrimo objektas – darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimas.

Tyrimo dalykas – darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimas Kelmės rajono savivaldybėje.

Tyrimo tikslas – išnagrinėti darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimą ir apibrėžti tobulinimo galimybes Kelmės rajono savivaldybėje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti darnaus vystymosi koncepcijos ir strateginio planavimo sampratą.
2. Įvertinti Kelmės rajono vystymosi darnumą 2008 – 2012 m. strateginio plėtros plano galiojimo laikotarpiu.
3. Išanalizuoti Kelmės rajono 2013 – 2020 m. strateginio plėtros plano atitiktį darnaus vystymosi principams.
4. Apibrėžti darnaus vystymosi ir gero valdymo, kaip būtinos sąlygos darniam valdymui, principų įgyvendinimo tobulinimo galimybes Kelmės rajono savivaldybėje.

Tyrimo metodika. Empiriniame tyrime naudota mišrių metodų strategija, taikant kiekybinį tyrimą – integruoto darnaus vystymosi indekso skaičiavimą ir kokybinį tyrimą – dokumentų analizę, pusiau struktūruotą interviu, interviu turinio analizę. Kiti naudoti metodai – mokslinių šaltinių analizė, apibendrinimas, grafinis vaizdavimas.

Empirinio tyrimo koncepcija parengta, vadovaujantis Balčiūno, Juozaitienės, Rudytės, Tijūnaitienės (2014) metodinėmis rekomendacijomis, Bitino, Rupšienės, Žydžiūnaitės (2008), Kardelio (2007), Morkevičiaus, Telešienės, Žvaliausko (2008) metodologinėmis nuostatomis.

Tyrimo plano pagrindiniai etapai:

1. Pirmame etape formuluoti tyrimo probleminiai klausimai, atlikta Kelmės rajono 2013 – 2020 m. strateginio plėtros plano atitikimo darnaus vystymosi principams analizė.
2. Antrame etape įvertintas Kelmės rajono vystymosi darnumas 2008 – 2012 m. strateginio plėtros plano galiojimo laikotarpiu, taikant integruoto darnaus vystymosi indekso nustatymo metodą.
3. Trečiame etape parengtas tyrimo instrumentas - interviu klausimynas, informantų kriterinės atrankos kriterijai. Atliktas pusiau struktūruotas interviu, norint išsiaiškinti informantų nuostatas apie darnaus vystymosi ir gero valdymo, užtikrinančio institucijų darnų valdymą, principų įgyvendinimą ir tobulinimo galimybes Kelmės rajone. Apibendrinus tyrimo rezultatus, parengtas darnaus vystymosi įgyvendinimo tobulinimo gero valdymo kontekste modelis.

Mišrių metodų strategija (Balčiūnas ir kt., 2014; Morkevičius ir kt., 2008) taikoma, norint pasinaudoti kiekybinių ir kokybinių metodų privalumais, pagrįsti tyrimo rezultatus skirtingais duomenų šaltiniais ir formomis, vienu metodu surinktus, analizuotus duomenis papildyti kitų metodų duomenimis. Pirmame tyrimo plano etape naudojamas kokybinis metodas – dokumentų analizė (nagrinėjamas Kelmės rajono strateginis plėtros planas), antrame – kiekybinis metodas (statistinių duomenų analizė), trečiame – kokybinis metodas (pusiau struktūruotas interviu ir jo turinio analizė). Teritorijų vystymosi darnumo įvertinimui geriausiai tinka kiekybinis integruoto darnaus vystymosi indekso nustatymo metodas, naudojantis oficialius statistinius duomenis, skelbiamus LR Statistikos departamento tinklapyje. Kokybinis duomenų rinkimo metodas – interviu

geriausiai tinka išsiaiškinti informantų – specialistų nuostatas dėl kiekybiniu metodu gautų rezultatų priežasties – pasekmės ryšio suvokimo, tobulinimo galimybių apibrėžimo.

Interviu klausimyno pagrindinis tikslas – išsiaiškinti informantų nuostatas į probleminius klausimus. Tyrimo instrumente, kurį sudaro 5 dalys, klausimai formuluojami, remiantis teorinėje dalyje analizuotais darnaus vystymosi ir gero valdymo koncepcijų aspektais.

Pusiau struktūruotame interviu informantų pasirinkimui taikoma kriterinė atranka, laikantis tyrėjo nustatytų kriterijų. Apklausoje, atliktoje laikantis etikos reikalavimų, dalyvavo 5 informantai.

Tyrimo praktinė reikšmė. Pirmąkart įvertintas Kelmės rajono vystymosi darnumas 2008 – 2012 m. strateginio plano galiojimo laikotarpiu, taikant integruoto darnaus vystymosi indekso apskaičiavimo metodiką, atlikta naujojo 2012 – 2020 m. strateginio plėtros plano atitikties darnaus vystymosi principams, pateiktos informantų nuostatos apie darnaus vystymosi ir gero valdymo, užtikrinančio institucijų darnų valdymą, principų įgyvendinimo kokybę, sukonstruotas Kelmės rajono darnaus vystymosi įgyvendinimo tobulinimo modelis.

Baigiamajame darbe literatūros šaltinių sąrašas ir nuorodos į tekste cituojamus šaltinius pateiktos pagal Šiaulių universiteto Socialinių mokslų fakulteto reikalavimus moksliniams žurnalams.

1. DARNAUS VYSTYMOSI ĮGYVENDINIMO YPATUMAI

1.1. Darnaus vystymosi koncepcijos aspektai

1.1.1. Darnaus vystymosi raida

2003 m. priimtoje Lietuvos darnaus vystymosi strategijoje darnus vystymasis įvardijamas kaip vystymasis, užtikrinantis galimybes „pasiekti visuotinę gerovę dabartinei ir ateinančioms kartoms, neperžengiant leistinų poveikio aplinkai ribų“ (Nacionalinė darnaus vystymosi..., 2003, 10 p.). Pabrėžiama, kad darnaus vystymosi koncepcija 1992 m. pasaulio vadovų konferencijoje Rio de Žaneire įteisinta kaip pagrindinė ir ilgalaikė pasaulio visuomenių vystymosi ideologija. Jos esmę sudaro trijų sričių (komponentų, dimensių) – aplinkosaugos, ekonomikos ir socialinės – lygiavertis vystymasis. Dažnai tai nusakoma kaip kompromisas tarp šių sričių tikslų – institucijų sprendimai turi būti vienodai teisingi visoms minėtoms veikloms, neišskiriant kurios nors vienos, kaip prioritetinės, veiklos. Nuo viešojo administravimo subjektų požiūrio į darnaus vystymosi koncepciją, jų priimamų sprendimų darnaus vystymosi kontekste priklauso visuomenės vystymosi darnumas. Todėl vėlesniuose aukščiausio lygio darnaus vystymosi forumuose ypač akcentuojama ir ketvirtoji dimensija – institucinė. 2002 m. Johanesburgo darnaus vystymosi deklaracijoje įsipareigojama stiprinti ir gerinti visų lygių valdymą efektyviam Darbotvarkės 21 amžiui, Tūkstantmečio vystymosi ir Johanesburgo forumo tikslų ir prioritetų įgyvendinimui. Konstatuojama, kad šių ambicingų tikslų vykdymui pasigendama demokratiškesnių ir atskaitingų tarptautinių, regioninių ir vietos institucijų. Dar aiškiau apie institucinės dimensijos svarbą minima 2012 m. Rio + 20 konferencijos dokumentuose, akcentuojant Gero valdymo privalumus darnaus vystymosi procesuose.

Europos ekonominės bendrijos, nuo 1992 m. ES, aplinkos apsaugos ir darnaus vystymosi eigą galima suskirstyti į keletą etapų (žr. 1.1 lent.).

1.1 lentelė

ES aplinkosaugos ir darnaus vystymosi nuostatų formavimosi etapai

Eil. nr.	Etapo laikotarpis, m.	Etapų esminiai faktai
1.	1957 – 1966	1957 m. – Europos ekonominės bendrijos steigimo sutartyje nenumatytas aplinkos apsaugos politikos formavimas
2.	1967 – 1986	1968 m. – Romos klubo, inicijavusio daugelį tuometinės aplinkos situacijos tyrimų, įkūrimas
		1972 m. – Stokholmo Jungtinių Tautų (JT) konferencija „Žmogaus aplinka“, kurioje pirmą kartą akcentuotas aplinkos apsaugos ir žmogaus teisių ryšys;
		1972 m. – JT birželio 5 d. paskelbė Pasauline aplinkos apsaugos diena (Stokholmo forumo proga)
		1973 m. – Pirmoji EEB aplinkos apsaugos veiksmų programa 1973 – 1976 m., kurios esminis tikslas – stabdyti aplinkos taršą
		1977 m. – Antroji EEB aplinkos apsaugos veiksmų programa 1977 – 1981 m., kurios esminis tikslas – prevencinė aplinkosaugos politika
		1980 m. – Pasaulio apsaugos strategija, kurioje pradėtos formuoti darnaus vystymosi nuostatos

		1982 m. – Trečioji EB aplinkos apsaugos veiksmų programa 1982 – 1986 m., kurios esminis tikslas – aplinkos apsaugos politikos integracija į kitas EB politikos sritis
3.	1987 – 1991	1987 m. – JT Pasaulio vystymosi ir aplinkos komisijos (vad. Brundtland) pranešimas „Mūsų bendra ateitis“, kuriame suformuluoti darnaus vystymosi pagrindai ir žymioji darnaus vystymosi apibrėžtis 1987 m. – Ketvirtoji aplinkos apsaugos veiksmų programa 1987 – 1992 m., kurios esminis tikslas – geros aplinkos kokybės ir sėkmingo ekonomikos vystymosi sąsajos, teisės aktų įgyvendinimo kontrolė 1987 m. – Bendras Europos aktas, kuriame numatyti minimalūs aplinkos apsaugos reikalavimai 1990 m. – ET reglamentas dėl Europos Aplinkos agentūros ir Europos Aplinkos informacijos ir stebėjimo tinklo įkūrimo.
4.	1992 – 2000	1992 m. – pasaulio aukščiausio lygio JT Aplinkos ir plėtros konferencija Rio de Žaneire, kurioje suformuluoti darnaus vystymosi principai ir priimta Darbotvarkė XXI amžiui 1993 m. – Penktoji aplinkos apsaugos veiksmų programa „Darnaus vystymosi link“ 1993 – 2001 m., kurios esminis rezultatas – subsidiarumo principo įgyvendinimas 1997 m. – po Amsterdamo konferencijos, kurioje buvo pakoreguota ES sutartis, darnus vystymasis tampa vienu prioritetiniu sutarties tikslu, pripažįstamas integravimo principas, aplinkos apsauga pripažįstama lygiavertė ekonominei plėtrai 2000 m. – priimta Lisabonos strategija, kurioje esminiai prioritetai – ekonominiai ir socialiniai iššūkiai
5.	2001 – 2005	2001 m. – Geterborge patvirtinta ES darnaus vystymosi strategija 2001 m. – Šeštoji aplinkos apsaugos veiksmų programa „Mūsų ateitis – mūsų pasirinkimas“ 2002 – 2012 m., kurios esminis tikslas – klimato kaitos švelninimas 2002 m. aukščiausio lygio darnaus vystymosi Johannesburgo konferencija, kurios pagrindinis tikslas – nuo planų prie darbų
6.	2006 – 2009 .	2006 m. – priimta atnaujinta ES darnaus vystymosi strategija, skirta išplėstai ES
7.	Nuo 2010	2010 m. – Lisabonos sutarties siekių pagrindu parengta strategija „Europa 2020“ (2011 – 2020 m. laikotarpiui) 2012 m. – Rio+20 konferencija, kurios esminiai tikslai institucinės dimensijos stiprinimas ir žaliosios ekonomikos vystymasis

Šaltinis: sudaryta pagal Juknį (2012), Naruševičių, Lazdinį (2010), Vaišnora (2011).

Isteigus EEB, dešimtį metų nesusirūpinta aplinkosaugos situacija, esminį dėmesį skiriant ekonominių ir socialinių problemų sprendimui. Pagal sutartį Bendrijai nebuvo pavesta analizuoti aplinkos iššūkius, formuoti bendrą aplinkosaugos politiką. Tai atlikdavo kiekviena valstybė atskirai. Buvo netgi priekaištaujama, kad atskirų valstybių nesuderintos aplinkos priemonės trukdo laisvosios prekybos principo įgyvendinimui (Lazdinis, 2008).

Antrojo pasaulinio karo padarinių likvidavimas, kaip EEB pirmojo dešimtmečio veiklos prioritetinė politika, skatino ženklų gamtos išteklių naudojimą, antropogeninius kraštovaizdžio pokyčius ir niokojimą. Spartus žemės ūkio apimčių augimas didino aplinkos taršą mineralinėmis trąšomis ir cheminėmis medžiagomis. Žmonių poreikių tenkinimas vyko gamtos sąskaita. Vyravo nuostata, kad ekonominė plėtra yra vienintelis pažangos rodiklis, rūkstantys kaminai – visuomenės gerovės įvaizdis (Juknys, 2012).

Apie artėjančius ekologinius pavojus pirmieji viešai prabilo 1968 m. įkurto Romos klubo, apjungusio 30 žinomų mokslininkų, politikų ir verslininkų grupę, nariai. Jų finansuoti visuomenės vystymosi tendencijų tyrimo rezultatai paskelbti garsioje J. Foresterio knygoje „Pasaulio dinamika“ (1971). Joje analizuojama penkių kintamųjų – žmonių skaičiaus, maisto produktų kiekio,

sunaudojamų gamtinių išteklių kiekio, pramonės gamybos mastų, aplinkos taršos lygio – kaita bei tarpusavio sąveika, pateikiama prognozė artimiausiems kelioms dešimtmečiams, jei augimo tempai nekis. Vėlesni Romos klubo inicijuoti tyrimai patvirtino Foresterio prognozes – „nors ekonominis augimas yra labai svarbus ir pageidaujamas, tačiau žmonių skaičiaus, išteklių naudojimo ir gamybos augimas negali būti begalinis ir būtina neatidėliotinai imtis šių procesų reguliavimo priemonių“ (Juknys, 2012, 259 p.), norint XXI a. pradžioje išvengti ekologinės krizės.

Jau 1972 m. Stokholme įvyko pirmoji Jungtinių Tautų konferencija aplinkos ir vystymosi klausimais, akcentuotas aplinkos poveikis žmogaus sveikatai, visuomenių gerovės lygio mažėjimas dėl neigiamų pokyčių gamtinėse sistemose. Susitarta dėl būtinumo derinti ekonominio vystymosi ir aplinkos apsaugos sprendimus, siejant juos su socialiniais pokyčiais. Konferencijoje priimta deklaracija „Dėl žmogaus aplinkos“, kurioje paskelbtas labai svarbus principas – „Žmogus turi pagrindinę teisę į laisvę, lygybę ir adekvačias gyvenimo sąlygas tokios kokybės aplinkoje, kuri leidžia gyventi oriai ir gerai, kartu prisiima atsakomybę apsaugoti ir gerinti aplinką dabarties ir ateities kartoms“ (Gaidys, 2007, 64 p.). Aplinkosauginiame forume pabrėžta, kad visi žemės gamtos ištekliai – bioįvairovė, oras, vanduo, dirvožemis turi būti išsaugoti, neatsinaujinantys ištekliai naudojami taip, kad jų užtektų ir būsimosioms kartoms. Po konferencijos Europos valstybės nusprendė parengti EEB aplinkos veiksmų politikos gaires (Juknys, 2012, Vaišnoras, 2011).

1973 m. parengta Pirmoji aplinkos apsaugos veiksmų programa (4 metų laikotarpiui), kurioje akcentuoti aplinkos taršos mažinimo, efektyvaus gamtos išteklių naudojimo, socialiai palankaus ekonominio vystymosi aspektai. Įtvirtinti pagrindiniai EEB aplinkosaugos principai – prevencijos ir atsakomybės – „teršėjas moka“ (Naruševičius, Lazdinis, 2010). Vaišnoras (2011) pateikia konkrečius programos rezultatus: nustatytos leistinos teršalų emisijos į aplinkos orą, vandenį, dirvožemį vertės, ženkliai spręsti vandenų kokybės klausimai, atkreiptas visuomenės dėmesys į didėjančius atliekų kiekius.

Antroji aplinkosaugos veiksmų programa apėmė 1977 – 1981 m. laikotarpį. Joje ryškus prevencinis EEB aplinkos politikos pobūdis, ženklus dėmesys skirtas gamtos apsaugai, išskirta triukšmo problema, papildyti Pirmosios programos neįvykti uždaviniai. Abi programos nebuvo labai sėkmingos dėl 1975 – 1983 m. ekonominės krizės (Vaišnoras, 2011).

Aštuntojo dešimtmečio pabaiga vainikuota Pasaulio apsaugos strategijos priėmimu 1980 m.. Joje konstatuojama, kad „vystymasis ir aplinkos apsauga nėra prieštaringi dalykai, o racionalus gamtos išteklių naudojimas yra neatskiriama ne tik visuomenės vystymosi, bet ir gamtos apsaugos dalis“ (Juknys, 2012, 261 p.). Šis dokumentas padėjo darnaus vystymosi strategijos pagrindus.

EEB aplinkosaugos ir darnaus vystymosi nuostatų formavimosi antrasis – 1967 – 1986 m. etapas baigėsi trečiaja EB aplinkos apsaugos veiksmų programa 1982 – 1986 m. laikotarpiui. Joje

numatytas būtinumas aplinkosaugos politiką integruoti į kitų veiklų politiką, atlikti planuojamos ūkinės veiklos poveikio vertinimą (Naruševičius, Lazdinis, 2010; Vaišnoras, 2011).

Trečiajame darnaus vystymosi nuostatų formavimosi etape vyko svarbūs įvykiai. 1987 m. įsigaliojo Ketvirtoji aplinkosaugos veiksmų programa 1987 – 1992 m. laikotarpiui, vertinama kaip EB aplinkos politikos posūkio taškas – aplinkosaugos politika buvo įteisinta atskiru skyriumi „Aplinkosauga“ ir tapo sudėtine Europos bendrojo akto politikos dalimi (1987 m.). Aplinkosaugos programoje įteisintas naujas požiūris į aplinką – perėjimas nuo ekonominio suvokimo link darnaus vystymosi. Joje numatyti vėliau Maastrichto sutartyje (1992 m.) įteisinti svarbūs darnaus vystymosi principai – prevencijos ir vengimo, atsargumo, integravimo, subsidiarumo (Naruševičius, Lazdinis, 2010; Jociūtė, 2013).

Ekonominės plėtros ir gamtos apsaugos vienijimosi tikslų įgyvendinimui 1984 m. įkurta speciali prie JT „Aplinkos ir vystymosi komisija“, vadovaujama garsiosios Norvegijos aplinkos ministrės G. H. Brundtland. 1987 m. komisija paskelbė veiklos ataskaitą „Mūsų bendra ateitis“, kurioje suformuluotas iki šios dienos populiariausias darnaus vystymosi apibrėžimas – darnus vystymasis yra toks vystymasis, kuris leidžia patenkinti dabartinius visuomenės poreikius, nesukeliant pavojaus ateinančių kartų galimybėms tenkinti savuosius (Report of the World..., 1987). Dažnai ši apibrėžtis vadinama tiesiog Brundtland darnaus vystymosi apibrėžtimi.

1991 m. 3 tarptautinės organizacijos – „Pasaulio apsaugos strategijos“ autorės, pasiremdamos Brundtland ataskaita, parengė naują dokumentą „Darnaus gyvenimo strategija“, kuris rėmėsi trimis esminėmis prielaidomis (Juknys, 2012):

- 1 – žmonės nori ir gali ne tik išlikti, bet ir turėti geras gyvenimo sąlygas sau ir savo vaikams;
- 2 – žmogus iki šiol mažai rūpinosi aplinka, neefektyviai naudojo gamtos išteklius, todėl susidūrė su pavojais jo paties išlikimui;
- 3 – tolesnis visuomenės vystymasis turi užtikrinti, kad ekonominė pažanga būtų naudojama ir žmogaus, ir aplinkos reikmėms.

1992 m. iki tol aukščiausiu lygiu didžiausioje JT Aplinkos ir plėtros konferencijoje Rio de Žaneire darnus vystymasis buvo įteisintas kaip pagrindinė ilgalaikė visuomenės vystymosi strategija, suformuluoti pagrindiniai darnaus vystymosi principai. Priimtoje XXI amžiaus darbotvarkėje (JT Rio veiksmų programoje) pateikta Darnaus vystymosi veiksmų programa. Konstatuojama, kad eilė problemų yra vietinės veiklos padariniai, todėl svarbus savivaldybių dalyvavimas ir bendradarbiavimas Darbotvarkės siekių įgyvendinime. Vietinės valdymo institucijos yra arčiausiai žmonių, todėl jos atlieka esminį vaidmenį lavindamos ir telkdamos bendruomenes. Ženklus dėmesys turi būti skiriamas vietos institucijų kompetencijų darnaus vystymosi valdymo srityje tobulinimui (Pasaulio viršūnių susitikimas..., 2000).

1993 m. priimta Penktoji aplinkosaugos veiksmų programa „Darnaus vystymosi link“. Jos pavadinimas apsprendė dokumento turinį iki pat 2000m. Pagrindinis siekis buvo pakeisti iki tol galiojusį principą „iš viršaus į apačią“ darnaus vystymosi ir aplinkosaugos valdymo principu „iš apačios į viršų“, paskirstant atsakomybes ir veiksmus visiems procesų dalyviams – viešojo administravimo institucijoms, pramonės atstovams ir visuomeninėms organizacijoms (Vaišnoras, 2011).

2002 m. pasaulio aukščiausio lygio forume Johanesburge konstatuota, kad nuveikta gerokai mažiau nei buvo numatyta. Todėl visoms valstybėms rekomenduota parengti nacionalines darnaus vystymosi strategijas. Prieita išvados, kad kartu su aplinkosaugine, ekonomine ir socialine sritimis, būtina stiprinti ir institucinę dimensiją – darnaus vystymosi valdymą visais lygiais (Johanesburgo darnaus vystymosi..., 2002). Įgyvendinimo plano įvade aiškiai akcentuojama, kad „darniam vystymuisi yra būtinas geras valdymas tiek kiekvienoje šalyje, tiek tarptautiniu lygiu“ (Pasaulio aukščiausio lygio..., 2002, 1 p.).

Svarbiausiu ES darnaus vystymosi politikos įgyvendinimo instrumentu yra 2001 m. priimta ir 2006 m. pakoreguota darnaus vystymosi strategija, kurios vienas esminių tikslų yra užtikrinti, kad gamtinių išteklių panaudojimas ir aplinkos teršimas didėtų (arba iš viso nedidėtų) daug lėčiau nei ekonomikos augimas. Pabrėžiamos visų dimensijų tarpusavio sąsajos - ekonomikos politika spartintų socialinį vystymąsi ir mažintų aplinkos taršą, socialinė politika skatintų ekonominį vystymąsi ir gilintų žmogaus, bendruomenės ekologines kompetencijas, aplinkos apsaugos politika spartintų žaliosios ekonomikos vystymąsi ir socialinę pažangą (Naruševičius, Lazdinis, 2010).

2001m. patvirtinta Šeštoji aplinkosaugos veiksmų programa „Aplinka 2010: mūsų ateitis – mūsų pasirinkimas“, kurioje atnaujinti aplinkos politikos prioritetai ir tikslai, skatinamas globalinis požiūris. Apibrėžtos 4 esminės veiklos sritys, iš kurių ypatingas dėmesys skiriamas klimato kaitos iššūkiams. Numatomos gamtos išteklių naudojimo ir atliekų valdymo priemonės, įgalinančios mažinti pasaulinį atšilimą. Efektyvesniam programos įgyvendinimui parengtos septynios teminės strategijos, pvz., atliekų perdirbimas, darnus išteklių naudojimas ir valdymas, miestų aplinka (Vaišnoras, 2011).

2012 m. aukščiausio lygio JT darnaus vystymosi konferencijoje, skirtoje 1992 Rio de Žaneiro forumo dvidešimtmečiui, apžvelgti darnaus vystymosi koncepcijos įgyvendinimo rezultatai ir akcentuoti du esminiai ateities uždaviniai – institucinės dimensijos stiprinimas ir žaliosios ekonomikos plėtra. Viena iš nepakankamo darnaus vystymosi įgyvendinimo priežasčių yra neefektyvus darnus valdymas. Todėl pabrėžta, kad darnaus vystymosi visų trijų sričių – ekonomikos augimo, socialinės plėtros ir aplinkos kokybės gerinimo valdymas turi būti siejamas su geru valdymu. Darnaus vystymosi siekių įgyvendinimui reikalingos visuose lygiuose veiksmingos, skaidrios, atskaitingos, demokratiškos institucijos. Šiuose procesuose aktyviai turi dalyvauti visų

lygių valdžios ir įstatymų leidybos institucijos. Visuomenei turi būti suteiktos realios galimybės dalyvauti administraciniuose ir teismo procesuose. Vietos savivaldos institucijos turi aktyviai panaudoti darnaus vystymosi strategijas kaip pagrindinius dokumentus sprendimų priėmimo. Būtina formuoti integruotas socialinių, ekonominių ir aplinkosauginių duomenų informacijos bazes bei užtikrinti veiksmingą pasiektų rezultatų vertinimą (Ateitis, kurios norime, 2012).

Europa 2020. Nuo 2010 m. svarbiausiu Europos veiklos dokumentu yra strategija „Europa 2020“, kuri pakeitė dėl pasaulinės ekonominės krizės nepakankamai sėkmingai įgyvendintą Lisabonos strategiją. Naujojo dokumento prioritetai atitinka darnaus vystymosi dimensijas: 1) pažangus augimas (veiksmingesnės investicijos į švietimą, mokslinius tyrimus, inovacijas), 2) tvarus augimas (ryžtingas perėjimas prie mažai anglies dioksido išskiriančių technologijų ekonomikos, konkurencinga pramonė), 3) integracinis augimas (daug dėmesio darbo vietų kūrimui, atskirties, skurdo mažinimui). Strategijoje apibrėžti 5 sprendimo tikslai, sukurta veiksminga įgyvendinimo valdymo sistema, numatyti laukiami rezultatai.

Lietuvos darnaus vystymosi pagrindiniai dokumentai bus analizuojami vėlesniuose skyriuose.

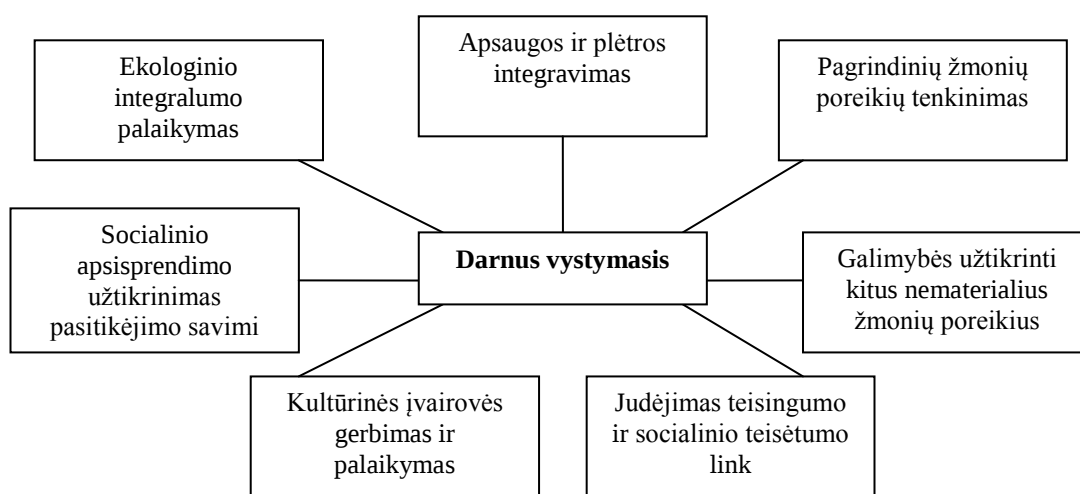
1.1.2. Darnaus vystymosi koncepcijos dimensijos

Klasikinė darnaus vystymosi samprata. Lietuvos mokslininkų darbuose naudojami įvairūs angliško termino „sustainable development“ vertiniai – harmoningas vystymasis, tausojantis vystymasis, tvarus vystymasis ar tvari plėtra, subalansuota plėtra ar subalansuotas vystymasis. Dažnai vartojamas terminas „subalansuotoji plėtra“ nenaudotinas dėl kelių priežasčių (Juknys, 2012): 1) abu šio termino žodžiai yra esmės prasme ginčytini, prieštaraujantys; 2) žodis „subalansuotas“ reiškia pusiausvyrą tarp aplinkosauginių, ekonominių ir socialinių uždavinių; 3) žodis „plėtra“ išreiškia kiekybinę kaitą, nors terminas „sustainable development“ suprantamas daugiau kaip kokybiniai pokyčiai, o ne kiekybinis augimas. Žodžiu „darnus“ siekiama pabrėžti suderinamumą, žodžiu „tvarus“ – patvarų, nenutrūkstamą vyksmą. Terminas „subalansuotas vystymasis“ taip pat nevartotinas, nes prasmėje jokios pusiausvyros nėra (Čiegis, Tamošiūnas, Ramanauskienė, Navickas, 2010). 2003 m. Valstybinė lietuvių kalbos komisija patvirtino terminą „darnus vystymasis“ oficialiu termino „sustainable development“ atitikmeniu.

Juknys (2012) nagrinėja antropocentrinį ir ekocentrinį požiūrius į darnų vystymąsi. Pirmojo požiūrio esmė – žmogus yra aukščiau gamtos ir gali ją pertvarkyti savo poreikių tenkinimui, antrojo požiūrio – žmogus yra neatsiejama gyvosios gamtos, kurioje visa biologinė įvairovė vienodai svarbi, dalis; tai holistinis požiūris į pasaulį ir žmogų jame. Brundtland ataskaitoje (1987) pateiktoje darnaus vystymosi apibrėžtyje (*vystymasis, leidžiantis patenkinti dabartinius visuomenės poreikius ir nemažinant galimybių ateinančioms kartoms patenkinti savuosius poreikius*) į pirmą vietą iškeliamas žmonių poreikių tenkinimas, todėl akivaizdus antropocentrinis požiūris.

Aplinkosauginių, ekonominių, socialinių priemonių tikslas – nauda dabarties ir ateities žmonėms. Nors minėtame dokumente vyrauja antropocentrinis visuomenės vystymasis, jame derinami abu, atrodo, prieštaringi ir antropocentrinis, ir ekocentrinis požiūriai. Tuo ataskaitos darnaus vystymosi nuostatos yra visapusiškos ir priimtinos visų grupių atstovams: ekologams – dėl to, kad ataskaitoje daug aplinkosaugai svarbių teiginių, ekonomistams – dėl to, kad ekonominis vystymasis vertinamas kaip būtinas komponentas.

Brundtland ataskaitoje (1987) darnaus vystymosi koncepcijos pagrindą sudaro trys lygiaverčiai aspektai – aplinkos apsauga, ekonominis vystymasis ir socialinis vystymasis. Darnaus vystymosi požiūrio esminės charakteristikos buvo išskirtos Otavos Apsaugos ir plėtros konferencijoje 1986 m. (Čiegis ir kt., 2010):

1.1 pav. Darnaus vystymosi požiūrio esminės charakteristikos

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Čiegį ir kt. (2010).

Jei iš pirmo žvilgsnio darnaus vystymosi koncepcijos esmė pakankamai aiški, tačiau darnaus vystymosi apibrėžimas kelia nemažai diskusijų. Sukurta per 100 įvairių apibrėžimų, tačiau nei vienas jų negali vienareikšmiškai įvardinti šių procesų.

Kriščiūno, Staniškio, Tričio (2008) pagal UNESCO duomenis pateikiamos penkios labiausiai žinomos darnaus vystymosi formuluotės praplečia darnaus vystymosi suvokimą, parodo šių procesų visaapimančią pobūdį – nuo globalinių iššūkių iki atskiro žmogaus bazinių poreikių tenkinimo (žr. 1.2 lent.).

Populiariausios darnaus vystymosi apibrėžtys

Eil. nr.	Darnaus vystymosi apibrėžtis	Esminės apibrėžties kategorijos
1.	Vystymasis, tenkinantis žmonijos poreikius dabar ir ateityje, išsaugantis Žemę ateities kartoms	Poreikių tenkinimas, Žemės išsaugojimas, dabartis, ateitis
2.	Pagrindinis tikslas – pasiekti priimtina (nustatyta) sąžiningai paskirstytos ekonominės gerovės lygį, pagal kurį galėtų gyventi daugelis žmonijos kartų	Sąžiningas, ekonominė gerovė, žmonijos kartos
3.	Tai racionalus nacionalinės ekonomikos politikos vykdymas, atsižvelgiant į ateities kartų poreikius ir įtraukiant aplinkosauginius aspektus į visus sprendimus, susijusius su technologijų tobulinimu	Ekonomikos politika, kartų poreikiai, aplinkosauginiai aspektai, technologijų tobulinimas
4.	Vykdyti veiklą, kuri galėtų būti tęsiama netolimoje ateityje mažiausiai trijose dimensijose: efektyviai naudoti gamtos išteklius, negaminti taršių produktų, kurie galėtų greitai paveikti natūralias sistemas, ir nepakenkti socialiniam stabilumui	Dimensija, gamtos ištekliai, aplinkai palankūs produktai, socialinis stabilumas
5.	Tai: 1) bendruomenių ir visuomenės gyvenimo kokybės savarankiškas gerinimas; 2) efektyvus gamtos išteklių naudojimas gamybos procesuose ir aplinkos saugojimas dabar ir ateities kartoms; 3) pagrindinės žmonių teisės ir laisvės veikti bendruomenėse	Bendruomenė, visuomenė, gyvenimo kokybė, gamtos ištekliai, kartos, žmonių teisės ir laisvės

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Kriščiūną, Staniškį, Tričį (2008).

Darnaus vystymosi koncepcija numano ribas, ribojimus (ne absoliučius dydžius) (Čiegis, 2004). DV turi du vienu kartu siekiamus prieštarigus tikslus: 1) vystymosi tikslas – užtikrinti tinkamą, saugų, kokybišką gyvenimą visiems žmonėms; 2) darnos tikslas – gyventi ir dirbti pagal biofizines ribas. DV apibrėžtyje yra dar ir etinė rekomendacija analogiškas galimybes užtikrinti ir būsimoms kartoms – tai darnaus vystymosi normatyvinis pagrindas, darnaus vystymosi etika.

Darnaus vystymosi koncepcijoje yra trys esminiai tikslai: 1) ekonominis tikslas – pagrindinių žmogaus poreikių pasiekimas ir tenkinimas; 2) aplinkosauginis tikslas – aplinkos apsauga ir optimalus gamtinių išteklių naudojimas; 3) socialinis tikslas – žmonių grupių ir bendruomenių įgaliojimų išplėtimas.

Burinskienė (2003) pateikia pagrindinius darnaus vystymosi iššūkius ir jų sprendimo būdus (žr. 1.3 lent.).

Pagrindiniai darnaus vystymosi prieštaravimai

	Darnaus vystymosi prieštaravimai	Sprendimo būdas
1.	Tarp realaus gyvenimo ir harmoningų santykių su gamta	Dėmesio centre turi būti žmonės, turintys teisę į sveiką vaisingą bei harmoningą sutarimą su gamta
2.	Tarp realaus vystymosi ir aplinkos	Ekologinis aspektas turi būti neatsiejama vystymosi dalis
3.	Tarp dabartinės ir būsimosios kartų	Žmogaus poreikių tenkinimas ir aplinkos išsaugojimas, atstovaujant kiekvienos kartos interesams
4.	Tarp išsivysčiusių ir besivystančių valstybių	Būtina sumažinti atotrūkį tarp valstybių ir žmonių, nugalint alkį ir skurdą
5.	Vidiniai ekonominiai	Atsisakyti arba sumažinti modelių, neatitinkančių darnios gamybos ir darnaus vartojimo

Šaltinis: Burinskienė (2003, 9p.).

Aplinkosaugos, ekonomikos ir socialinės veiklų sąsajos, tarpusavio poveikiai pateikti 1.2 pav. (Čiegis ir kt., 2010; Juknys, 2012):

1 – ekonomikos poveikis aplinkai pasireiškia per gamtinių išteklių naudojimą, teršalų emisijas į aplinkos orą, vandenį, dirvožemį, atliekas, klimato kaitą, miškų nykimą, globalias ekologines krizes ir t. t.;

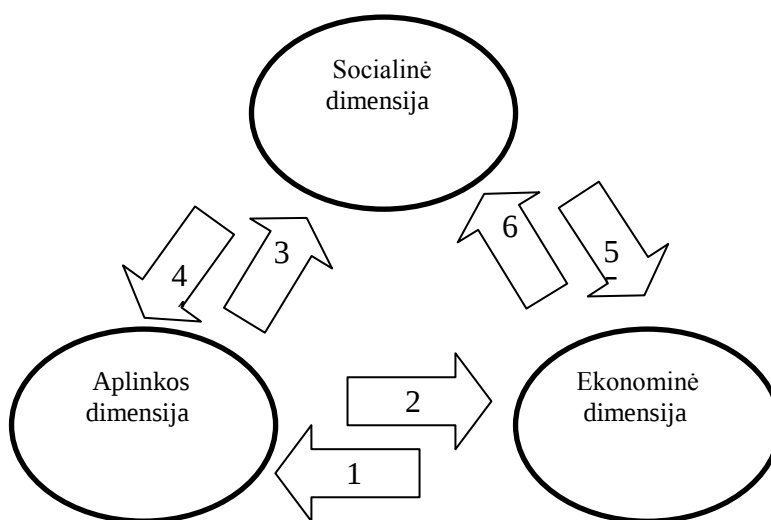
2 – gamtinė aplinka teikia ekonomikai atsinaujinančius ir neatsinaujinančius išteklius, absorbuoja gamybos ir vartojimo procese susidarančius visų rūšių teršalus, atliekas, užtikrina ekologinių sistemų stabilumą;

3 – gamtinė aplinka teikia visuomenei materialius ir nematerialius išteklius – rekreacinės funkcijos, palanki aplinka sveikatai, gyvenimo ir darbo sąlygos;

4 – visuomenė darniai valdo aplinką, priima jai palankius sprendimus, stebi ir prognozuoja demografinius pokyčius, formuoja aplinkai palankius vartojimo įpročius, tobulina savo gebėjimus, kuria institucines ir teises struktūras;

5 – visuomenė ekonomikai teikia darbo jėgą, formuoja gyventojų ir namų ūkių struktūrą, kelia savo gebėjimus ir kompetencijas ekonominei veiklai, naudoja gamybos produktus, paslaugas, kuria ekonominių ir teisinių institucijų struktūras;

6 – ekonomika tenkina visuomenės poreikius, pvz., užimtumas, pajamos, sveikata, lygybė tarp kartų ir kartų viduje ir t. t., papildo gamtos kapitalą žmogaus sukurtu kapitalu, pvz., statiniai, keliai, dirbtiniai ežerai bei jūros (svarbu atkreipti dėmesį, kokia dalis gamtos aplinkos yra pakeista dirbtine aplinka, pvz., antropogenizuotų teritorijų panaudojimo efektyvumo didinimas, o ne pačių teritorijų plėtra).

1.2 pav. Pagrindinių darnaus vystymosi dimensijų sąsajos.

Šaltinis: Čiegis, Tamošiūnas, Ramanauskienė, Navickas (2010, p. 40).

Juknys (2012) pateikia esmines gamtinės aplinkos (gamtinio kapitalo), ekonomikos (žmogaus sukurtą kapitalą) ir socialinio vystymosi (žmogiškojo kapitalo) funkcijas darnaus vystymosi koncepcijoje (žr. 1.4 lent.).

1.4 lentelė

Darnaus vystymosi koncepcijos dimensijų funkcijos

Darnaus vystymosi dimensijos	Dimensijų funkcijos	Dimensijos iššūkiai darnaus vystymosi perspektyvų kontekste
Gamtinės aplinkos	1. Ekonominės veiklas aprūpinti gamtiniais ištekliais; 2. Priimti gamybos ir vartojimo procesuose susidarančias dujines, skystas ir kietas atliekas, užtikrinti ekologinį stabilumą; 3. Tenkinti žmogaus rekreacinius poreikius.	1. Kokios yra aplinkos, ekologinio talpumo ribos? 2. Ar naujos technologijos, padidindamos ekologinį talpumą šiandienos problemų sprendimui, nesukuria didesnių iššūkių kitoms kartoms?
Ekonominė	1. Tenkinti materialius visuomenės poreikius; 2. Palaikyti švarią ir sveiką aplinką.	1. Kokia optimali ekonominių veiklų riba, iki kurios reikiamai būtų tenkinami žmonių poreikiai ir neviršijamas leistinas poveikis aplinkai? 2. Kokia gamtinio kapitalo dalis gali būti pakeista žmogaus sukurtu kapitalu, išsaugant bioįvairovę plačiąją prasme?
Socialinė	1. Visuomenė turi derinti savo poreikių tenkinimą su leistinu poveikiu aplinkai; 2. Laikytis darnaus vartojimo principų; 3. Skatinti darnaus vystymosi švietimą, tobulinti gebėjimus ir kompetencijas	1. Ar pavyks stabilizuoti žmonių skaičiaus didėjimą anksčiau nei bus pasiekta ekologinio talpumo riba? 2. Ar, didinant ekonominę ir ekologinę gamybos efektyvumą, pavyks reikiamai tenkinti senstančios visuomenės dalies poreikius?

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Juknį (2012).

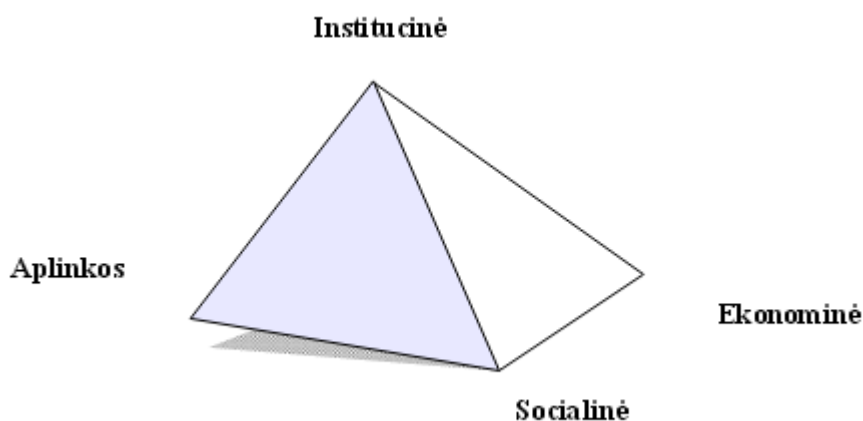
Vienas svarbiausių aplinkosauginės dimensijos klausimų darnaus vystymosi perspektyvų kontekste yra, kaip įvertinti aplinkos talpumą, t. y. – iki kokio lygio galime naudoti savo reikmėms atsinaujinančius ir neatsinaujinančius gamtos išteklius bei kokio lygio teršalų kaupimą gali užtikrinti gamtinė aplinka, nepažeidžiant Žemės ar atskirų teritorijų ekologinio stabilumo ir užtikrinant reikiamą atsinaujinimą? (Juknys, 2012). Mokslininkų nuomonės labai įvairios: vieni teigia, kad ribos jau peržengtos arba labai arti jų, kiti – kol kas nemato rimtų pavojų. Tačiau yra tyrimų, kurių rezultatai gali būti panaudoti, reguliuojant gamybos ir vartojimo apimtį taip, kad ekologinio talpumo ribos nebūtų peržengtos. Atsinaujinančių biologinių išteklių (pvz., miškų, žvejybos, medžioklės) naudojimas negali viršyti jų atsikūrimo tempų. Neatsinaujinančių išteklių naudojimas turi būti reguliuojamas, atsižvelgus į teršalų absorbavimo galimybes, nustatant teršalų išmetimo į aplinką leistinas vertes (pvz., oro, vandens kokybės normatyvai).

Atsakant į svarbiausią ekonominės dimensijos klausimą dėl ekonomikos veiklų ribų, apsiribojama daliniu klausimu – kokia dalis gamtinio kapitalo gali būti pakeista žmogaus sukurtu kapitalu? Pripažinus tokią galimybę, yra pavojus vis didesnę dalį gamtos pakeisti dirbtine aplinka vardan poreikių tenkinimo, pvz., kiek medžių galima iškirsti, norint nutiesti kelią. Būtina prisiminti, kad Brundtland ataskaitoje aiškiai suformuluotas biologinės įvairovės išsaugojimas plačiąją prasme, o ne rūpinimasis tik žmogui naudingų augalų apsauga, pvz., šiandien nemokame įvertinti, kokią

naudą žmogus turės ateityje iš dabar jam nelabai naudingų augalų ir gyvūnų rūšių. Todėl aplinkos ekonomistų siūlomas sąnaudų – naudos (vertinimas pinigais) analizės metodas nėra tinkamas būdas, sprendžiant bioįvairovės darnaus išsaugojimo iššūkius (Juknys, 2012).

Visuomenė darnaus vystymosi procesuose yra laikoma žmogiškuoju kapitalu, kurio vertė ir potencialas priklauso nuo žmonių skaičiaus ir jų išsilavinimo. Esminis jos uždavinys rasti kompromisą tarp ekonominio vystymosi ir aplinkos būklės kokybės. Demografiniai pokyčiai lemia ekonomines apimtis, žmonių kompetencija – sau ir gamtai palankias sąveikas su gamyba bei vartojimu (Juknys, 2012).

Darnaus vystymosi institucinės dimensijos aktualumas. Moksliniuose straipsniuose darnaus vystymosi nuostatų įgyvendinimas apsiriboja 3 klasikinių komponentų analize, teigiant, kad ketvirtosios – institucinės – dimensijos aspektai integruoti į kiekvieną iš jų (žr. 1.3 pav.). Svarbiausiuose darnaus vystymosi forumuose nuolat deklaruojama institucijų svarba, tačiau tuo dažnai ir buvo apsiribojama. Jau Johanesburgo konferencijoje akcentuotas darnaus vystymosi valdymo stiprinimas visais lygiais, pabrėžta gero valdymo principų įgyvendinimo svarba. 2012 m. Rio +20 konferencijoje vienas iš dviejų priimtų susitikimo prioritetų yra darnaus vystymosi institucinės dimensijos stiprinimas. Išsakyta forumo nuomonė, kad dėl nepakankamo dėmesio šiam dvikomponentui, neįgyvendinti ankstesnių susitarimų siekiai. Čiegis (2004), Čiegis ir kt. (2010), susisteminę ir išanalizavę gausią darnaus vystymosi medžiagą, konstatuoja, kad institucinės dimensijos vaidmuo darnaus vystymosi nuostatų įgyvendinime yra nepakankamai išryškintas, net ignoruojamas, nedetalizuoti dimensijos įgyvendinimo vertinimo kriterijai. Todėl panagrinėkime šį aspektą plačiau.

1.3 pav. Darnumo dimensijų tetraedras

Šaltinis: Čiegis ir kt. (2010, 53 p.).

Tarptautinių žodžių žodyne (Vaitkevičiūtė, 2001) pateikiamos 3 termino „institucija“ (lot. „institutio“ – nustatymas, sutvarkymas) reikšmės: 1) visuomeninė įstaiga, pvz., universitetas; 2)

žmonių susivienijimas tam tikro tikslo siekti, pvz., partija; 3) nusistovėjusi visuomeninio santykiavimo forma, pvz., privatinė nuosavybė, mokesčiai.

Teisės aktuose terminas „institucija“ naudojamas kaip realiai egzistuojantis subjektas – organizacija, įstaiga, įmonė, pareigybė, pvz., viešojo administravimo institucija – kolegialus ar vienvaldis viešojo administravimo subjektas, viešojo administravimo įstaiga – valstybės ar savivaldybės biudžetinė įstaiga (Žin., 1999, Nr. 60-1945); savivaldybės atstovaujamoji institucija – savivaldybės taryba, savivaldybės vykdomoji institucija – savivaldybės administracijos direktorius, direktoriaus pavaduotojas (Žin., 1994, Nr. 55 – 1049).

Mokslinėje, teisinėje literatūroje kategorija „institucija“, jai artimos sąvokos „institucinė aplinka“, „institucinė struktūra“ vartojamos įvairiai. North (2003) instituciją traktuoja kaip visuomenės sugalvotas neformalias ir formalias taisykles, formuojančias piliečių sąveikas, lūkesčius (žr. 1.5 lent.). Mokslininkas griežtai atskiria institucijas nuo organizacijų – pirmąsias prilygina žaidimo taisyklėms, antrąsias – žaidėjams: 1) taisyklės apibrėžia, kaip turi vykti žaidimas; 2) komanda laimėjimams rengia savo sėkmės strategijas, įvertindama žaidėjų patirtį, sugebėjimus, kartais naudodama ir uždraustas priemones (pastarųjų panaudojimo dažnumas priklauso nuo teisėjavimo kokybės).

Scott (2001), cituojamas Petraitytės (2013), Burki, Perry (1998), cituojami Šeputienės (2009), akcentuoja antrą institucijos sampratos komponentą – taisyklių įgyvendinimą užtikrinančius mechanizmus, lemiančius žmonių ir organizacijų veiksmus. Voigt, Engerer (2001), Gagliardi (2008), cituojamas Šeputienės (2009, 2010), įvardijo, kad institucijas sudaro taisyklių ir jų vykdymo arba sankcijų aspektai, t. y. už taisyklių nesilaikymą yra taikomos sankcijos. Tarptautinės organizacijos, pvz., Pasaulio bankas (World Bank, cituojamas Šeputienės, 2009), institucijų sampratą papildė trečiu komponentu – pagal taisykles veikiančiomis organizacijomis bei įstaigomis. Jų nuomone, jeigu organizacija, įstaiga, yra steigama pagal iš anksto reglamentuotas taisykles, ji kartu yra ir institucija, pvz., savivaldybė, seniūnija. Domarkas, Juknevičienė, Kareivaitė (2012) išskiria du institucijų tipus – neformalias ir formalios institucijos: pirmosios remiasi moralinėmis ir vertybinėmis nuostatomis (pvz., papročiai, tradicijos, socialinės normos); antrosios – savo veiklą grindžia formaliais teisiniais aktais, dokumentais. Autoriai darnaus vystymosi valdyje ypač išryškina formalias institucijas ir organizacijas (pvz., įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios organizacijos, teisėsauga ir teisėtvara, švietimo ir mokslo įstaigos). Tačiau Židonis (2006) akcentuoja ir neformalių institucijų svarbą, nes vienodų formalių institucijų diegimas skirtingose visuomenėse duoda skirtingus rezultatus.

Darnaus vystymosi formavimo ir įgyvendinimo procesuose institucijos sąveikauja tarpusavyje ir su bendruomene. Šias sąveikas atspindi kategorijos „institucinė struktūra“ ir „institucinė aplinka“. Chudokormova (2004), cituojama Šeputienės (2007, 2009), institucinėje

aplinkoje išskiria politines, socialines ir teises taisykles; pagal autorę – institucinę aplinką sudaro formalių ir neformalių institucijų visuma. Skoog (2005), cituojama Šeputienės (2009), institucinė aplinka įvardija institucijų ir fizinių bei juridinių veikėjų (asmenų, organizacijų) sąveiką, o institucinė struktūra – institucijų visumą ir tarpusavio ryšius. Šeputienė (2009, 13 p.) institucinė aplinka įvardija „aplinką, kurią suformuoja formalių ir neformalių institucijų visuma ir tarpusavio sąveika bei sąveika su individais, kurie šias institucijas sukūrė ir jomis vadovaujasi“. Darnus vystymosi nuostatų įgyvendinime svarbu ne tik politinė – teisinė aplinka, bet ir socialinė aplinka (pvz., neformalios socialinės taisyklės), pasireiškianti per bendruomenės narių jautrumą formaliems reikalavimams, jų ignoravimą arba neignoravimą, aktyvų dalyvavimą sprendimų priėmimo.

1.5 lentelė

Institucijos sampratos bendruomenės ir organizacijos analizės lygmenyse

Autorius	Institucijos samprata	Analizės lygmuo
Rodrik, 2000	Žmonių sugalvotos taisyklės, formuojančios žmonių bendravimą, lūkesčius.	Bendruomenės
North, 2003	Institucijos yra visuomenės žaidimo taisyklės, arba, formaliau, jos yra žmonių sukurti apribojimai, formuojantys žmogiškąją sąveiką. Jos apibrėžia žmogiškųjų mainų – politinių, socialinių ar ekonominių – paskatų struktūrą (p. 13).	Bendruomenės
Scott, 2001	Institucijos yra elgesio dėsningumai, suprantami normų, taisyklių ir rutinų sąvokomis (p. 32).	Organizacijos
	Institucijos yra valdymo arba taisyklių sistemos, kurios reprezentuoja individų racionaliai sukonstruotas sistemas, taip siekiant paremti ar apginti jų interesus. (p. 34).	Organizacijos
	Institucijos jungia tiek formalias struktūras, tiek neformalias taisykles ir procesus, kurie struktūroja elgesį. (p. 33).	Bendruomenės
	Institucijos yra labai lanksčios socialinės struktūros, kurias sudaro kultūriniai-kognityviniai, normatyviniai ir reguliuojamieji elementai, kurie kartu su įvairiomis veiklomis ir ištekiais užtikrina visuomenės stabilumą ir prasmę (p. 48).	Bendruomenės
DiMaggio ir Powell, 1998	Institucijos yra numanomų ar išreikštų principų, normų, taisyklių ir sprendimų priėmimo procesų rinkinys, apie kurį tam tikroje tarptautinių santykių arenoje susisieja veikėjų lūkesčiai. (p. 8)	Bendruomenės
	Institucijos yra valdančiosios struktūros, socialiniai susitarimai, pritaikyti sumažinti transakcijų sąnaudas (p. 8).	Organizacijos
World Development Report, 2002	Institucijos – tai formalios ir neformalios taisyklės, jų įgyvendinimą užtikrinantys mechanizmai, organizacijos ir įstaigos.	Bendruomenės
Šeputienė (2009)	Formalios institucijos – žmonių sąmoningai sukurtos taisyklės ir jų laikymąsi užtikrinantys mechanizmai (pagal North (2003), Skoog (2005)). Institucijos – tai žmonių sukurti apribojimai, formalios ir neformalios taisyklės bei jų vykdymą užtikrinantys mechanizmai, kurie formuoja individų ir organizacijų elgesį visuomenėje (pagal North (2003), Burki, Perry (1998)).	Bendruomenės

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Petraitytę (2013), Šeputienę (2009).

1.5 lentelėje pateiktų autorių institucijų apibrėžtis galima adaptuoti vietos savivaldos lygmeniu: 1) savivaldybės, suvokiant ją kaip teritoriniu principu organizuotą politinę žmonių bendruomenę, santalką, socialinę grupę, teritorinį kolektyvą, tvarkančią dalį valstybės viešųjų reikalų (Puškorius, 2006), 2) organizacijų, teikiančių bendruomenei viešąsias paslaugas.

Čiegis ir kt. (2010) cituoja eilę autorių, savo tyrimais akcentuojančių institucinio aspekto svarbą: bet kokios politikos įgyvendinimas priklauso nuo institucijos svarbos, reikšmės ir kompetencijos politikoje (Helm, 1998); institucijos atsakingos už politinių sprendimų priėmimą ir efektyvią kontrolę (Bleichwitz, 2003); institucijos turi prisiimti visą atsakomybę, jei vystymasis nėra darnus, jei jos laiku neįvertina socioekonominių pokyčių, bendruomenės poreikių (Howarth, Norgaard, 1992). Politikos formavimo ir įgyvendinimo kokybę apsprendžia tai vykdančių organizacijų, įstaigų, įmonių įtaka ir kompetencija, t.y., kas įgyvendina ir kaip įgyvendina. Instituciniai sprendimai lemia veiksmingus, efektyvius, ekonomiškus įgyvendinimo planavimo, diegimo, kontrolės ir koregavimo procesus. Lietuvos darnaus vystymosi strategijoje dalyvavimo (partnerystės) ir vadovavimo (lyderystės) principai geriausiai apibrėžia institucinės dimensijos vaidmenį: strategija bus sėkmingai įgyvendinta tik dalyvaujant ir bendradarbiaujant kaip lygiaverčiams partneriams visoms visuomenės grupėms ir institucijoms; „darnaus vystymosi kryptingumo užtikrinimas, racionalus žinybinių, regioninių institucinių ir grupinių interesų derinimas ir ribojimas bendrų visuomenės interesų labai įmanomas tik esant stipriam valstybinio, regioninio ir savivaldybių lygmens vadovavimui ir aiškiam tarpinstitucinių funkcijų pasidalijimui“ (Nacionalinė darnaus vystymosi..., 2003).

Čiegis ir kt. (2010) institucinės dimensijos sinonimais naudoja terminus „organizacinė dimensija“, Kriščiūnas ir kt. (2008) – „politinė dimensija“. Pastarieji autoriai pagrindine kategorija pateikia demokratiją, subkategorijomis – politiką, politikus, sprendimų priėmimą; pvz., siekiant darnaus ekonominio vystymosi, būtina skatinti lygybę tarp žmonių, užtikrinančią kiekvieno galimybes geresnei gyvenimo kokybei ir norimų išteklių panaudojimui.

Domarkas, Juknevičienė, Kareivaitė (2012) išskiria aspektus, nusakančius institucinės dimensijos arba institucijų (institucinės aplinkos) svarbą darnaus vystymosi valdyme:

- institucijos apjungia aplinkosaugos, socialinės ir ekonominės sričių tikslus į vieningą darnaus vystymosi tikslą (darnaus vystymosi tikslai įgyvendinami per institucinę sistemą);
- institucinės ir trijų klasikinių dimensijų tarpusavio sąveika skatina darnaus vystymosi politikos formavimo ir jos įgyvendinimo tobulinimą (institucijos formuoja ir įgyvendina atskirų sričių politiką, o pasiekti rezultatai įtakoja institucijų veiklos pokyčius);
- institucijos įgalina atskirų darnaus vystymosi sričių veiklas (formalيزuoja, įteisina, palaiko, remia, sukuria jų infrastruktūrą, pritaiko specialioms poreikiams ir pan.);
- institucijos lemia darnaus vystymosi politikos įgyvendinimo rezultatus – jos gali skatinti ir blokuoti darnų vystymąsi (institucinė aplinka lemia valdymo aplinką, pvz., kiek kokių išteklių reikia skirti konkrečiai sričiai);
- institucinė aplinka yra pagrindinė priemonė aplinkosauginių ir socialinių programų (iššūkių) įgyvendinimui (ekonominių iššūkių sprendimą lemia rinka ir dalinai institucijų veiklos);

- institucijos, formuodamos ir įgyvendindamos dv politiką, turi analizuoti sričių vystymosi būklę (vykdyti stebėseną), nes automatiškas sprendimų, priemonių perkėlimas iš kitos valstybės gali netikti Lietuvoje, savivaldybėje, seniūnijoje;

- institucijos: 1) padeda piliečiams siekti darnos; 2) suteikia lygias galimybes; 3) užtikrina socialinį, ekonominį ir politinį priėjimą prie išteklių; 4) užtikrina žmogaus teises; 5) sudaro stabilias makroekonominės sąlygas; 6) užtikrina aplinkosaugos prioritetų įgyvendinimą; 7) teikia svarbiausias viešąsias paslaugas; 8) užtikrina socialinį stabilumą; 9) palaiko tvarką ir formuoja reikiamą infrastruktūrą ir pan.

1.1.3. Darnaus vystymosi ir gero valdymo sąsajos

Aukščiausio lygio darnaus vystymosi konferencijų pagrindiniuose dokumentuose geras valdymas apibrėžiamas kaip pagrindas darnaus vystymosi valdymui. Jame turi dalyvauti visų lygių veiksmingos, skaidrios, atskaitingos, demokratiškos institucijos (Pasaulio aukščiausio lygio..., 2002; Ateitis, kurios norime..., 2012). Gero valdymo principai akcentuoja tarpsektorinį bendradarbiavimą, pilietinės visuomenės būtiną įtraukimą į sprendimų priėmimą, bendruomenės kompetencijų ugdymą (Farrington, 2009). Šaparnienė (2010) pabrėžia, kad geras valdymas užtikrina galimybę naudotis visais ištekliais be lyčių, socialinio statuso, tautybės ar religijos skirtumų ribojimų, o darnus vystymas įpareigoja šiuos išteklius racionaliai ir efektyviai naudoti (Šaparnienė, 2010). 1.6 lent. Pateiktos gero valdymo, darnaus vystymosi ir darnaus planavimo principų sąsajos (Krankalis, Anzelytė, 2013).

1.6 lentelė

Gero valdymo ir darnaus vystymosi principų sąsajos

Gero valdymo principai	Darnaus vystymosi planavimo principai	Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos principai
Dalyvavimas Organizuota pilietinė visuomenė; asociacijos ir išraiškos laisvė; <i>(visi piliečiai turi turėti balsą priimant sprendimus, tiesiogiai ar per atstovus).</i>	Dalyvavimas Pagrindinės bendruomenės grupės įsitraukia/įsilieja į visuomeninę veiklą.	Dalyvavimas (partnerystė) Strategijos įgyvendinime lygiateisiais partneriais dalyvauja įvairios visuomenės socialinės grupės, tarpvalstybinės, valstybinės, savivaldos, privačios institucijos bei piliečiai.
Skaidrumas Teisiškai pagrįstas sprendimų priėmimas ir jų vykdymas; Laisvai prieinama informacija; <i>(jos pateikiama pakankamai, kad būtų galima stebėti ir suprasti institucijų veiklą).</i>	Skaidrumas Visa reikiama informacija lengvai pasiekama, visi sprendimai priimami ir vykdomi viešai.	Skaidrumas Visa informacija visiems prieinama.
Reagavimas, jautrus atsakas Visų interesų grupių aptarnavimas laiku; <i>(institucijos turi siekti padėti visoms suinteresuotosioms šalims).</i>	Vietinė svarba Bendruomenės veiksmams yra atitinkantys vietos poreikius, realūs ir įgyvendinami.	Prieinamumas Aplinkos apsaugos išlaidos neturi būti perkeliama vien mokesčių mokėtojams, turi būti diegiamos pažangios, ekonomiškai ir ekologiškai veiksmingos technologijos; visos paslaugos turi būti nesunkiai prieinamos visiems gyventojams.
Konsensusas, orientuotas į susitarimą Tinkamas įvairioms interesų grupėms	Vietinė svarba Bendruomenės veiksmams yra atitinkantys vietos poreikius,	Subsidiarumas Darnaus vystymosi proceso valdymo sprendimai priimami tuo lygiu, kuriame

susitarimas (<i>geras valdymas remiasi susitarimo siekiu ir įvairių interesų derinimu, siekiant geriausios politikos ar procedūrų</i>).	realūs ir įgyvendinami.	jie veiksmingiausi.
Teisingumas, nešališkumas Vienodos galimybės visiems individams, grupėms, kad būtų užtikrinta jų socialinė gerovė (<i>kiekvienam piliečiui sudaromos sąlygos pagerinti ar išlaikyti savo gerovę</i>).	Lygybė, teisingumas Ekonominė veikla yra darni, ekologiškai pagrįsta, socialiai teisinga visoms visuomenės grupėms, piliečiams.	Vienodų sąlygų sudarymas Patenkinti dabarties kartų poreikius ir sudaryti galimybes ateities kartoms tenkinti savuosius. Lygios galimybės Visų teritorijų visiems piliečiams ir jų palikuonims turi būti užtikrintos vienodos galimybės naudotis ekonominio ir socialinio vystymosi rezultatais, gyventi švarioje ir sveikoje aplinkoje.
Efektyvumas, veiksmingumas Racionalus turimų išteklių naudojimas (<i>siekiama poreikius tenkinančių rezultatų, geriausiai panaudojant turimus išteklius</i>).	Ekologinis ribojimas Visose aplinką veikiančiose veiklose racionaliai naudojami gamtos ištekliai.	Ekologinis veiksmingumas Tam pačiam gaminių ir paslaugų kiekiui turi būti sunaudojama vis mažiau energijos ir gamtos išteklių – gauti daugiau, sunaudojant mažiau; platesnis antrinių žaliavų naudojimas.
Atskaitingumas Vieša atskaitomybė visuomenei, instituciniams dalininkams (<i>asmenys, priimanys sprendimus vyriausybėje, privačiose ir nevyriausybinese organizacijose, yra atskaitingi visuomenei ir suinteresuotoms šalims</i>).	Partnerystė ir atsakomybė Kolektyvinei atsakomybei steigiamos suinteresuotų grupių sąjungos; kiekviena grupė atskaitinga už savo priimtus sprendimus. Skaidrumas Visa reikiama informacija lengvai pasiekama, visi sprendimai priimami ir vykdomi viešai.	Atsakomybė Teršėjas moka.

Šaltinis: Krankalis, Anzelytė (2013).

1.1.4. Darnaus vystymosi įgyvendinimas Lietuvoje

Lietuvos darnaus vystymosi strategija. Remiantis Johanesburgo forumo rekomendacijomis, 2003 m. priimta Nacionalinė darnaus vystymosi strategija, atnaujinta – 2009 m. Paskutinėje strategijos redakcijoje pakoreguoti darnaus vystymosi prioritetai, tikslai ir uždaviniai, principai, pateiktas atnaujintas darnaus vystymosi rodiklių sąrašas. Strategijai įgyvendinti išskirti 2 laikotarpiai – trumpalaikiams (iki 2012 metų) ir ilgalaikiams (iki 2020 metų) strateginiams tikslams įgyvendinti. Esminis darnaus vystymosi strateginis tikslas - suderinti aplinkosaugos, ekonomikos ir socialinius vystymosi interesus, užtikrinti švarią ir sveiką aplinką, efektyvų gamtos išteklių naudojimą, visuotinę ekonominę visuomenės gerovę, stiprias socialines garantijas ir per strategijos įgyvendinimo laikotarpį (iki 2020) pagal ekonominius, socialinius, gamtos išteklių naudojimo rodiklius pasiekti 2003 metų ES-15 valstybių vidurkį, o pagal aplinkos taršos rodiklius neviršyti ES leistinių normatyvų, įgyvendinant tarptautinių konvencijų, ribojančių aplinkos taršą ir poveikį pasaulio klimatui, reikalavimus (Nacionalinė darnaus vystymosi..., 2011).

Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje (2003, 2009 redakcijos) pateikti darnaus vystymosi įgyvendinimo principai (žr. 1.7 lent.), atsižvelgiant į nacionalinius interesus, ES darnaus vystymosi strategijos nuostatas.

1.7 lentelė

Lietuvos darnaus vystymosi strategijos principai

Principas	Samprata
Vadovavimo (lyderystės)	Darnaus vystymosi proceso kryptingumo užtikrinimas, racionalus žinybinių, regioninių, institucinių ir grupinių interesų suderinimas ir apribojimas bendrų visuomenės interesų labai įmanomas tik esant pakankamai stipriam valstybinio, regioninio ir savivaldybių lygmens vadovavimui ir aiškiam tarpinstituciniam funkcijų pasidalijimui
Vienodų sąlygų visų kartų ir tos pačios kartos atstovams sudarymo	Patenkinti dabarties kartų poreikius ir drauge nepakenkti ateities kartų galimybėms patenkinti jų poreikius ES ir kitur
Atviros ir demokratinės visuomenės	Užtikrinti piliečių teises gauti informaciją ir galimybes kreiptis į teismus
Piliečių dalyvavimo	Sustiprinti piliečių dalyvavimą priimant sprendimus. Skatinti švietimą darnaus vystymosi klausimais ir ugdyti visuomenės sąmoningumą. Informuoti piliečius apie jų daromą poveikį aplinkai ir galimybes pasirinkti darnesnius veiklos būdus
Įmonių ir socialinių partnerių dalyvavimo	Sustiprinti socialinį dialogą, įmonių socialinę atsakomybę, privataus ir viešojo sektorių partnerystę – skatinti jų bendradarbiavimą ir bendrą atsakomybę, kad būtų užtikrintas darnus vartojimas ir gamyba
Politikos nuoseklumo ir reglamentavimo	Skatinti visų politikos krypties nuoseklumą ir vietos, regioninių ir nacionalinių veiksmų darną, kad jie labiau prisidėtų prie darnaus vystymosi
Strategijos integravimo	Skatinti ekonominių, socialinių ir aplinkosaugos veiksmų integralumą, kad jie būtų nuoseklūs ir vienas kitą sustiprintų, pavyzdžiui, atliekant subalansuotą poveikio įvertinimą ir konsultuojantis su suinteresuotais subjektais
Pasinaudojimo geriausiomis turimomis žiniomis	Užtikrinti, kad politika būtų plėtojama, vertinama ir įgyvendinama remiantis geriausiomis turimomis žiniomis, kad ji būtų ekonomiškai pagrįsta ir ekonomiškai efektyvi
Atsargumo	Jeigu yra mokslinių abejonių, taikyti tinkamas vertinimo procedūras ir imtis prevencinių veiksmų siekiant išvengti žalos žmonių sveikatai ir aplinkai
Atsakomybės (teršėjas moka)	Užtikrinti, kad kainos atspindėtų realias sąnaudas, kurias visuomenė patiria dėl vartojimo ir gamybos veiklos, kad teršėjai sumokėtų už žmonių sveikatai ir aplinkai jų daromą žalą
Ekologinio efektyvumo	Vadovaujantis šiuo principu, gamyba ir paslaugos turi augti daug greičiau nei gamtos išteklių naudojimas, tai yra tam pačiam kiekiui gaminių pagaminti ir paslaugų suteikti turi būti sunaudojama vis mažiau energijos ir kitų gamtos išteklių. Gauti daugiau naudojant mažiau – šio principo taikymo tikslas
Pakeitimo	Pavojingos aplinkai ir žmonių sveikatai medžiagos turi būti keičiamos nepavojingomis, o išsenkantieji ištekliai – atsinaujinančiais
Mokslo ir žinių bei technologinės pažangos	Vadovaujantis šiuo principu, įvairių sektorių ir jų šakų vystymasis turi būti pagrįstas šiuolaikiškais mokslo laimėjimais, žiniomis, naujausiomis aplinkai kuo mažesnę neigiamą poveikį darančiomis technologijomis
Subsidiarumo	Efektyvesniam darnaus vystymosi proceso valdymui, sprendimų priėmimas turi būti decentralizuotas ir priartintas prie vietų, kurias šie sprendimai labiausiai įtakoja, daugiau teisių deleguojant regionams ir savivaldybėms

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Nacionalinę darnaus vystymosi strategiją (2003), (2011).

Strategijos nuostatų įgyvendinimą koordinuoja Aplinkos ministerija, stebėseną vykdo speciali įvairių sričių ekspertų grupė, nagrinėjanti situacijos vidinius ir išorinius pokyčius, teikianti siūlymus ir rekomendacijas strategijos tobulinimui.

Darnaus vystymosi stebėseną. Darnaus vystymosi koncepcija apima kiekybines (ekonominės) ir kokybines (socialinės, aplinkosauginės) charakteristikas. Darnus vystymasis yra nuosekliai siekiamas ilgalaikis tikslas, todėl būtini pažangos įvertinimo veiksmai. Ekonominis efektyvumas dar negarantuoja ekologinio ir socialinio darnumo, nes naudojami ekonominiai rodikliai neatspindi ekologinės ir socialinės darnos. Darnaus vystymosi vertinimas reikalauja integruoto požiūrio į pasaulį, rinkinio kelių dimensijų indikatorių, kurie įvertina ir atskiras tiriamos sistemos dalis, ir ryšius tarp jų (Čiegis, Zeleniūtė, 2008). Socialinės, ekonominės ir fizinės aplinkų būklės galima įvertinti kokybiniais ir kiekybiniais rodikliais (Bivainis, Tamošiūnas, 2007).

Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos stebėsenos vykdymui patvirtintas 84 rodiklių sąrašas (žr. 1 priedą), apimantis tris darnaus vystymosi dimensijas (aplinkos būklė – 17 rodiklių, ekonomikos vystymasis – 31 rodiklis, socialinis vystymasis – 27 rodikliai) ir teritorijų (apskričių, savivaldybių, seniūnijų) vystymąsi (9 rodikliai) (Nacionalinė darnaus vystymosi..., 2011). Daugelis iš jų yra tarpdimensiniai, apibūdinantys kelių veiklos sričių tarpusavio sąveiką. Nuo 2004 m. darnaus vystymosi rodiklių duomenys skelbiami Lietuvos statistikos departamento ir Aplinkos ministerijos interneto tinklapiuose.

Sudėtinių (kompleksinių) rodiklių naudojimas darnaus vystymosi vertinime. Darnaus vystymosi rodiklių gausa rodo procesų darnumo vertinimo daugiamatiškumą bei pasirinkimo iššūkius (pvz., informacijos trūkumas, nes ne visiems rodikliams renkama statistika vietos lygmeniu). Nors ES, vietinės institucijos deda daug pastangų, siekdamos sumažinti kontroliuojamų darnaus vystymosi rodiklių skaičių, tačiau jų sąrašas tik plečiasi (Burinskienė, 2003; Kriščiūnas ir kt., 2008; Čiegis ir kt., 2010). Lietuvos darnaus vystymosi strategijos 2003 m. redakcijoje buvo 77 stebėsenos rodikliai, 2009 – jau 84; ES darnaus vystymosi strategijos 2001 m. redakcijoje numatyta 34 rodiklių stebėsenos sistema, kuri vėliau išaugo iki 155 rodiklių. Todėl naudojami sudėtiniai rodikliai, įgalinantys susumuoti didelius informacijos kiekius į visuomenei lengvai suvokiamus parametrus, leidžiantys išvengti informacijos trūkumo problemų (OECD, 2005; Singh ir kt., 2009; Čiegis ir kt.). Teritorijų vystymosi darnumui vertinti naudojami darnumo indeksai, pvz., Aplinkos darnumo, Ekologinės naštos, Gerovės, Žmogaus socialinės raidos indeksai ir t. t. (Čiegis ir kt., 2010). Skirtingų veiklos sričių kompleksiniam vertinimui kuriami integruoti indeksai. Čiegis ir kt. (2010), Čiegis, Ramanauskienė, Šimanskienė (2010) siūlo savivaldybės vystymosi darnos vertinimui taikyti integruotą darnaus vystymosi indeksą, apimantį 3 pagrindines šios koncepcijos dimensijas – aplinkosaugą, ekonomiką ir socialinę vystymąsi. Šios skaičiavimo metodikos

privalumai yra lankstumas, bet kokio vystymosi laikotarpio vertinimas, atskirų sričių norimų darnumo rodiklių ir jų kiekio pasirinkimas, pakeitimas neaktualaus – aktuali ir pan.

Detalus integruoto darnaus vystymosi indekso metodikos taikymas analizuojamas 2 skyriuje.

Lietuva 2030. Lietuvos pažangos strategija apima valstybės viziją, raidos prioritetus, jų įgyvendinimo kryptis iki 2030 metų. Tai pagrindinis dokumentas, kuriuo turi būti vadovaujama visuose planavimo lygiuose. Jame pabrėžiama, kad Lietuva yra Skandinavijos gerovės valstybių kaimynė, todėl būtina perimti jų patirtį, siekiant tapti integralia, sėkminga, politiškai konsoliduota Šiaurės ir Baltijos šalių regiono dalimi (Lietuva 2030, 2012). Ypatingai akcentuojami darnaus vystymosi nuostatų įgyvendinimas esminėse – visuomenės, ekonomikos ir valdymo pažangos srityse:

- sumanioje visuomenėje, kuri atitinka darnaus vystymosi socialinį komponentą;
- sumanioje ekonomikoje, kuris atitinka darnaus vystymosi ekonominį komponentą;
- sumaniame valdyme, kuris atitinka darnaus vystymosi institucinį komponentą.

Įgyvendinus strategijos prioritetus, 2030 m. Lietuva bus tarp 10 pažangiausių Europos valstybių pagal (Lietuva 2030, 2012):

- gyvenimo kokybės indeksą (dabar 23 vieta ES);
- laimės indeksą (dabar 20 vieta ES);
- demokratijos indeksą (dabar 22 vieta ES);
- darnios visuomenės indeksą (dabar 13 vieta ES);
- pasaulio konkurencingumo indeksą (dabar 17 vieta ES);
- globalizacijos indeksą (dabar 25 vieta ES).

1.2. Strateginis planavimas viešajame sektoriuje

1.2.1. Strateginis planavimas darnaus vystymosi kontekste

Viena pagrindinių darnaus vystymosi nuostatų įgyvendinimo priemonių yra strateginis planavimas. Norint užtikrinti darnų valstybės, savivaldybių vystymąsi aplinkosauginėje, ekonominėje ir socialinėje srityse, būtini efektyvūs institucijų strateginiai sprendimai (politinė – organizacinė darnaus vystymosi dimensija). Tamošiūnas (2009), analizuodamas vietovių darnaus vystymosi veiksmus, konstatuoja, kad strateginis planavimas atliekamas valstybės strateginio vystymosi planavimo kontekste, rengiant rajonų, miestų strateginius plėtros ir veiklos planus. Tačiau dažniausiai darnus vystymasis suprantamas kaip aplinkosaugos tikslai ir uždaviniai. Autorius akcentuoja, jog darnaus vystymosi institucinė dimensija turėtų integruoti darnaus vystymosi politiką ir strateginio planavimo metodiką. Savivaldybės, seniūnijos geriausiai suvokia vietos ekonomines, socialines ir aplinkosaugos problemas, todėl jų sprendimui būtina naudoti

darnaus strateginio planavimo įrankius, įtraukiant vietos bendruomenę į strateginių kryptių rengimą.

Teisiniu aspektu strateginio planavimo turinys viešajame sektoriuje yra įteisintas strateginio planavimo metodikoje (Žin., 2002, Nr. 57 – 2312; Žin., 2007, Nr. 23 – 879). Dokumente strateginis planavimas įvardijamas kaip formalizuota sistema, užtikrinanti institucijos viso strateginio valdymo proceso, kurio metu apibrėžiamos veiklos kryptys ir veiksmai, kaip efektyviausiai panaudoti turimus ir planuojamus žmogiškuosius, materialiuosius, finansinius išteklius misijai vykdyti, įgyvendinimą, veiklos stebėseną ir atsiskaitymą už rezultatus. Tai leidžia strateginį planavimą apibrėžti kaip kuo efektyvesnę institucijos, pvz., savivaldybės, suderinamumo su jos aplinka galimybių nustatymą, jų racionalesnį panaudojimą ir kryptingesnį plėtojimą (Bivainis, Tunčikienė, 2009). Visų viešojo sektoriaus institucijų strateginiai dokumentai yra neatsiejama sudėtinė valstybės vystymosi strategijos dalis. Jie skirti ilgalaikių (per 6 m.), vidutinės trukmės (3 – 6 m.) ir trumpalaikių (iki 3 m.) tikslų įgyvendinimui (žr. 1.4 pav.). Jų įgyvendinimas leidžia efektyviai naudoti finansinius išteklius, užtikrinti svarbiausių problemų sprendimą, įtraukti bendruomenę į reikiamų sprendimų rengimą ir priėmimą.

Daugiapakopė strateginio planavimo sistema savivaldybėse skirstoma pagal siekiamų tikslų trukmę:

1 – ilgalaikių tikslų (daugiau nei 6 m.) įgyvendinimo pakopa (lygis) – savivaldybės bendrasis planas ir strateginis plėtros planas; jie, paprastai, koreguojami kas 5 - 6 m.;

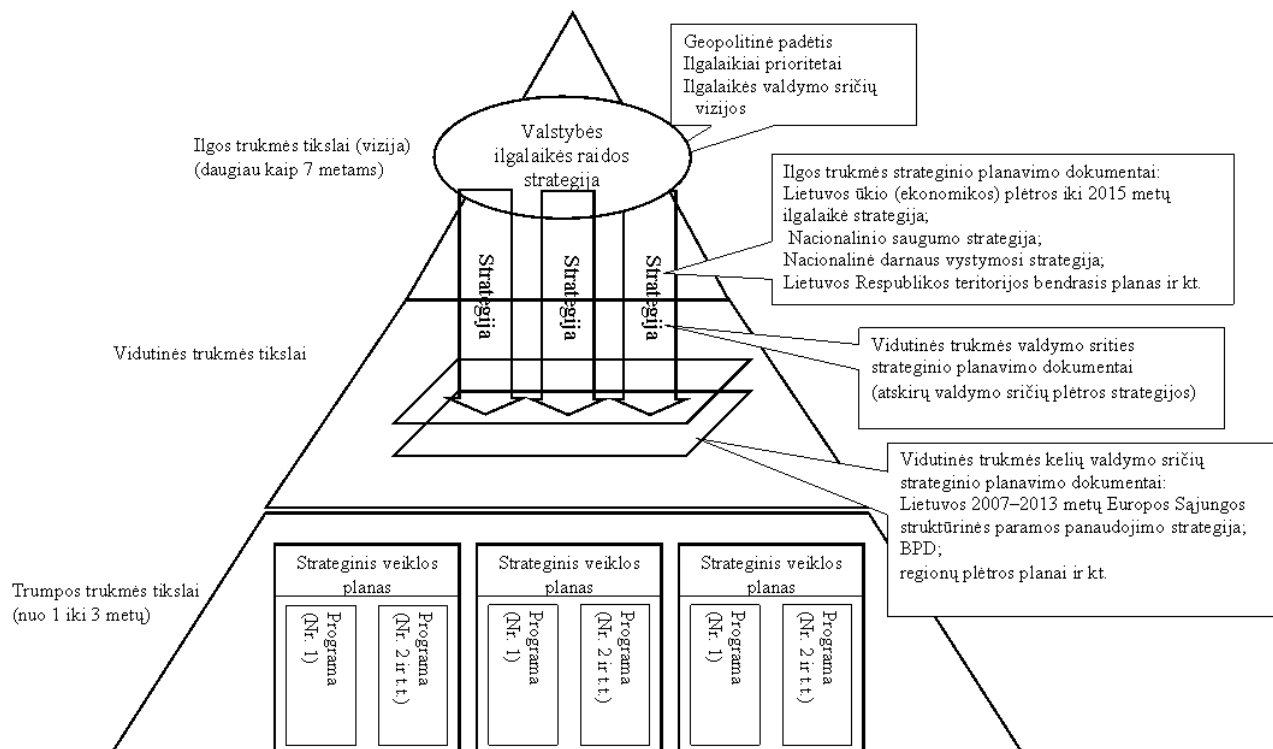
2 – vidutinių tikslų (3 m.) įgyvendinimo pakopa (lygis) – savivaldybės 3 metų strateginis veiklos planas; koreguojami kasmet;

3 – trumpalaikių tikslų (1 m.) įgyvendinimo pakopa (lygis) – savivaldybės metinis biudžetas; koreguojamas nuolat.

Bivainis, Tunčikienė (2009), susistemindami strateginio planavimo principų įvairovę strateginio valdymo literatūroje, išskiria 2 principų grupes pagal institucijos strateginio planavimo turinį ir procesą. Pirmoje grupėje išskirti du principai: 1) valstybės plėtros prioriteto principas, reiškiantis, kad institucijų strateginio planavimo turinys turi būti orientuotas į valstybei aktualių sprendimų apibrėžimą, įvertinimą ir įgyvendinimą; 2) rinkos, kaip institucijos veiklos plėtros reguliatoriaus, principas apibrėžia institucijos veiklos plėtros galimybes, atsižvelgiant į aplinkos sąlygas.

PRINCIPINIS STRATEGINIO PLANAVIMO SISTEMOS MODELIS

Strateginio planavimo metodikos
1 priedas

1.4 pav. Lietuvos įvairių lygmenų strateginių dokumentų sistema

Šaltinis: Žin., 2007, Nr. 23 – 879, 1 priedas.

Institucijos strateginio planavimo proceso principai apibrėžia jo efektyvumą ir pagrindinius reikalavimus rezultatams, užtikrina darnią organizacijų veiklą (Bivainis, Tunčikienė, 2004):

- sprendimų pagrįstumas;
- potencialo panaudojimo efektyvumas ir racionalumas;
- sprendimų variantiškumas;
- institucijos ir aplinkos sąveikos kompleksiskumas;
- sprendimų aplinkos pokyčiams adekvatumas;
- darbuotojų atsakomybė ir atskaitomybė;
- interesų suderinamumas;
- sprendimų skaidrumas ir viešumas.

Savivaldybės strateginio plėtros planavimo principus pateikia Butenienė, Steponavičius, Kalvaitis (2008). Jų sąsajos su darnaus vystymosi planavimo ir gero valdymo principais pateiktos 1.8 lentelėje. Minėtų principų palyginimas ir analizė rodo, kad šie 3 procesai yra tarpusavyje glaudžiai susiję, stipri tarpusavio sąveika. Darnaus vystymosi planavimo principai vietos savivaldos veikloje įgalina sparčiau įgyvendinti plėtros tikslus bei suteikia efektyvias institucijų veiklos strateginio planavimo galimybes. Naujojo viešojo valdymo sąlygomis institucijos yra orientuotos į piliečių, paslaugų gavėjų tikslus ir rezultatus, veikia efektyviai, atlikdamos aiškiai nustatytas

funkcijas ir vaidmenis, laikosi vertybių, priima kompetentingus ir skaidrius sprendimus, o taip pat ugdo gebėjimus, ypač akcentuojant efektyvumą ir įtraukia piliečius. (Domarkas ir k.t., 2012). Strateginio planavimo principai užtikrina institucijų veiklos darnumą.

1.8 lentelė

Darnaus vystymosi planavimo, gero valdymo ir strateginio plėtros plano rengimo principų sąsajos vietos lygmenyje

Gero valdymo principai	Darnaus vystymosi planavimo principai	Strateginio plėtros plano rengimo principai
Dalyvavimas Piliečiams užtikrinama teisė dalyvauti vietos savivaldos valdyme	Dalyvavimas Pagrindinės bendruomenės grupės įsitraukia/įsiliesia į visuomeninę veiklą.	Dalyvavimas Visų bendruomenės grupių dalyvavimas plėtros planavimo ir įgyvendinimo procesuose
Skaidrumas, atvirumas Sprendimai priimami ir vykdomi teisiškai ir viešai, bendruomenei laisvai prieinama informacija apie juos	Skaidrumas Visa reikiama informacija lengvai pasiekiamą, visi sprendimai priimami ir vykdomi viešai.	Skaidrumas Kiekvienas siūlymas viešai diskutuojamas, išklausomos nuomonės, priimamas kompromisinis viešas sprendimas
Reagavimas, jautrus atsakas Tiksiai, uždaviniai, veiksmai formuluojami, įgyvendinami, atsižvelgiant į piliečių poreikius, lūkesčius, laiku į juos reaguojama	Vietinė svarba Vietiniai veiksmai turi būti realistiški, įgyvendinami ir turi būti pritaikyti vietinės bendruomenės poreikiams	Uždavinių, priemonių pagrįstumas, svarba Į strateginius dokumentus įtraukiamos tik realios per planuojamą laikotarpį įgyvendinamos priemonės
Konsensusas, orientuotas į susitarimą Susitarimas turi būti tinkamas visoms bendruomenės interesų grupėms	Vietinė svarba Vietiniai veiksmai turi būti realistiški, įgyvendinami ir turi būti pritaikyti vietinės bendruomenės poreikiams	Visaapimantis planas Plane atspindi visų grupių poreikiai, sprendimai priimami konsensu
Teisingumas, nešališkumas Vienodos galimybės visiems individams, grupėms, kad būtų užtikrinta jų socialinė gerovė	Lygybė, teisingumas Ekonominė veikla yra darni, ekologiškai pagrįsta, socialiai teisinga visoms visuomenės grupėms, piliečiams.	Plano nuostatų, veiklos darna Įvertinami valstybės, vietos savivaldos interesai ir prioritetai, vienodos galimybės individams, grupėms
Efektyvumas, veiksmingumas Racionalus turimų išteklių naudojimas	Ekologinis ribojimas Visose aplinką veikiančiose veiklose racionaliai naudojami gamtos ištekliai.	Efektyvumas, veiksmingumas Visi plano ištekliai naudojami efektyviai, veiksmingai
Atskaitingumas Vieša atskaitomybė visuomenei, instituciniams dalininkams (asmenys, priimančys sprendimus vyriausybėje, privačiose ir nevyriausybinesse organizacijose, yra atskaitingi visuomenei ir suinteresuotoms šalims).	Partnerystė ir atsakomybė Kolektyvinei atsakomybei steigiamos suinteresuotų grupių sąjungos; kiekviena grupė atskaitinga už savo priimtus sprendimus.	Skaidrumas, atsakomybė Visų planą rengiančių ir įgyvendinančių asmenų, grupių atsakomybė ir atskaitingumas

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Bivainį, Tamošiūną (2007), Krankalį, Anzelytę (2013), Šaparnienę (2010), Bivainį, Tunčikienę (2009).

Valstybės valdymo ir administravimo organizacijose, įgyvendinant darnaus vystymosi politikos priemonę – strateginį planavimą, būtina taikyti ir subsidarumo principą – aukštesnio lygmens institucijoms neturi būti priskiriamos tokios funkcijos, kurias gali atlikti žemesnio – lygmens institucijos (Kondrataitienė, 2011). Šis principas pabrėžia žemesnio valdymo lygmens savarankiškumą. „Regioninė politika efektyviausiai ir intensyviausiai įgyvendinama vietos lygiu, nes tik šiame lygyje yra geriausiai suvokiami socialiniai ir ekonominiai regiono trūkumai, tiesiogiai

išskiriamos problemos, iškeliami pagrindiniai regiono siektini tikslai bei numatomos priemonės regiono plėtrai garantuoti“ (Ačaitė, 2005, 10 p.).

Strateginio planavimo metodologijos. Strateginio planavimo procese išskiriamos dvi pagrindinės metodologijos – nustatytinė ir plėtotinė (Bivainis, Tunčikienė, 2005, 2009; Vasiliauskas, 2006). Jų strateginio proceso struktūrą sudaro viešajam ir privačiam sektoriui būdingi komponentai – misija, vizija, strateginės problemos ir strateginiai tikslai, strateginiai sprendimai ir sprendimų įgyvendinimo veiksmų planas.

Nustatytinė metodologija strateginį planavimą traktuoja kaip tiesioginį (nuoseklų) ir racionalų procesą, analizės pagrindu sukuriant strategiją ateičiai ir ją įgyvendinant. Strategijos galutiniai tikslai formuluojami iš anksto, strateginiai sprendimai kompleksiskai parengiami prieš strategijos įgyvendinimą. Šios metodologijos esminis tikslas yra kuo geresnis esamų galimybių išnaudojimas, todėl strategijos rengimas pradedamas strategine analize ir vertinimu (Bivainis, Tunčikienė, 2009).

Plėtotinė metodologija susiformavo vėliau kaip išeitis nustatytinės metodologijos trūkumams šalinti. Jos galutinė tikslinė orientacija nėra iš anksto aiški, o daliniai strateginiai sprendimai yra rengiami per visą vidutinės trukmės periodą. Rengimo ir įgyvendinimo stadijos yra glaudžiai susijusios, aiškiai atskirtas tik analizės etapas (Vasiliauskas, 2006).

1.9 lent. pateikti strateginio veiklos planavimo nustatytinės ir plėtotinės metodologijų skirtumai (Vasiliauskas, 2004).

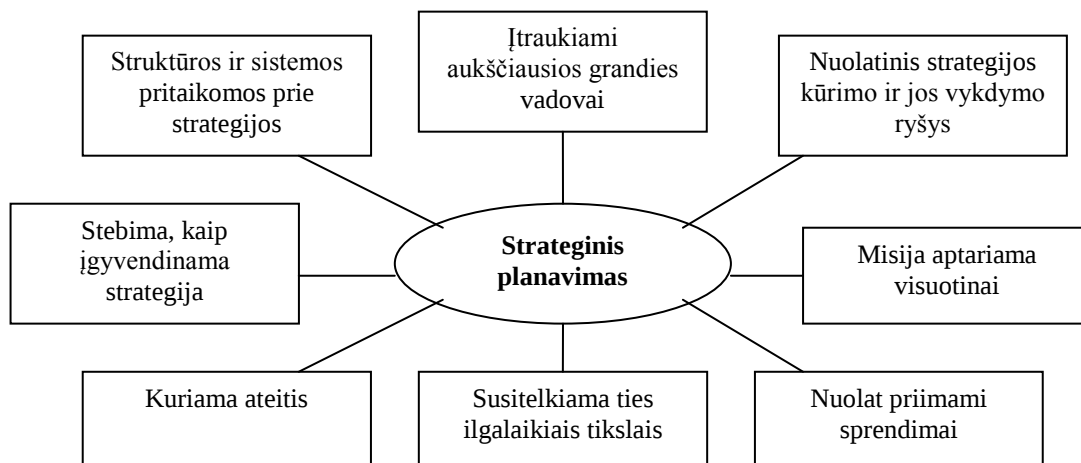
1.9 lentelė

Strateginio planavimo metodologijų ypatumai

Nustatytinė metodologija	Plėtotinė metodologija
Pripažįsta ateities prognozavimo galimybę.	Neigiama prognozavimo galimybė arba pripažįstamas jos ribotumas
Pripažįstama pasekmių numatymo galimybė	Neigiama sprendimo pasekmių numatymo galimybė arba pripažįstamas jos ribotumas
Strateginius sprendimus lemia iš anksto numatyti tikslai	Strateginius sprendimus lemia besikeičiančios aplinkybės
Strateginės analizės, strategijos rengimo ir jos įgyvendinimo etapų nuoseklumas	Strateginės analizės, strategijos rengimo ir jos įgyvendinimo etapų nenuoseklumas
Įgyvendinama išsamiai parengta ir patvirtinta strategija	Įgyvendinami besikeičiančių aplinkybių padiktuoti strateginiai sprendimai
Atitikimo aspektas. Strateginio valdymo etapus reglamentuoja formalizuota strateginio planavimo taisyklių ir procedūrų sistema	Ketinimo aspektas. Strategijos įgyvendinimo etapai ribotai formalizuoti taikant strateginio planavimo taisykles ir procedūras
Svarbiausias vaidmuo tenka valstybės institucijų iniciatyvai	Pripažįstama verslo ir visuomenės institucijų iniciatyva
Vienpusis strategijos ir valdymo struktūros ryšys, pirmenybė teikiama direktyvoms	Dvipusis strategijos ir valdymo struktūros ryšys, pirmenybė teikiama bendravimui ir savivaldai
Strategijos kompleksiskumas, logiškumas, nuoseklumas, strateginių alternatyvų palyginamumas, strategijos įgyvendinimo ilgalaikė patirtis	Strateginio valdymo lankstumas, rėmimasis iniciatyva, trumpalaikių strateginių galimybių išnaudojimas

Šaltinis: Vasiliauskas (2004, p. 7).

Galime išskirti tokius nustatytinės metodologijos privalumus - kompleksiškumą, loginį nuoseklumą, didesnė patirtis bei sprendimų lyginamumas; trūkumus – nelankstumą, didesnė neproduktyvių sąnaudų dalis. Plėtotinės metodologijos privalumai – lankstumas, situacijos valdymas, iniciatyvos laisvė, trūkumai – nesukaupta patirtis, nėra pakankamai logiškumo, nuoseklumo, baigtumo. Arimavičiūtė (2005) pabrėžia, kad, rengiant strateginį planą, tarpusavyje derinti abi metodologijas, papildant vieną kitą. Strateginio planavimo bendrieji bruožai pateikti 1.5 pav.

1.5 pav. Bendrieji strateginio planavimo bruožai

Šaltinis: Arimavičiūtė (2005, p. 20-21).

Viešojo sektoriaus institucijų veiklą veikia šalies politinė ir socialinė aplinka, jų strategijos turi būti suderintos su šalies prioritetais, todėl jos yra mažiau savarankiškos, nei privačiojo sektoriaus institucijos.

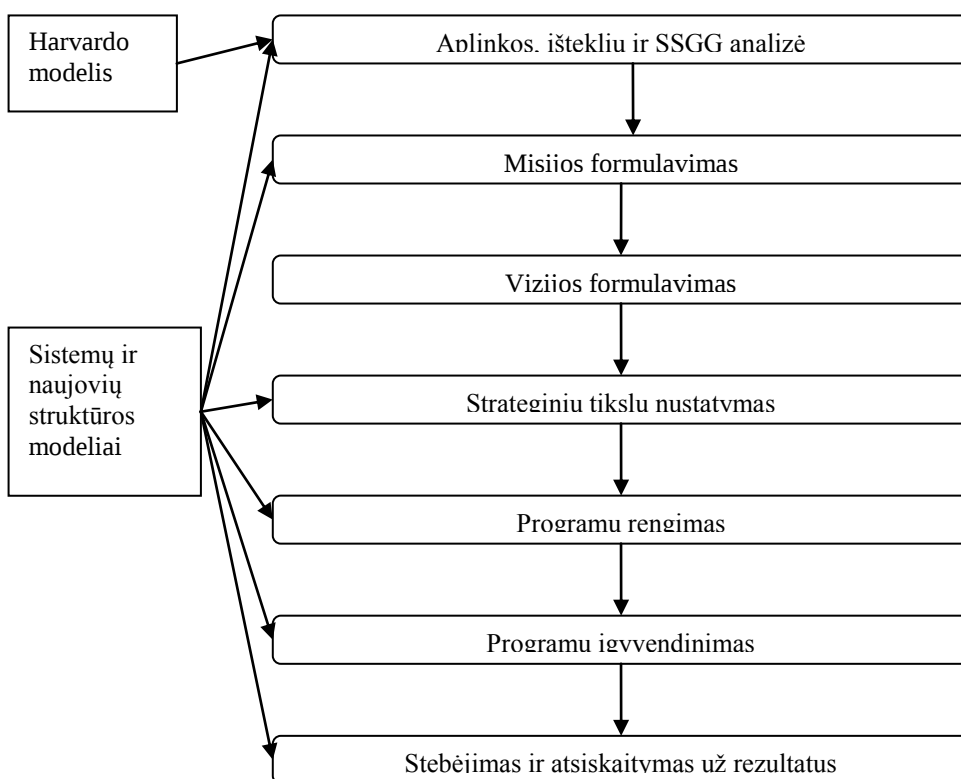
1.2.2. Strateginis planavimas vietos savivaldoje

Daugiapakopės strateginio planavimo sistemos taikymo vietos savivaldoje aspektai. Neabejotina yra naujos planavimo sistemos taikymo nauda savivaldybėje: 1) aiški veikla ir funkcijos; 2) operatyvus aplinkos pokyčių vertinimas; 3) darbuotojų aktyvus dalyvavimas planų rengimo ir įgyvendinimo procesuose, aiški atsakomybė ir atskaitingumas; 4) vieninga veiklos vertinimo kriterijų, rodiklių sistema, norimo vertinimo laikotarpio pasirinkimas, nuolatinė kontrolė (Bivainis, Tunčikienė, 2009). Tačiau tik 13 metų strateginio planavimo patirtis vietos savivaldoje dar kelia daug klausimų (Arimavičiūtė, 2012; Butienienė ir kt., 2008; Kaip praktiškai įgyvendinti..., 2007; Šaparnienė, Krupavičius, 2013) – planavimo proceso reglamentavimo lygis, plano rengėjų ir vykdytojų kompetencija; išorės ekspertų teisingas pasirinkimas ir dalyvavimo plano rengime apimtis, strateginio planavimo tvarkų formalizavimas, plano struktūros įvairovė, strateginio plėtros plano trukmė, socialinių partnerių ir pavaldžių institucijų dalyvavimas plano rengime,

socioekonominių ir aplinkosauginių programų sąsajos su strateginiais veiklos planais, planų koregavimas po rinkimų, pasikeitus naujos tarybos nuostatomis dėl plėtros prioritetų.

Vienas aktualiausių iššūkių yra strateginio planavimo modelio dalių turinio pasirinkimas, atsižvelgiant į vietos savivaldos specifiką. Arimavičiūtė, cituodama Bryson, nurodo viešajame sektoriuje taikomas kelia planavimo modelių grupes, besiskiriančias procesų valdymo aspektais (Puškorius, 2006): 1) procesiniai modeliai, apimantys strateginio proceso ribas, akcentuojantys politiką, prioritetus (Harvardo politikos modelis, Strateginio planavimo sistemos modelis, Grupių valdymo modelis); 2) modeliai, neaktualizuojantys pirmos grupės procesinius aspektus (Strateginių klausimų nustatymas, Loginis inkrementalizmas, Naujovių struktūros modelis). Strateginio valdymo literatūroje savivaldos institucijose plačiausiai yra taikomi Harvardo politikos, sistemų bei naujovių struktūros modeliai.

Lietuvos savivaldybėse populiariausias yra Harvardo modelis, kurio pagrindiniai privalumai: 1) yra sisteminis stiprybių ir silpnybių, galimybių ir grėsmių įvertinimas – SSGG analizė; 2) strategijos įgyvendinimo akcentavimas – kuriama reikiama organizacinė struktūra, procesai, santykiai strategijai įgyvendinti. Savivaldybės strateginio planavimo etapai apibrėžiami, jungiant Harvardo, sistemų ir naujovių modelių komponentus (1.6 pav.):

1.6 pav. Savivaldos institucijų strateginio planavimo etapai

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Arimavičiūtę (2003).

Šio darbo 2 dalyje atlikta Kelmės rajono strateginio plėtros plano analizė pagal 1.6 pav. pateiktą planavimo struktūrą, todėl jos etapus analizuosime detaliau.

2. DARNAUS VYSTYMO SI STRATEGIJOS ĮGYVENDINIMAS KELMĖS RAJONO SAVIVALDYBĖJE

2.1. Tyrimo metodikos pagrindimas ir aprašymas

Siekiant įvertinti darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimą Kelmės rajone, atliktas Lietuvos ir užsienio autorių mokslinių straipsnių, Tarptautinių darnaus vystymosi aukščiausio lygio konferencijų dokumentų, Lietuvos Respublikos teisės aktų, strategijų, programų, Kelmės rajono strateginių dokumentų, statistinių duomenų analizė, sisteminimas ir lyginimas. Empiriniame tyrime naudota mišrių metodų strategija, taikant kiekybinį tyrimą – integruoto darnaus vystymosi indekso skaičiavimas ir kokybinį tyrimą – dokumentų analizė, pusiau struktūruotas interviu, interviu turinio analizė.

Empirinio tyrimo koncepcija parengta, vadovaujantis Balčiūno, Juozaitienės, Rudytės, Tijūnaitienės (2014) metodinėmis rekomendacijomis, Bitino, Rupšienės, Žydžiūnaitės (2008), Kardelio (2007), Morkevičiaus, Telešienės, Žvaliausko (2008) metodologinėmis nuostatomis.

1. Probleminiai klausimai. Empiriniame tyrime siekiama atsakyti į keturis probleminius klausimus:

1. Ar Kelmės rajonas 2007 – 2012 metų laikotarpiu vystėsi darniai?
2. Kokiu lygiu darnaus vystymosi principai įgyvendinami Kelmės rajone? Kokiais pavyzdžiais tai galima pagrįsti?
3. Kokios darnaus vystymosi nuostatų įgyvendinimo tobulinimo galimybės Kelmės rajone?
4. Kokiu lygiu gero valdymo principai, kaip būtina prielaida darnaus vystymosi valdymui, įgyvendinami Kelmės rajono savivaldybėje? Kokiais pavyzdžiais tai galima pagrįsti?

2. Tyrimo pagrindimas. Tyrimas grindžiamas:

Lietuvos ir užsienio mokslininkų įžvalgomis apie darnaus vystymosi koncepciją šiais aspektais: dimensijų ypatumai (Bivainis, Tamošiūnas, 2007; Burinskienė, 2003; Čiegis, 2004; Čiegis, Tamošiūnas, Ramanauskienė, Navickas, 2010; Domarkas, Juknevičienė, Kareivaitė 2012; Gagliardi, 2008; Juknys, 2012; Kriščiūnas, Staniškis, Tričys, 2008; North, 2003; Šeputienė, 2009, Tamošiūnas, 2009); teritorijų darnumo vertinimas (Čiegis, Ramanauskienė, Šimanskienė, 2010; Čiegis, Zeleniūtė, 2008; Čiegis ir kt., 2010;); darnaus vystymosi ir gero valdymo sąsajos (Domarkas ir kt., 2012; Farrington, 2009; Krankalis, Anzelytė, 2013; Šaparnienė, 2010; Šaparnienė, Krupavičius, 2013); darnaus strateginio planavimas (Arimavičiūtė, 2003, 2005, 2012; Bivainis, Tunčikienė, 2004, 2005, 2009; Tamošiūnas, 2009);

Tarptautinių aukščiausio lygio darnaus vystymosi konferencijų (Ateitis, kurios norime, 2012; Johanesburgo darnaus vystymosi..., 2002; Pasaulio aukščiausio lygio..., 2002; Pasaulio viršūnių susitikimas..., 2000) dokumentais, išvadomis;

Lietuvos Respublikos teisės aktais, Nacionaline darnaus vystymosi strategija, Lietuvos pažangos strategija, veiklos programomis, ataskaitomis;

Kelmės rajono savivaldybės strateginiu plėtros planu, administracijos ataskaitomis, kitais dokumentais.

3. Tyrimo duomenų rinkimo metodai ir jų pagrindimas. Tyrimui pasirinkta mišrių metodų strategija (Balčiūnas ir kt., 2014; Morkevičius ir kt., 2008), numatanti kiekybinių ir kokybinių duomenų rinkimą tyrimo probleminiams klausimams atsakyti. Ši prieiga taikoma, norint pasinaudoti kiekybinių ir kokybinių metodų privalumais, pagrįsti tyrimo rezultatus skirtingais duomenų šaltiniais ir formomis, vienu metodu surinktus, analizuotus duomenis papildyti kitų metodų duomenimis.

Tyrimo mišrių metodų strategijos taikymą galima apibūdinti:

- 1) kiekybinis ir kokybinis metodai taikomi kartu;
- 2) kiekybinė ir kokybinė prieigos yra lygiavertės;
- 3) kiekybiniai ir kokybiniai duomenys integruojami duomenų rinkimo, duomenų analizės ir duomenų interpretacijos stadijose.

Mišrių metodų strategijos taikymo paaiškinimas. Pirmame tyrimo plano etape naudojamas kokybinis metodas – dokumentų analizė (nagrinėjamas Kelmės rajono strateginis plėtros planas), antrame – kiekybinis metodas (statistinių duomenų analizė), trečiame – kokybinis metodas (pusiau struktūruotas interviu ir jo turinio analizė). Teritorijų vystymosi darnumo įvertinimui geriausiai tinka kiekybinis integruoto darnaus vystymosi indekso nustatymo metodas, naudojantis oficialius statistinius duomenis, skelbiamus LR Statistikos departamento tinklapyje. Kokybinis duomenų rinkimo metodas – interviu geriausiai tinka išsiaiškinti informantų – specialistų nuostatas dėl kiekybiniu metodu gautų rezultatų priežasties – pasekmės ryšio suvokimo, tobulinimo galimybių apibrėžimo. Pvz., žinant, kad 2007 – 2012 metais atskiros veiklos sritys vystėsi nedarniai, galima išsiaiškinti, kodėl tai įvyko.

Kokybinių duomenų rinkimo metodas – dokumentų analizė. Metodas naudojamas kaip vienas iš duomenų rinkimo metodų. Dokumentai suteikia reikiamų žinių apie institucijų veiklą, prioritetus, tikslus, išteklius, rezultatus, iššūkius. Analizuojami dokumentai turi atitikti 4 kriterijus – autentiškumą, patikimumą, reprezentatyvumą, prasmingumą. Tyrimo nagrinėjami viešieji dokumentai – tai organizacijų išoriniai (viešos ataskaitos, statistiniai duomenys ir pan.) ir vidiniai (sukurti konkrečios organizacijos reikmėms, pvz., metinės ataskaitos) (Bitinas ir kt., 2008; Kardelis, 2007).

Kiekybinių duomenų rinkimo metodas – integruoto darnaus vystymosi indekso įvertinimas. Čiegis, Ramanauskienė, Šimanskienė (2010) siūlo darnaus vystymosi situacijos vertinimui bet kokiame lygmenyje (vietos, regiono, valstybės, sąjungos) ir už bet kokį laikotarpį naudoti integruotą

darnaus vystymosi indeksą, apimančią aplinkosauginius, ekonominius ir socialinius vystymosi aspektus. Aktualius atitinkamo lygmens vertinimui statistinius duomenis – rodiklius galima visuomet pasirinkti iš viešai ir oficialiai skelbiamų statistikos institucijų tinklapių. Vienas šios metodikos privalumų yra tai, kad vertinimui galima naudoti įvairių rodiklių kiekį, neaktualius pakeičiant kitais.

Integruotas darnaus vystymosi indeksas I_{DV} apskaičiuojamas pagal formulę:

$$I_{DV} = \sum_i a_i I_i,$$

kur: I_i – atskirų darnaus vystymosi dimensių (sričių) indeksai; a_i – atskirų darnaus vystymosi dimensių indeksų svoriai (būtina sąlyga: $\sum_i a_i = 1$).

Integruotas darnaus vystymosi indeksas, paprastai, apjungia tris darnaus vystymosi dimensijas – aplinkosauginės būklės I_{AB} , ekonominę I_{EV} ir socialinę I_{SV} :

$$I_{DV} = a_1 I_{EV} + a_2 I_{SV} + a_3 I_{AB},$$

kur: a_1 , a_2 ir a_3 – ekonominio vystymosi, socialinio vystymosi ir aplinkos būklės indeksų svoriai (galioja sąlyga: $a_1 + a_2 + a_3 = 1$).

Visi trys darnaus vystymosi indeksai susideda iš eilės rodiklių, kuriuos galima bendrai išreikšti taip:

$$I_m = \sum_i a_i R_i,$$

kur: R_i – atitinkamą indeksą sudarantis rodiklis; a_i – atitinkamą indeksą sudarančio rodiklio svoris (galioja sąlyga: $\sum_i a_i = 1$) I_m - atitinkamas indeksas.

Jei integruotas rodiklis yra teigiamas ir tai yra pageidaujamas procesas, tai indekso kitimas nuo 0 iki didesnių dydžių žymi palankų procesą, o rodiklių, kurių neigiamas indekso kitimas yra pageidaujamas procesas, jie yra perskaičiuojami:

$$I_m = 1 / I_m.$$

Taip apskaičiuojami rodikliai leidžia jų didėjimą (augimą) analizuoti kaip pageidaujamą procesą. Pvz., siekiant darnaus savivaldybės vystymosi, turi būti vienodai svarbiai ir lygiaverčiai vystomos visos trys veiklos sritys, neteikiant prioriteto nei vienai iš jų. Darnaus valdymo tikslas turėtų būti – visų trijų sričių vienodas augimas ir greičiu, ir dydžiu – tuomet nė vienos srities kokybės didėjimas nebūtų pasiektas kitos srities augimo sąskaita (Čiegis ir kt., 2010).

Kokybinis duomenų rinkimo metodas - pusiau struktūruotas interviu. Konkretaus interviu stilius, strategija gali būti labai įvairi, „tačiau bendra yra tai, kad interviu – tai abipusis sandėris tarp klausiančiojo ir atsakančiojo“ (Kardelis, 2007, 195 p.). Šis metodas leidžia, skirtingai nei anketinė apklausa, giliau pažinti informantą, bendrauti betarpiškai, kas suteikia papildomos emocinės informacijos. Svarbiausia, kad interviu padeda tyrėjui suvokti tiriamųjų požiūrius, nuostatas, įsitikinimus (Bitinas ir kt., 2008). Dažniausiai išskiriami du interviu tipai – formalizuoti ir neformalizuoti. Giliai struktūrizuoti interviu taikomi kiekybiniuose tyrimuose. Jo pagrindinis

privalumas yra tai, kad gautus duomenis lengva užkoduoti, atlikti jų statistinę analizę. Neformalizuoto interviu privalumas – patogiu būdu surinkti informatyvių duomenų, galima lengviau suprasti tiriamą problemą, atskleisti nenumatytus tyrimo aspektus. Tačiau dažniausiai naudojami tarpiniai interviu variantai, pvz., pusiau struktūrizuoti, numatant keletą klausimų iš anksto, kiti kyla interviu metu (Bitinas ir kt., 2008).

4. Tyrimo duomenų rinkimo instrumentų pagrindimas. *Interviu klausimyno pagrindimas.* Pagrindinis tikslas – išsiaiškinti informantų nuostatas, atsakymus į 2 – 4 probleminius klausimus. Tyrimo instrumente, kurį sudaro 5 dalys, klausimai formuluojami, remiantis teorinėje dalyje analizuotais darnaus vystymosi ir gero valdymo koncepcijų aspektais:

1. bendroji dalis, kurioje fiksuojamas informanto darbo vieta, pareigos, išsilavinimas, darbo stažas, interviu atlikimo vieta, data, laikas;
2. informantų kompetencija darnaus vystymosi srityje: prašoma įvardinti pagrindinius kompetencijos kėlimo šaltinius, savivaldybės dokumentus, kuriuose tikslai, uždaviniai, priemonės siejami su darniu vystymusi;
3. informantų nuostatos dėl darnaus vystymosi problematiškumo lygio atskirose darnaus vystymosi srityse Kelmės rajone: prašoma įvertinti ekonominės, socialinės, aplinkosauginės ir valdymo sričių problematiškumo lygį, tai pagrindžiant kiekvienos srities sėkmingiausiais ir sunkiausiai sprendžiamais pavyzdžiais;
4. informantų nuomonių raiška dėl darnaus vystymosi principų įgyvendinimo ir tobulinimo galimybių Kelmės rajone: prašoma įvertinti principų įgyvendinimo lygį, pakomentuoti vertinimą, pateikiant pavyzdžių, pasiūlyti priemones situacijos gerinimui;
5. informantų nuostatos dėl gero valdymo, kaip darnaus vystymosi institucinės dimensijos, principų įgyvendinimo ir tobulinimo galimybių Kelmės rajono savivaldybėje: prašoma įvertinti principų įgyvendinimo lygį, pakomentuoti vertinimą, pateikiant pavyzdžių, pasiūlyti priemones situacijos gerinimui.

Klausimyną sudaro 10 klausimų, iš kurių 3 yra uždari. Juose informantai prašomi įvertinti darnaus vystymosi sričių problematiškumo, darnaus vystymosi ir gero valdymo principų įgyvendinimo lygius: 1) pateikti teiginiai vertinami penkių balų skalėje; 2) žemas lygis atitinka 1 – 2 balus, vidutinis lygis – 3 balus, aukštas lygis – 4 – 5 balus.

Integruoto darnaus vystymosi indekso skaičiavimo pagrindimas. Detalus indekso skaičiavimas, naudojami darnaus vystymosi rodikliai pateikti skyriuje „Darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo Kelmės rajone vertinimas“.

Dokumentų analizės pagrindimas. Kelmės rajono strateginio plėtros plano analizė atlikta, remiantis bendro Harvardo ir Sistemų bei naujovių struktūros modelių struktūros etapais.

5. Tyrimo imties pagrindimas. Kokybinių tyrimų metodologijoje populiariausia yra M. Patton tyrimo imčių sudarymo klasifikacija (16 atvejų) (Bitinas ir kt., 2008). Siūloma rinktis tokį imties sudarymo būdą, kuris yra informatyviausias tyrimo kontekste. Tyrime imties dydį ir informantų pasirinkimą apsprendžia tyrimo tikslai, todėl dažniausiai taikoma tikslinė respondentų pasirinkimo atranka. Kardelis (2007) tai įvardija tikslinės grupės formavimo strategija, kuri yra viena iš netikimybinių tiriamųjų grupių parinkimo būdų – tyrėjas į grupę įtraukia tipiškiausius tiriamojo požymio atžvilgiu asmenis).

Pusiau struktūruotame interviu informantų pasirinkimui taikoma kriterinė atranka, laikantis tyrėjo nustatytų kriterijų. Toks būdas labai efektyvus, surenkama kokybiška informacija (Bitinas ir kt., 2008). Nustatyti šie informantų atrankos kriterijai: 1) bendrieji – aukštasis išsilavinimas (universitetinis, neuniversitetinis), darbo stažas – ne mažiau 3 metų; 2) specifiniai – pareigos susijusios su sprendimu priėmimu arba jų įgyvendinimu; vietos valdžios (savivaldybės, seniūnijos) ir vietos bendruomenės atstovai; seniūnijos ir bendruomenės atstovai - iš centrinių ir atokių seniūnijų.

Empiriniame tyrime dalyvavo 5 informantai, kurių duomenys pateikti 2.1 lentelėje. Laikantis tyrimo etikos reikalavimų, respondentų pavardės ir vardai nenurodomi.

2.1 lentelė

Ekspertų bendrieji duomenys

Respondentai	Pareigos	Darbo stažas	Išsilavinimas
R1	Kelmės rajono savivaldybės administracijos atstovas	32 m.	Aukštasis
R2	Kelmės rajono centrinės seniūnijos atstovas	32 m.	Universitetinis
R3	Kelmės rajono atokios seniūnijos atstovas	3 m.	Aukštasis
R4	Kelmės rajono centrinės seniūnijos bendruomenės atstovas	4 m.	Universitetinis
R5	Kelmės rajono atokios seniūnijos bendruomenės atstovas	35 m.	Aukštasis

Šaltinis: sudaryta autorės

6. Tyrimo organizavimas. Parengtas tyrimo planas, kurio pagrindiniai tyrimo etapai yra:

1. Pirmame etape formuluoti tyrimo probleminiai klausimai, atlikta Kelmės rajono strateginio plėtros plano 2013 – 2020 m. laikotarpiui analizė darnaus vystymosi kontekste.
2. Antrame etape įvertintas Kelmės rajono vystymosi darnumas 2006 – 2012 metų laikotarpiu, taikant integruoto darnaus vystymosi indekso nustatymo metodą.
3. Trečiame etape, panaudojant pirmame ir antrame etapuose gautus rezultatus, parengtas tyrimo instrumentas - interviu klausimynas, informantų kriterinės atrankos kriterijai. Atliktas pusiau struktūruotas interviu, norint išsiaiškinti informantų nuostatas apie darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimą ir tobulinimo galimybes, gero valdymo principų, užtikrinančių institucijų darnų valdymą, taikymą Kelmės rajone. Apibendrinus tyrimo

rezultatus, parengtas darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo tobulinimo gero valdymo kontekste modelis.

Pusiau struktūruotas interviu atliktas 2014 balandžio mėn. 3 – 4 savaites.

7. *Tyrimo etikos reikalavimų laikymasis*. Pusiau struktūruotam interviu atliktas, laikantis etikos reikalavimų: 1) informantai dalyvavo laisva valia; 2) jiems paaiškinti tyrimo tikslai, gautas sutikimas dalyvauti apklausoje; 3) susitarta dėl tiriamojo anonimiškumo ir informacijos fiksavimo būdo; 4) užtikrintas gautos informacijos konfidencialumas – informantų nuostatos bus panaudotos tik baigiamajame bakalauro darbe, niekas kitas jų naudotis neturi teisės.

2.2. Darnaus vystymosi raiška Kelmės rajono strateginiame plėtros plane

2013 m. lapkričio mėn. patvirtintas Kelmės rajono savivaldybės 2013 – 2020 m. ilgalaikis strateginis plėtros planas, rengtas bendradarbiaujant Kelmės rajono savivaldybės administracijos ir UAB „Ekonominės konsultacijos ir tyrimai“ ekspertams. Naujame plane atsižvelgiama į paskutiniųjų strateginių dokumentų prioritetus, išlaikomos sąsajos tarp šių planų (Kelmės rajono savivaldybės..., 2013). Rengėjai konstatuoja, kad plėtros planu siekiama gerinti regioninės plėtros planavimą, į rezultatus orientuotą valdymą. Kelmės rajono savivaldybė yra LRV patvirtinta problemine teritorija, todėl svarbu mažinti socioekonominius skirtumus, užtikrinti Lietuvos vidurkiui artimą gyvenimo kokybę, skatinti investicijų pritraukimą. Strateginio plano rengimo procese įvertinta reali rajono situacija ir galimi pokyčiai, jų įtaka savivaldybės politikai, apibrėžtos plėtros galimybės.

2013 – 2020 m. strateginis planas parengtas, vadovaujantis strateginio planavimo metodikos apibrėžtais principais, kurie yra pateikti LR Vyriausybės nutarime „Dėl strateginio planavimo metodikos patvirtinimo“. (Žin. 2010 m. Nr. 102-5279). Ši metodika nustato strateginio planavimo sistemą, planavimo dokumentų rengimo ir tvirtinimo tvarką, taip pat strateginio veiklos plano vertinimo kriterijų sudarymą, strateginių veiklos planų įgyvendinimo rezultatų stebėseną, programų vertinimą ir atsiskaitymą už rezultatus.

Darnaus vystymosi dimensijų raiška Kelmės rajono 2013 – 2020 m. strateginiame plėtros plane nagrinėjama, remiantis Harvardo ir Sistemų bei naujovių struktūros modelių vietos institucijoms strateginio planavimo struktūra, išskyrus programų įgyvendinimo dalį (žr. 1.6 pav.). Dokumentas parengtas, išlaikant sąsajas su tuo metu galiojusi 3 metų veiklos planu, vienodą visų planavimo aktų struktūrą.

Plėtros plano rengimo procese sudarytos 6 darbo grupės (projektų valdymo, investicijų, ekonomikos, gyvenamosios aplinkos, socialinė bei sveikatos, kultūros ir švietimo). Darbo grupėse dalyvavo savivaldybės ir jai pavaldžių įmonių, verslo, visuomeninių organizacijų atstovai, įvairių sričių ekspertai (viso apie 200 žmonių). Atlikta Kelmės rajono gyventojų poreikių apklausa,

socialinės – ekonominės – aplinkosauginės būklės analizė, SSGG analizė, Kelmės r. Investicijų pritraukimo studija.

Kelmės r. 2013 – 2020 m. strateginį plėtros planą sudaro šios dalys: 1) Socialinė – ekonominė – aplinkosauginė analizė (SSGG analizė); 2) rajono vizija; 3) plėtros sritys ir strateginiai tikslai; 4) strateginių tikslų uždaviniai ir priemonės (programos); 5) stebėseną ir atsiskaitymas už rezultatus (prie vizijos ir tikslų dalių).

1. Savivaldybės esamos socialinės – ekonominės – aplinkosauginės situacijos analizė (SSGG). Šioje dalyje išskirtos 6 temos – gyventojai; verslas, turizmas, žemės ūkis bei visuomeninės organizacijos; švietimas, kultūra bei jaunimo užimtumas; socialinė apsauga ir sveikata; viešoji ir susisiekimo infrastruktūra bei aplinka; rajono savivalda. 2.2 lent. išskirtos darnaus vystymosi 4 kategorijos – dimensijos, 10 subkategorijų ir jas pagrindžiantys plėtros plano teiginiai. Socioekonominėse srityse akcentuojami kaimiškoms savivaldybėms būdingi iššūkiai. Institucinėje dimensijoje, kaip stiprybė, akcentuojama specialistų kompetencija ir jaunų specialistų didėjantis skaičius. Nors pabrėžiamas darbų tęstinumas, atsakomybė, tačiau rajono valdymas nesiekiamas su geru valdymu. Galima teigti, kad SSGG analizėje atsispindi visos 4 darnaus vystymosi dimensijos.

2.2 lentelė

Kelmės rajono situacijos SSGG darnaus vystymosi kontekste

Kategorijos	Subkategorijos	Pagrindžiantys teiginiai
Aplinka	Aplinkosauga	„Unikalūs kraštovaizdis ir švari aplinka“; 4 saugomos teritorijos sudaro 15 proc. viso rajono ploto“ „Nėra taršios pramonės“; „Atsinaujinančių energijos išteklių stoka“;
	Viešoji ir susisiekimo infrastruktūra	„Pagerinta vandentiekio ir nuotekų tinklo kokybė“; „Centralizuotai geriamasis vanduo tiekiamas 69 proc. rajono gyventojų“; „Mažas triukšmingumas“; „Esamos viešosios infrastruktūros funkcionavimo neužtikrinimas“;
Ekonomika	Verslas	„Kuria didžiausią pridėtinę vertę“; „Neišvystytas paslaugų sektorius“; „Investuotojų pritraukimas į rajoną – pagrindinis būdas siekti didesnio darbo užmokesčio ir našumo, žemesnio nedarbo lygio“;
	Turizmas	„Kultūros paveldo objektų ir kaimo turizmo sodybų gausa“; Plėtojamas vandens turizmas“; „Rajono išskirtinumas išplėtotu sakraliniu turizmu“; „Nepakankamai išvystytos turizmo paslaugos ir infrastruktūra: apgyvendimo, sveikatinimo, maitinimo“;
	Žemės ūkis	„Kuria didžiausią pridėtinę vertę“; „Žemės ūkio naudos sudaro didžiąją dalį teritorijos“; „Modernių technologijų taikymas“; „Žemės ūkio produkcijos perdirbimas ir plėtojimas“;
Socialinis vystymasis	Socialinė apsauga ir sveikata	„Sukurta socialinių paslaugų bazė su plačiu socialinių paslaugų teikėjų tinklu“; „Gera sveikatos įstaigų materialinė bazė“; „Aktyvi socialinių projektų veikla“; „Visuomenės senėjimas bei didėjantis susirgimų skaičius“;
	Jaunimo užimtumas	„Paramos jaunimo projektams ir užimtumui trūkumas“; „Jaunimo politika minimaliai įtraukta į savivaldybės strateginius dokumentus“; „Prasta jaunimo integracija į darbo rinką“
	Švietimas ir kultūra	„Mokyklų tinklo optimizavimas“; „Tradiciniai festivaliai, pritraukiantys lankytojus ir visos Lietuvos“; „Netolygios ir nepakankamai išplėtotos neformaliojo ugdymo paslaugos bei jų prieinamumas“; „Nėra ilgalaikės rajono vizijos švietimo sistemoje“;
Institucinė	Visuomeninės organizacijos	„Finansinė parama projektinei vietos bendruomenių veiklai“; „Visuomeninių organizacijų plėtra, bendruomenių įtraukimas į veiklą“;

	Rajono savivalda	„Darbų tęstinumas, atsakomybės ir darbo tvarkos didėjimas“; „Glaudus tarpžinybinis bendradarbiavimas“; „Informacijos sklaida, viešinimas“; „Modernios kokybės vadybos trūkumas“.
--	------------------	--

Šaltinis: sudaryta autorės.

2. *Kelmės rajono vizija*. 2008 – 2012 m. savivaldybės strateginiame plėtros plane rajono vizija įvardijama 4 kategorijomis: 1) ekonomika; 2) gyvenamoji aplinka; 3) socialinės paslaugos ir sveikata; 4) kultūra ir švietimas (žr. 2 priedas). Rajonas skelbiamas atviru investicijomis, patraukliu smulkaus ir vidutinio verslo plėtrai, garsėjančiu kultūriniu tapatumu, žemdirbystės tradicijų tąsa, plačiu vietinės žaliavos perdirbimo tinklu, miškininkyste ir turizmo plėtra, švaria ir saugia aplinka.

2013 – 2020 m. strateginiame dokumente rajono vizija apima 3 darnaus rajono vystymosi sritis – aplinką, ekonomiką, socialinį vystymąsi (žr. 2.3 lent.). Išskiriama 12 subkategorijų – vizijos vertinimo kriterijai kiekvienos srities stebėsenai.

2.3 lentelė

Kelmės rajono vizija 2020 m. darnaus vystymosi kontekste

Kategorijos	Subkategorijos
Dimensija – aplinka Patrauklus, natūralios gamtos kraštas	Išasfaltuoti takai ir keliai
	Renovuoti daugiabučiai
	Atsinaujinantys energijos šaltiniai
	Centralizuotas vandens tiekimas ir nuotekų šalinimas
Dimensija – ekonomika Žemės ūkis, kultūra ir turizmas kuria verslumą	Darbo vietos konkurencinguose ūkiuose
	Naujai besikuriantis verslo ir turizmo paslaugų sektorius
	Susisiekimo galimybių, kultūrinio paveldo, gamtinio savitumo panaudojimas verslumui
Dimensija – socialinis vystymasis Aktyvi ir sveika visuomenė	Kultūros tradicijas puoselėjantys renginiai
	Gyventojų užimtumas
	Vertybinis ir fizinis aktyvumas
	Sveika gyvensena
	Visuomenės dvasingumas

Šaltinis: sudaryta autorės.

Aplinkos dimensijos subkategorijoms numatyti rodikliai – rajono vietinės reikšmės kelių su pagerinta danga procentas nuo bendro kelių/gatvių ilgio; pagamintos atsinaujinančios energijos kiekis viešajame sektoriuje, lyginant su bendrai sunaudojama energija; namų ūkių, prisijungusių prie nuotekų surinkimo tinklo, procentas nuo bendro ūkių skaičiaus. Ekonomikos dimensijos subkategorijų įvertinimui pateikti rodikliai – turistų skaičiaus augimas; registruotų bedarbių ir darbingo amžiaus gyventojų santykis; vidutinis mėnesinis darbo užmokestis; ūkių dydis. Visuomenės darnumui įvertinti pasirinkti tokie rodikliai – kolektyvų dalyvių skaičius; jaunimas, dalyvaujantis saviraiškos veiklose; gyventojų sergamumo stabilizavimas. Tai leidžia įvertinti Kelmės rajono vizijos pažangą iki 2020 m.

3. *Kelmės rajono plėtros sritys ir strateginiai tikslai.* Rajono vizija siejama su keturiomis ilgalaikėmis plėtros sritimis, atitinkančiomis keturias darnaus rajono vystymosi dimensijas: 1) – ekologinę – kokybiška ir patogi gyvenamoji aplinka; 2) ekonominę – konkurencinga ekonomika; 3) socialinę – saugi ir aktyvi visuomenė; 4) institucinę – efektyvi rajono savivalda (žr. 2.3 lent.). Šių prioritetų įgyvendinimui iškelta 12 strateginių tikslų (subkategorijų). Institucinėje dimensijoje išskirtas tik vienas tikslas, ekonomikos – 2 tikslai, aplinkos – 3 tikslai, socialinio vystymosi srityje – net 6 tikslai. 2.4 lent. 2 grafoje pateiktas atitinkamų strateginių tikslų įgyvendinimo pažangos vertinimo rodiklių skaičius – viso 75. Šis Kelmės rajono savivaldybės strateginio plėtros plano įgyvendinimo stebėsenos rodiklių rinkinys tinka ir rajono vystymosi darnumo įvertinimui.

2.4 lentelė

Kelmės rajono prioritetinės vystymosi sritys ir strateginiai tikslai darnaus vystymosi kontekste

Kategorijos	Vertinimo rodiklių kiekis	Subkategorijos
Konkurencinga rajono ekonomika	6	Išvystyta infrastruktūra
	13	Palankios sąlygos verslumui ir visuomeninėms organizacijoms
Kokybiška ir patogi gyvenamoji aplinka	3	Darni viešoji infrastruktūra
	4	Saugi ir švari aplinka
	6	Darni susisiekimo infrastruktūra
Saugi ir aktyvi visuomenė	7	Sustiprintas kultūros potencialas
	3	Gyventojų užimtumas kūno kultūra ir sportu
	5	Išvystytos socialinės paslaugos
	5	Kokybiškos sveikatos priežiūros paslaugos
	10	Kokybiškos mokymo ir ugdymo paslaugos
	5	Patraukli veikla jaunimo saviraiškai
Efektyvi rajono savivalda	8	Efektyvus savivaldybės darbo organizavimas, orientuojantis į darnaus vystymosi prioritetus

Šaltinis: sudaryta autorės.

Daugiausiai rodiklių skirta socialinei sričiai – 35 (ekonominėi – 19, aplinkos – 13). Paprastai, strateginiuose dokumentuose vertinamos 3 darnaus vystymosi sritys – aplinkos, ekonomikos ir socialinė. Kelmės rajono 2013 – 2020 m. strateginiame plane parinkti ir ketvirtosios – institucinės dimensijos vertinimo rodikliai: 1) savivaldybės veiklos reitingas, indeksas; 2) savivaldybės veiklos įvertinimas iš išorės, apdovanojimai, nominacijos; 3) įgyvendinami ir įgyvendinti projektai, vnt.; 4) per projektus pritrauktos ES lėšos, tūkst.Lt; 5) administracijos darbuotojų etatai, vnt./1000 gyv.; 6) darbuotojų kvalifikacijos tobulinimas, val./etatui; 7) Seimo kontrolierių įstaigai pateikti pagrįsti skundai, vnt./1000 gyv.; 8) Vyriausybės atstovo motyvuoti teikimai, reikalavimai Tarybai, vnt. Už kiekvienos strateginės krypties plėtojimą, koordinavimą ir stebėseną yra atsakingas atitinkamas savivaldybės administracijos struktūrinis padalinys.

4. *Kelmės rajono savivaldybės strateginių tikslų uždaviniai.* 12 rajono plėtros strateginių tikslų suformuluoti 25 uždaviniai (subkategorijos), kurių įgyvendinimui numatytos atitinkamos priemonės (žr. 2.5 lent.). Pateiktas preliminarus rajono strateginio plėtros plano poreikis pagal

tikslus ir finansavimo šaltinius 2013 – 2020 m. laikotarpiui. Iš numatomų 418 mln. Lt ekonomikos konkurencingumo didinimui skiriama 11 proc. (suformuluoti 4 uždaviniai), gyvenamosios aplinkos kokybės gerinimui – 60,5 proc. (8 uždaviniai), visuomenės saugumui ir aktyvinimui – 25,2 proc. (9 uždaviniai), savivaldos efektyvinimui – 3,3 proc. (4 uždaviniai). Galima konstatuoti, kad uždaviniai formuluoti, atsižvelgiant į gyventojų poreikių analizę ir parengtą investicijų pritraukimo programą.

2.5 lentelė

Kelmės rajono strateginių tikslų uždaviniai darnaus vystymosi kontekste

Kategorijos	Subkategorijos
Konkurencinga rajono ekonomika	
1. Išvystyta turizmo infrastruktūra	1. Gerinti turizmo infrastruktūrą; 2. Išsaugoti kultūros paveldo objektus viešosioms reikmėms; 3. Skleisti informaciją ir formuoti patrauklų rajono įvaizdį;
2. Palankios sąlygos verslumui, jaunimo organizacijoms	1. Skatinti žemės ūkio ir verslo vystymąsi ir investicijų plėtrą;
Kokybiška ir patogi gyvenamoji aplinka	
1. Darni viešoji infrastruktūra	1. Gerinti melioracijos įrenginių būklę; 2. Planuoti rajono teritorijos plėtrą; 3. Renovuoti daugiabučius namus, plėtoti socialinį būstą; 4. Plėtoti seniūnijų viešąją infrastruktūrą;
2. Saugi ir švari aplinka	1. Plėsti ir modernizuoti šilumos ūkį; 2. Sutvarkyti bei modernizuoti vandens ir nuotekų tinklus; 3. Valyti vandens telkinius ir mažinti aplinkos taršą;
3. Darni susisiekimo infrastruktūra	1. Plėtoti ir modernizuoti kelių ir takų tinklą;
Saugi ir aktyvi visuomenė	
1. Sustiprintas rajono kultūros potencialas	1. Įkurti, renovuoti ir modernizuoti kultūros įstaigas; 2. Kultūros įstaigų veiklos organizavimas
2. Gyventojų užimtumas kūno kultūra ir sportu	1. Atnaujinti rajono sporto infrastruktūrą;
3. Išvystytos socialinės paslaugos	1. Kurti, renovuoti, modernizuoti socialines paslaugas teikiančias įstaigas; 2. Gerinti socialinių paslaugų kokybę ir prieinamumą;
4. Kokybiškos sveikatos priežiūros paslaugos	1. Modernizuoti sveikatos įstaigas ir teikti kokybiškas paslaugas;
5. Kokybiškos mokymo ir ugdymo paslaugos	1. Įkurti, renovuoti, modernizuoti ugdymo paslaugas teikiančias įstaigas; 2. Gerinti švietimo paslaugų kokybę;
6. Patraukli veikla jaunimo saviraiškai	1. Skatinti jaunimo organizacijų veiklą ir bendradarbiavimą;
Efektyvi rajono savivalda	
1. Efektyvus savivaldybės darbo organizavimas	1. Racionaliai valdyti savivaldybės turtą; 2. Planuoti ir koordinuoti savivaldybės veiklą; 3. Plėsti informacines technologijas ir paslaugas savivaldybėje; 4. Užtikrinti sistemingą mokymąsi ir tarpžinybinį bendradarbiavimą;

Šaltinis: sudaryta autorės.

Apibendrinant galima teigti, kad Kelmės rajono 2013 – 2020 metų strateginio plėtros plano SSGG analizė, vizija, prioritetinės vystymosi sritys, strateginiai tikslai, uždaviniai atitinka darnaus vystymosi principus. Pirmoje darbo dalyje nustatytos stiprios darnaus vystymosi ir strateginio planavimo principų sąsajos leidžia teigti, kad Kelmės rajono savivaldybės strateginio plėtros plano įgyvendinimo stebėsenos rodiklių rinkinys tinka ir rajono vystymosi darnumo įvertinimui.

2.3. Kelmės rajono darnaus vystymosi vertinimas 2006 – 2012 m.

Norint atsakyti į probleminį klausimą, ar Kelmės rajono savivaldybės 2008 – 2012 m. strateginio plėtros plano galiojimo laikotarpiu rajonas vystėsi darniai, naudojama integruoto darnaus vystymosi indekso apskaičiavimo metodika. Ne visi rodikliai skaičiuojami savivaldybės mastu, todėl sunku įvertinti kiekvieno rodiklio svertinį indeksą. Pasirinktas lygių bazinių svorių indekso metodas – bazinių metų indeksas buvo paskirstytas lygiomis dalimis kiekvienam iš 3 blokų - dimensijų, kuriose vienodu svoriu buvo įvertinti visi rodikliai. Šio metodo taikymas sudaro prielaidą manyti, kad baziniai reprezentuojantys darnų vystymąsi rodikliai turi vienodą įtaką integruotam darnaus vystymosi indeksui ir yra tarpusavyje lygiaverčiai (Čiegis, Ramanauskienė, Šimanskienė, 2010). Reikiami statistiniai duomenys darnaus vystymosi įvertinimui gauti iš LR Statistikos departamento.

Kelmės rajono savivaldybės darnaus vystymosi tempams įvertinti baziniais metais buvo pasirinkti 2006 metai. Šių bazinių metų indeksas – 100, kuris buvo lygiomis dalimis (po 33,33) padalintas ekonominio, socialinio ir aplinkos būklės indeksams.

Kelmės rajono savivaldybės *ekonominiam vystymuisi apskaičiuoti* buvo pasirinkti tokie rodikliai: tiesioginės užsienio investicijos (TUI), šis rodiklis siekia palankesnių sąlygų spartesnėje technologinėje pažangoje, efektyvesnės žinių, o taip pat ir informacinės sklaidos. Kiti rodikliai įgalina įvertinti vieną iš Lietuvos augančių verslo šakų - turizmą ir visuomenės gerbiūvio lygį - individualių lengvųjų automobilių kiekį 1000 gyventojų.

4 priede yra pateikti detalūs skaičiavimai, 2.6 lentelėje pateikti ekonominio vystymosi indekso skaičiavimo rezultatai 2006 – 2012 metais.

2.6 lentelė

Ekonominio darnaus vystymosi indekso kaita Kelmės rajone

Nr.	Ekonominiai vystymosi rodikliai	Bazinė EVI reikšmė 2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1.	TUI (LT/1gyv.)	11,11	17,36	12,48	11,57	12,34	14,81	10,79
2.	Suteiktų nakvynių viešbučiuose, sveikatingumo ir poilsio, kaimo turizmo ir kitose apgyvendinimo įmonėse skaičius, tūkst. vienetų.	11,11	12,92	18,52	29,24	32,68	23,64	15,22
3.	Individualių lengvųjų automobilių 1000 gyv.	11,11	11,57	10,38	9,58	9,26	8,82	8,42
4.	Ekonominio vystymosi indeksas EVI	33,33	41,85	41,38	50,39	54,28	47,27	34,43

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Ekonominio vystymosi indeksas Kelmės rajono savivaldybėje 2006-2012 m. nebuvo tolygus. Ekonominio vystymosi indeksas ypač išaugo 2007 m. - 25,56 proc., 2008 - 2009 m. indeksas padidėjo 21,75 proc., 2010 m. – 7,72 proc. 2008 m., lyginant su 2007 m., šis indeksas nežymiai sumažėjo 1,12 proc., o 2012 m. laikotarpį, lyginant su 2011 m., indeksas sumažėjo net 27,16 proc.

Socialiniam vystymosi indeksui apskaičiuoti buvo pasirinkti tokie rodikliai: gyventojų aktyvumas (nedarbo lygis), nusikaltimų skaičius 100 000 gyv. Pastarasis rodiklis parodo gebėjimą užtikrinti saugumą Kelmės rajono savivaldybėje. Trečiasis rodiklis apima vidutinę tikėtiną gyvenimo trukmę. 4 priede yra pateikti detalūs skaičiavimai, 2.7 lentelėje pateikti socialinio vystymosi indekso skaičiavimo rezultatai 2006 – 2012 metais.

2.7 lentelė

Socialinio darnaus vystymosi indekso kaita Kelmės rajone

Nr.	Socialinio vystymosi rodikliai	Bazinė SVI reikšmė 2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1.	Nedarbo lygis (%)	11,11	17,36	9,11	4,39	2,75	2,79	2,84
2.	Nusikaltimų skaičius 100000gyv.	11,11	10,6	9,9	8,5	9,4	7,4	6,4
3.	Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė (iš viso ir pagal lytį), metais	11,11	11,11	11,00	10,79	10,79	10,68	10,58
4.	Socialinio vystymosi indeksas SVI	33,33	39,07	30,01	23,68	22,94	20,87	19,82

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento ir LR darbo biržos duomenimis

Socialinio vystymosi indeksas nagrinėjamu laikotarpiu taip pat buvo netolygus. Dėl sparčiai padidėjusio nedarbo lygio 2008 m. laikotarpyje šis indeksas sumažėjo 23,19 proc., 2009 m. mažėjo 21,09 proc., 2011 m., lyginant su 2010 m., laikotarpiu šis indeksas sumažėjo - 9,02 proc., 2012 m. – 4,74 proc. Per visą nagrinėjamą laikotarpį šis indeksas padidėjo tik 2007 m. – 17,22 proc.

Aplinkos vystymosi indeksui apskaičiuoti buvo pasirinkti rodikliai: saugomų gamtos teritorijų plotas palyginti su šalies plotu, miško žemės plotas palyginti su šalies plotu ir vandens taršos rodiklis (išvalytų iki normatyvų nuotekų dalis). 4 priede yra pateikti detalūs skaičiavimai, 2.8 lentelėje pateikti aplinkos vystymosi indekso skaičiavimo rezultatai 2006 – 2012 metais.

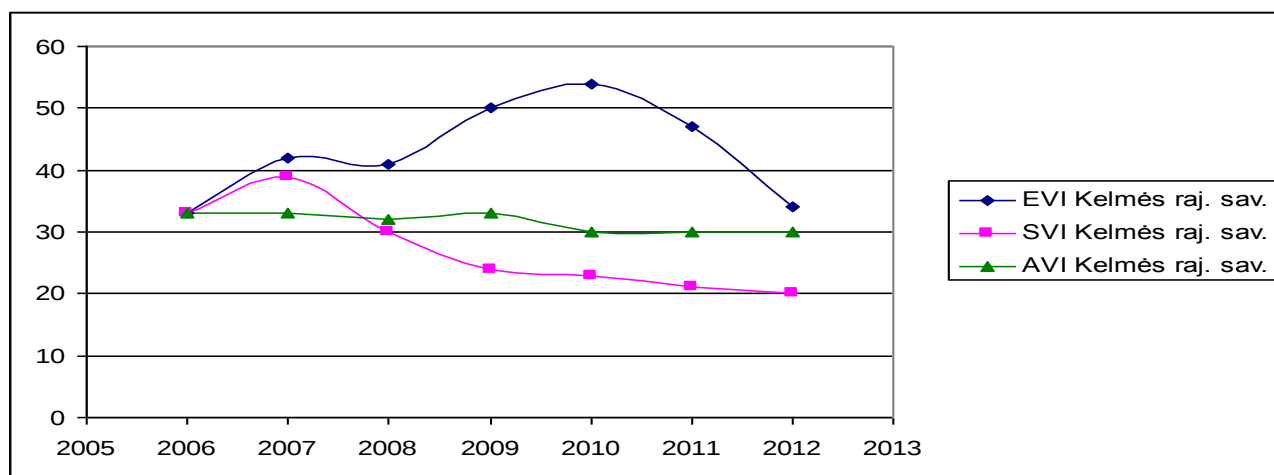
Aplinkos darnaus vystymosi indekso kaita Kelmės rajone

Nr.	Aplinkos būklės rodikliai	Bazinė AVI reikšmė 2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1.	Saugomų gamtos teritorijų plotas palyginti su šalies plotu (%)	11,11	11,11	11,11	11,11	11,11	11,11	11,11
2.	Miško žemės plotas palyginti su šalies plotu (%)	11,11	11,11	11,11	11,11	10,79	10,79	10,79
3.	Išvalytų iki normatyvų nuotekų kiekis, tūkst. m ³	11,11	10,29	9,75	11,11	8,48	8,55	7,88
4.	Aplinkos vystymosi indeksas AVI	33,33	32,51	31,97	33,33	30,38	30,45	29,78

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Aplinkos vystymosi indeksas Kelmės rajono savivaldybėje 2006 - 2012 m. kito nežymiai. 2007 - 2008 m., aplinkos vystymosi indeksas sumažėjo 1,75 proc. 2009 m., lyginant su praėjusiu laikotarpiu, indeksas nežymiai padidėjo 4,25 proc. 2010 m., lyginant su 2009 m. laikotarpiu, šis indeksas vėl sumažėjo 8,85 proc., o nuo 2010 - 2011 m. aplinkos vystymosi indeksas nežymiai padidėjo 0,23 proc., 2012 m. aplinkos vystymosi indeksas vėl pradėjo mažėti 2,20 proc.

Kelmės rajono savivaldybės apskaičiuotų indeksų kitimas ekonominiu, socialiniu ir aplinkos aspektu pateiktas 2.1 pav.

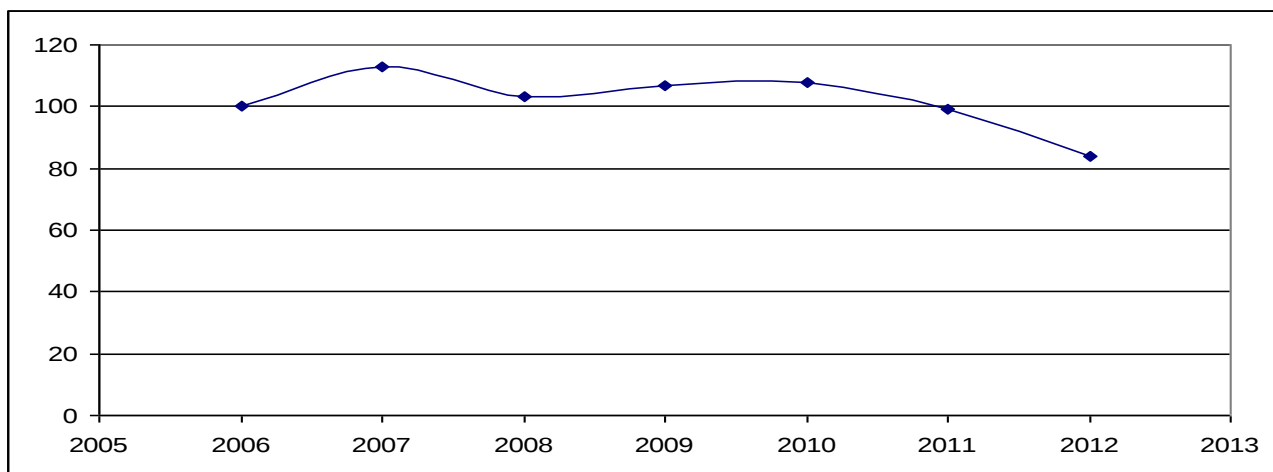
2.1 pav. Darnaus vystymosi indeksų kaita Kelmės rajono savivaldybėje 2006 - 2012 m.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal atliktų skaičiavimų duomenimis

Nagrinėjamu laikotarpiu ekonominė padėtis Kelmės rajono savivaldybėje buvo netolygi, tačiau bendras rodiklis, lyginant 2006 - 2012 m., nežymiai padidėjo 3,30 proc., tam didžiausią įtaką turėjo tiesioginės užsienio investicijos, tenkančios vienam gyventojui ir suteiktų nakvynių skaičius.

Socialinė padėtis Kelmės rajono savivaldybėje sumažėjo maždaug 40,53 proc., tam didžiausią įtaką turėjo sparčiai išaugęs nedarbo lygis savivaldybėje. Aplinkos vystymosi indekso nežymų kitimą įtakojo pastovus saugomų teritorijų plotas ir nežymiai nuo 2010 m. pakitęs miško žemės plotas. Šis indeksas sumažėjo 10,65 proc.

Kelmės rajono savivaldybės integruoto darnaus vystymosi indekso tendencija 2006 – 2012 m. laikotarpiu pavaizduota 2.2 pav.

2.2 pav. Kelmės rajono savivaldybės integruotas darnaus vystymosi indekso kaita 2006 - 2012 m.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal atliktų skaičiavimų duomenimis

2.2 pav. gauti rezultatai parodo, kad Kelmės rajono savivaldybėje darnaus vystymosi tendencijos yra neigiamos. Integruotas darnaus vystymosi indeksas nors ir buvo išaugęs 2006 – 2007 m., tačiau nuo 2010 - 2012 m. šis indeksas mažėjo.

2.9 lentelėje yra pateiktas procentinis ekonominio, socialinio, aplinkos blokų rodiklių indėlis į integruotą darnaus vystymosi indeksą.

2.9 lentelė

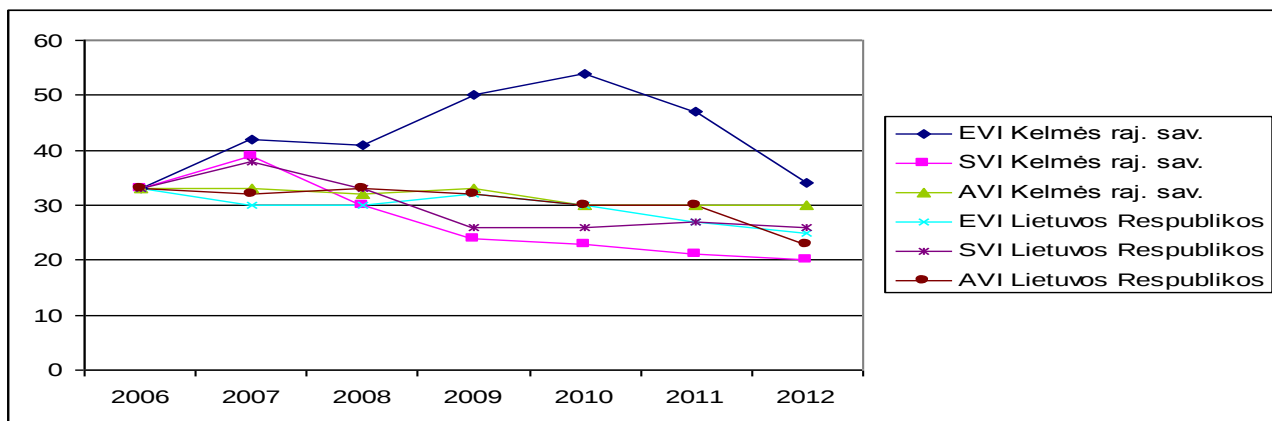
Procentinis integruoto darnaus vystymosi indekso pasiskirstymas pagal sritis Kelmės rajono savivaldybėje 2006 – 2012 m.

Nr.	Indeksai	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1.	Ekonominis vystymosi indeksas	33,33	36,90	40,03	46,92	50,45	47,95	40,97
2.	Socialinis vystymosi indeksas	33,33	34,44	29,03	22,05	21,32	21,17	23,59
3.	Aplinkos būklės indeksas	33,33	28,66	30,93	31,03	28,23	30,89	35,44
4.	Iš viso	100	100	100	100	100	100	100

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Kelmės rajono savivaldybės ekonominis, socialinis, aplinkos vystymasis yra netolygus ir nedarnus, kadangi ekonomikos indekso augimas ir aplinkos vystymasis buvo spartesnis socialinės plėtros kaina. Tai labiausiai pastebima 2009 m. laikotarpyje, kai ekonominis vystymasis buvo didesnis maždaug du kartus, o aplinkos vystymasis maždaug 10 kartų. Didelį skirtumą tarp indeksų įtakojo neigiami socialinio vystymosi pokyčiai.

Lietuvos Respublikos ir Kelmės rajono savivaldybės darnaus vystymosi indeksų palyginimas pateiktas 2.3 pav., 5 priede – Lietuvos respublikos detalūs skaičiavimai.

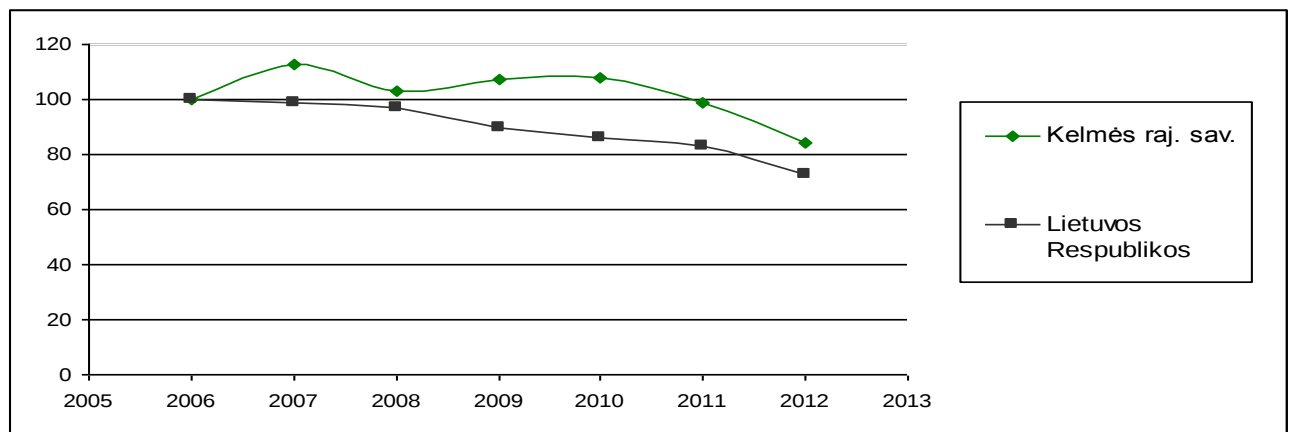

2.3 pav. Darnaus vystymosi indeksų kaita Lietuvoje ir Kelmės raj. sav. 2006 - 2012 m.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal atliktų skaičiavimų duomenimis

Remiantis atliktais skaičiavimais galime teigti, kad ekonominio vystymosi indeksas Lietuvos Respublikos apskrityje ir Kelmės raj. sav. buvo netolygus. Lietuvoje ekonominio vystymosi indeksas per nagrinėjamą laikotarpį sumažėjo 25,08 proc. Didžiausias sumažėjimas pastebimas 2009 - 2012 m., kai indeksas nukrito 21,48 proc. Didžiausias pakilimas pastebimas 2008 - 2009 m. laikotarpyje. Kelmės rajone didžiausiais sumažėjimas fiksuotas 2010 – 2012 m. laikotarpyje, kai indeksas sumažėjo 36,57 proc. Socialinio vystymosi indeksas per nagrinėjamą laikotarpį Lietuvoje sumažėjo 23,43 proc., Kelmės raj. sav. šis indeksas sumažėjo 40,53 proc. Lietuvoje ir Kelmės raj. sav. šis indeksas buvo netolygus. Aplinkos vystymosi indeksas per nagrinėjamą laikotarpį labiausiai sumažėjo Kelmės raj. sav., tuo tarpu Lietuvoje šis indeksas kito nežymiai. Kelmės raj. sav. didžiausias sumažėjimas stebėtas 2010 m. laikotarpyje, kai indeksas nuo 2009 m. laikotarpio nukrito 8,85 proc., tuo tarpu Lietuvoje šis indeksas sumažėjo 4,66 proc.

Lietuvos ir Kelmės rajono savivaldybės integruoto darnaus vystymosi indekso tendencijos 2006 – 2012 m. laikotarpyje pavaizduotos 2.4 pav.

2.4 pav. Lietuvos Respublikos ir Kelmės rajono savivaldybės integruotas darnaus vystymosi indeksų kaita 2006 - 2012 m.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal atliktų skaičiavimų duomenimis

Gauti rezultatai rodo, kad Lietuvos Respublikos darnaus vystymosi indeksas 2006 – 2008 m. sumažėjo 3,37 proc., tuo tarpu Kelmės rajono savivaldybėje nuo 2006 – 2007 m. darnaus vystymosi indeksas kilo, o nuo 2007 – 2008 m. šis indeksas nukrito 2,89 proc., Lietuvoje darnaus vystymosi indeksas mažėti pradėjo nuo 2007 m. ir iki 2012 m. nukrito 26,53 proc. Kelmės rajono savivaldybėje indeksas 2008 – 2010 m. didėjo 4,10 proc. Nuo 2010 m. Kelmės rajono savivaldybėje indeksas krito ir iki 2012 m. šis indeksas sumažėjo 21,91 proc. Per visą nagrinėjamą laikotarpį Lietuvos Respublikos darnaus vystymosi indeksas nukrito 26,89 proc., tuo tarpu Kelmės rajono savivaldybėje per visą nagrinėjamą laikotarpį darnaus vystymosi indeksas sumažėjo 15,95 proc. Tai galima sieti su tuo metu Lietuvoje vykusiais smarkiais ekonominiais pokyčiais.

2.4. Darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo tobulinimas Kelmės rajone

Darnaus vystymosi kvalifikacijos kėlimo šaltiniai. Suaugusiųjų darnaus vystymosi švietimas kaimiškose vietovėse yra nepakankamas (Jociūtė, 2013; Krankalis, Anzelytė, 2013), dažnai siejamas tik su ekologiniu švietimu. Mokymo įstaigoje ši XXI amžiaus filosofija yra integruota į daugumą dalykų. Visuomeninės organizacijos, rengdamos įvairius projektus, giliau susipažįsta su darnaus vystymosi nuostatomis. Atsakydami į klausimą, kokiais darnaus vystymosi informacijos šaltiniais naudojasi, bendruomenių atstovai įvardijo mokomuosius seminarus, bendruomenių asociacijos renginius, bendrus projektus su VŠĮ „Darnaus vystymosi iniciatyvos“. Rajono savivaldybės atstovai pažymėjo kvalifikacijos kėlimo kursus, savivaldybės pagrindinius dokumentus. Nei vienas respondentas nepaminėjo Nacionalinės darnaus vystymosi, „Lietuva 2030“, „Europa 2020“ strategijų. Tai byloja apie nepakankamas pareigūnų žinias darnaus vystymosi srityje, nors pagrindiniai rajono strateginiai dokumentai remiasi minėtais aktais.

Rajono darnaus vystymosi sričių iššūkiai. Informantai 5 balų sistemoje (1 – 2 balai – žemas; 3 – vidutinis; 4 – 5 – aukštas) įvertino darnaus vystymosi dimensijų – aplinkos būklės, ekonominio

ir socialinio vystymosi lygį (žr. 2.10 lent.) ir įvardijo 3 sėkmingiausiai bei 3 sunkiausiai sprendžiamus ekonominius, socialinius ir aplinkosauginius iššūkius (žr. 2.11 lent.). Jei rajono savivaldybės administracijos direktorė visas sritis vertina vidutiniškai, tai seniūnijos atstovai aplinkosaugą ir socialinį vystymąsi vertina aukštai; bendruomenės žemai vertina rajono ekonomikos vystymąsi. Vidutinis visų respondentų darnaus vystymosi veiklų vertinimas siekė 75 proc.

2.10 lentelė

DV sričių problematiškumo lygio vertinimas

Darnaus vystymosi sritys		Vertinimo lygis		
		Administracija	Bendruomenė	Seniūnija
1.	Aplinkos būklė	Vidutinis	Vidutinis	Aukštas
2.	Ekonominis vystymasis	Vidutinis	Žemas	Vidutinis
3.	Socialinis vystymasis	Vidutinis	Vidutinis	Aukštas
4.	Institucinė - administracinė	Vidutinis	Vidutinis	Vidutinis

Šaltinis: sudaryta autorės.

Institucinės dimensijos vertinimas. Pirmoje darbo dalyje nagrinėta, kad darnaus vystymosi įgyvendinimas vietos savivaldoje ypatingai priklauso nuo to, kaip pareigūnai suvokia institucinės dimensijos svarbą, kokią dėmesį skiria darnaus vystymosi ir gero valdymo principų įgyvendinimui. Respondentė R1 paminėjo tokius politinius ir administracinius iššūkius Kelmės savivaldybėje: „Padaryta reforma, apjungiant ir įsteigiant naujus skyrius, nedidinant darbuotojų skaičiaus; dėl to padidėjo veiklos efektyvumas. Patvirtintas rajono strateginis plėtros planas 2013 – 2020 m. Trūksta kvalifikuotų darbuotojų (dėl mažo atlyginimo), administracija pati rengia projektus ir pati juos įgyvendina (tarybos nariai parengė tik 70 projektų iš 384). Mažas gyventojų suinteresuotumas dalyvauti rajono gyvenime ir valdyme“. Seniūnai (R2 ir R3) institucinės dimensijos srityje dar paminėjo „savivaldybės administracijos, seniūnaičių, bendruomenių, kitų socialinių partnerių bendradarbiavimą, darbuotojų kvalifikacijos kėlimą“; išreiškė susirūpinimą dėl nepakankamų ekologijos, ekonomikos ir socialinės sričių sąsajų, nors „popierinis bendradarbiavimas yra“; R2: „Daug gerų minčių ir idėjų gimsta seniūnijai bendradarbiaujant su seniūnaičiais, Tytuvėnų bendruomene, gimnazija, regioninio parko direkcija, miesto verslininkais. Seniūnijos kolektyvas ir kitos organizacijos stengiasi, kad Tytuvėnai būtų gražūs ir juose gyventi būtų gera ir saugu“. Bendruomenės atstovai (R4, R5) sėkmingais darnaus valdymo pavyzdžiais rajone minėjo: „didėjantis savivaldybės ir bendruomenių bendradarbiavimas; geri santykiai su seniūnijų seniūnais, visapusiška parama veiklioms bendruomenėms; svarbiausiais iššūkiais įvardijo „nepakankamai veikiančias užimtumo programas“, tobulintiną „rėmimą visuomeninėms organizacijoms“ bei „senjorų ir kaimo jaunimo (laisvalaikio, atostogų metu) užimtumo didinimą, alternatyvių veiklų kūrimą“.

Aplinkos, ekonomikos ir socialinio vystymosi dimensijų vertinimas. Informantai išsakė savo nuostatas dėl aplinkosaugos, ekonomikos ir socialinės sričių iššūkių (žr. 2.11 lent.).

Aplinkos srityje sėkmingiausiai vykdytos kraštovaizdžio konkurencinių galimybių panaudojimo versle, pvz., kaimo turizme, kelių plėtros ir priežiūros, asbestinių stogų keitimo, taisyklingo medžių pjovimo ir genėjimo programos – apie tai užsiminė visų grupių atstovai (R1 – R5). Išskirtos didžiausios aplinkosaugos problemos, kurias minėjo visi informantai – nepakankamas atliekų rūšiavimas, nuotekų kaimo vietovėse tvarkymas. Bendruomenės atstovė R4 išskyrė nepakankamą ekologinį švietimą, darnaus vystymosi kompetencijų didinimą, bendruomenės įtraukimą į ekologinę veiklą.

Ekonomikos srityje sėkmingiausiomis įvardintos kaimo turizmo plėtros, biokuro panaudojimo ir šilumos ūkio rekonstrukcijos programos. Bendruomenės atstovai paminėjo svarbiausių tarpe Leader programos projektus bei kaimo bendruomenių įtraukimą į alternatyvias veiklas. 3 sunkiausiai sprendžiamos problemos yra užsienio ir vietinių verslininkų investicijų stoka, smulkaus ir vidutinio verslo plėtra bei lėta daugiabučių namų renovacija. Bendruomenės informantai paminėjo „nepakankamą bendruomenės iniciatyvų rėmimą, projektų finansavimą“ (R4, R5). Tik administracijos atstovė atkreipė dėmesį į žvyrkelių finansavimo trūkumą.

Socialinio vystymosi srityje sėkmingiausiomis paminėtos piniginių socialinių išmokų teisingumo sureguliuojimas, nelegalaus darbo mažėjimas, bendruomenių kultūros ir sporto renginių skaičiaus didėjimas. Bendruomenės informantai paminėjo socialinį bendravimą bendruomenių lygmenyje (R5). Įvardintos šios sunkiausiai sprendžiamos socialinės problemos – užimtumo didinimas, rizikos šeimų skaičiaus mažinimas, jaunimo aktyvumo skatinimas. Bendruomenių respondentai susirūpinę ambulatorijų uždarymu ir buitinių paslaugų trūkumu kaimo vietovėse, lėta socialinio būsto programa. R1 paminėjo, kas „pastaruoju metu jaučiamas didėjantis suaugusių ir vaikų globos paslaugų poreikis“.

2.11 lentelė

Kelmės rajono darnaus vystymosi iššūkiai

Kategorija	Subkategorija	Informantų pasirinkimai		
		Adm.	Bendr.	Sen.
Sėkmingiausiai sprendžiami iššūkiai				
Aplinka	1. Kraštovaizdžio konkurencinių galimybių panaudojimas;		+	+
	2. Viešųjų darbų, aplinkos tvarkymo programos;		+	
	3. Kelių plėtros ir priežiūros programa;		+	+
	4. Atliekų surinkimo programa;			+
	5. Asbestinių stogų keitimas;	+	+	
	6. Mėšlo tvarkymo reikalavimų laikymasis;	+		
	7. Medžių pjovimas ir genėjimas pagal leidimus	+		+
Ekonomika	1. Daugiabučių gyvenamųjų namų, mokyklų pastatų renovacija;	+		
	2. Kaimo turizmo plėtra;	+	+	+
	3. Naujų smulkiųjų įmonių kūrimasis;	+		
	4. Biokuro naudojimo programa;		+	+

	5. Šilumos ūkio rekonstrukcija;	+		+
	6. Leader programos projektai;		+	
	7. Pastangos įtraukti kaimo bendruomenę į alternatyvias veiklas		+	
Socialinė	1. Renovuojant pastatus, gerėja gyvenimo, mokymosi ir darbo sąlygos;	+		+
	2. Piniginių socialinių išmokų programa;	+	+	+
	3. Mažėja nelegalus darbas	+	+	+
	4. Bendruomenių sporto ir kultūros renginiai;		+	+
	5. Socialinis bendravimas bendruomenių lygmenyje		+	
	6. Didėja mokesčių surenkamumas	+		
	7. Dėmesys gyventojų sveikatinimui, ligų prevencijai	+		
Sunkiausiai sprendžiami iššūkiai				
Aplinka	1. Antrinių žaliavų rūšiavimas ir perdirbimas;		+	
	2. Didžiųjų ežerų poilsiviečių sutvarkymas;			+
	3. Viešųjų erdvių šienavimas		+	+
	4. Nepakankamas atliekų rūšiavimas;	+	+	+
	5. Nuotekų tvarkymas mažose gyvenvietėse	+	+	+
	6. Nepakankamas bendruomenių įtraukimas į ekologinę veiklą		+	
	7. Medžiojamų gyvūnų daroma žala pasėliams	+		+
Ekonomika	1. Žvyrkelių asfaltavimas;	+		
	2. Užsienio ir vietinių verslininkų investicijų stoka;	+	+	+
	3. Smulkaus ir vidutinio verslo plėtra;	+	+	
	4. Per lėta daugiabučių namų renovacija;		+	+
	5. Energijos taupymo programa;			+
	6. Bendruomenių finansavimas;		+	
Socialinė	1. Bedarbystės mažinimas;	+	+	+
	2. Rizikos šeimų skaičiaus mažinimas;	+	+	+
	3. Suaugusių ir vaikų globa;	+	+	
	4. Jaunimo užimtumo skatinimas;	+	+	+
	5. Socialinio būsto programa;		+	+
	6. Ambulatorijų kaimo vietovėse uždarymas;		+	
	7. Buitinių paslaugų plėtra kaime		+	

Šaltinis: sudaryta autorės.

Darnaus vystymosi principų įgyvendinimo lygio vertinimas. Informantai įvertino darnaus vystymosi principų įgyvendinimo lygį Kelmės rajone, pakomentavo savuosius vertinimus pavyzdžiais, pasiūlė priemones situacijos tobulinimui (2.12 lentelė).

Administracijos atstovė, aukštai vertindama *lygių galimybių* bei aplinkos, ekonomikos ir socialinio vystymosi sričių *sąsajų* principų įgyvendinimą, nurodė, kad „lygios galimybės bei 3 sričių sąsajos užtikrinamos tiek strateginiuose dokumentuose, tiek realiame gyvenime“. Žemą *prieinamumo* principo įgyvendinimą respondentė grindžia nepakankamu centralizuoto vandens tiekimo ir nuotekų surinkimo paslauga kaimuose – „šiuo metu Seime svarstomas projektas dėl investicijų į nuotekų valyklas kompensavimo gyventojams, nes jie labai nenoriai jungiasi prie tinklų už savo pinigus. Įstatymui pradėjus veikti, šis principas bus išlaikytas“. Apie kitų darnaus vystymosi principų įgyvendinimą informantė pastebėjo: *dalyvavimo* – „didėjant kompiuteriniam raštingumui, augant žmonių sąmoningumui, vis daugiau žmonių dalyvauja aktyviau; *vadovavimo* – „savivaldybės turi turėti daugiau savivaldos“; *subsidiarumo* – „kartais savivaldos lygmeniu spręstini

klausimai yra sprendžiami vyriausybėje“; *atsipirkimo* – „ne visi pasinaudoja ES parama, o savų lėšų neturi, dirba pagal senas technologijas ir neinvestuoja į naujas“.

Seniūnijos atstovai žemai vertina *subsidiarumo, apdairumo ir ekologinio efektyvumo* principų įgyvendinimą: R2 – „Daugiau finansinio savarankiškumo seniūnijoms, daugiau galimybių pačioms spręsti vietos problemas. Dabar visi pirkimai centralizuoti, pvz., net rašymo priemonių reikia laukti porą mėnesių“; „Ne visiems kaimo žmonėms galima naudotis visomis galimybėmis, pvz., už aplinkos tvarkymą kartais mokama atskirai“; „Daug investuojama į atliekų tvarkymą, centralizuotą vandens tiekimą ir nuotekų tvarkymą, tačiau kol kas nauda gerokai mažesnė. Reikia daugiau ekologinio švietimo renginių“; R3 – „Strateginio plėtros plano rengimo procese dalyvavo dauguma bendruomenės grupių atstovų, kurie teikė siūlymus būsimiems sprendimams. Seniūnas ir bendruomenės pirmininkai problemas sprendžia savo lygyje. Kai kada kreipiamasi tiesiai į savivaldybę, aplenkiant seniūniją“; R3 – „Įgyvendinant projektus, stengiamasi kuo mažiau veikti aplinką, gyventojų sveikatą, pvz., viešųjų pastatų remonto darbai vyksta, apdengus juo plėvele; Išlaidos ekologijai yra visuomet didesnės už naudą“.

Bendruomenės informantai aukštai vertina tik pagrindinių darnaus vystymosi sričių *sąsają* principo įgyvendinimą. Visų kitų principų įgyvendinimas vertintas vidutiniškai – *dalyvavimo* „daugiau pasitikėjimo bendruomenėmis vietos reikaluose“; *vadovavimo* – „daugiau bendradarbiavimo“; *subsidiarumo* – „reikia pagaliau atiduoti dalį funkcijų seniūnams, užtikrinti jų savarankiškumą, seniūnaičiams reikėti mokėti atlyginimą (bent padengti transporto išlaidas), tai motyvuotų plačiau ir efektyviau veikti“; *lygių galimybių* – „daugiau pasitikėti moterimis valdžioje, nes dabar tik visuomeninių organizacijų lygyje aktyvios moterys. Suteikti galimybes visiems pasinaudoti ES parama, palengvinus registravimosi sąlygas bendruomenėms, neužmiršti bendruomenių iniciatyvų krizės sąlygomis“; *ekologinio efektyvumo* – „jei rūšiuoji atliekas namuose, turi būti mažinami mokesčiai“.

2.12 lentelė

Darnaus vystymosi principų įgyvendinimo Kelmės rajone vertinimas

Darnaus vystymosi principai		Vertinimo lygis		
		Administracija	Seniūnija	Bendruomenė
1.	Dalyvavimo (partnerystės)	Vidutinis	Vidutinis	Vidutinis
2.	Vadovavimo	Vidutinis	Vidutinis	Vidutinis
3.	Subsidiarumo	Vidutinis	Žemas	Vidutinis
4.	Lygių galimybių	Aukštas	Aukštas	Vidutinis
5.	Susietumo	Aukštas	Vidutinis	Aukštas
6.	Lankstumo	Vidutinis	Vidutinis	Vidutinis
7.	Atsakomybės (teršėjas moka)	Vidutinis	Vidutinis	Vidutinis
8.	Prieinamumo	Žemas	Vidutinis	Vidutinis
9.	Apdairumo	Aukštas	Žemas	Vidutinis
10.	Ekologinio efektyvumo	Vidutinis	Žemas	Vidutinis

Šaltinis: sudaryta autorės.

Gero valdymo principų įgyvendinimo lygio vertinimas. Informantai įvertino gero valdymo principų įgyvendinimo lygį Kelmės rajone, pakomentavo vertinimus pavyzdžiais, pasiūlė priemonės situacijos tobulinimui (2.13 lentelė).

2.13 lentelė

Gero valdymo principų įgyvendinimo Kelmės rajone vertinimas

Gero valdymo principai		Vertinimo lygis		
		Administracija	Seniūnija	Bendruomenė
1.	Visuomenės dalyvavimas	Vidutinis	Vidutinis	Vidutinis
2.	Skaidrumas, atvirumas	Aukštas	Aukštas	Vidutinis
3.	Reagavimas, jautrus atsakas	Vidutinis	Vidutinis	Aukštas
4.	Konsensusas, orientuotas į susitarimą	Vidutinis	Vidutinis	Vidutinis
5.	Teisingumas, nešališkumas	Aukštas	Vidutinis	Vidutinis
6.	Efektyvumas, veiksmingumas	Vidutinis	Vidutinis	Vidutinis
7.	Atskaitingumas	Aukštas	Vidutinis	Vidutinis

Šaltinis: sudaryta autorės.

Kelmės rajono savivaldybės administracijos atstovė: *visuomenės dalyvavimas* – „Seniūnijose yra seniūnaitijos, kurios dalyvauja seniūnijos valdyme, teritorijų planavimo dokumentai, norminiai aktai skelbiami savivaldybės svetainėje. Tarybos posėdžiai transliuojami tiesiogiai, rengiamos gyventojų apklausos įvairiais klausimais. Tarybos nariai ir administracija du kartus per metus susitinka su rajono gyventojais ir išklauso jų pastabų“; *skaidrumas, atvirumas* – „Skelbiama dviejuose rajono dienraščiuose, internetiniame puslapyje“; *reagavimas, jautrus atsakas* – „Reaguojama į skundus, pranešimus, pasisakymus spaudoje, seniūnaičių sueigose bei kituose susiėjimuose išsakytas mintis ir pageidavimus“; *konsensusas, orientuotas į susitarimą* – „Susitarimai, sutartys yra sudaromi vadovaujantis teisės aktais bei rajono Tarybos patvirtintomis tvarkomis, kuriose yra išdiskutuotas klausimas, kad nebūtų pažeistos atskirų bendruomenės grupių teisės“; *teisingumas, nešališkumas* – „Galimybės suteikiamos visiems vienodos, bet nevienodai visi jomis geba naudotis. Todėl ir atsiranda socialinė nelygybė. Mūsų tikslas ugdyti, mokyti mūsų rajono bendruomenę, skatinti kurti verslą ir darbo vietas“; *efektyvumas, veiksmingumas* – „Racionalų gamtos išteklių naudojimą kontroliuoja atitinkamos institucijos. Savivaldybė kontrolę vykdo per specialiuosius, detaliuosius ir bendruosius planus. Žmogiškųjų išteklių naudojimas rajone nėra geras, nes blogai dirba darbo birža, mažai žmonių perkvalifikuojama, didelis bedarbių skaičius“; *atskaitingumas* – „Rajono Taryba ir administracija 2 kartus metuose susitinka su rajono gyventojais, išklauso jų pageidavimų ir nuomonių. Vieną kartą per mėnesį vyksta žemdirbių susirinkimai, kuriuose dalyvauja meras arba administracijos direktorius. Gyventojams pateikiamos metinės rajono mero ir administracijos ataskaitos“.

Bendruomenių atstovai aukštai vertina *reagavimo* principo įgyvendinimą („Trūksta mums patiems aktyvumo, o norime, kad savivaldybė viską padarytų. Laikas patiems kontroliuoti savo

poreikių įgyvendinimą“). Kitų – vidutiniškai: *visuomenės dalyvavimas* – „Rengti bendruomenių gyventojų diskusijų forumus, dažniau organizuoti gyventojų poreikių apklausas, o rezultatus svarstyti rajono tarybos posėdžiuose, naudoti įvairesnius apklausos būdus, pvz., įsteigti atsiliepimų liniją, įkurti socialinių paslaugų kūrimo, dalyvaujant gavėjams, grupės“; *atvirumas* – „Visų bendruomenių problemas skelbti atvirai; savivaldybės informacija yra atvira, jos užtenka, bet daugiau dėmesio reikia skirti visuomeninėms organizacijoms“; *teisingumas, šališkumas* – „Rajone turi veikti kelios pagrindinės grupės - valdžios, verslo, bendruomenės, tarp kurių turi būti supratimas ir komunikacija. Savivaldybė turi geriau išnaudoti bendruomenių žmogiškuosius išteklius, kurti patariamąsias grupes sprendimų priėmimui“.

Seniūnijos atstovai aukštai vertina *reagavimo, jautraus atsako* principo įgyvendinimą, kitus – vidutiniškai: *visuomenės dalyvavimas* – „Mūsų seniūnijoje labai aktyvi Budraičių bendruomenė, kitos – mažiau. Trūksta motyvacijos aktyvumui, jaunimo dalyvavimo. Noriai sprendžiamos aplinkos problemos, turizmo, alternatyvios ekonominės veiklos“; *konsensusas, orientuotas į susitarimą* – „Dažnai nuskriaudžiami bendruomenei atstovaujantys seniūnaičiai, laimi aktyviausieji“; *teisingumas, nešališkumas* – „Būtina dažniau derinti visų grupių interesus. Sprendimai priimami dažnai šališkai, geriau pažįstamiems“; *efektyvumas, veiksmingumas* – „Verčiamės turimais ištekliais, dažnai nespėjame visko atlikti. Atliekamų darbų efektyvumas geras, tačiau, sudėjus neatliktus darbus kartu su atliktais, bendras veiksmingumas kenčia“; *atskaitingumas* – „Savivaldybės, seniūnijos atstovams atrodo, kad atsiskaitymas gyventojams užtikrinamas, gyventojai norėtų dažniau išsakyti savo poreikius. Dažnai tik priimami nusiskundimai, vėliau neaptariant, kaip, kokia apimtimi jie buvo įvykdyti“.

Rajono savivaldybės darnaus vystymosi įgyvendinimo tobulinimo modelis. Rajono vizija 2013 – 2020 m. strateginiame plėtros plane siejama su 4 ilgalaikės plėtros sritimis, atitinkančiomis 4 darnaus vystymosi dimensijas (žr. 2.1 – 2.3 lent.). Informantai išsakė savas nuostatas dėl tolimesnio rajono vystymosi, įvardijo iššūkius, kuriuos reikėtų spręsti darnaus vystymosi kontekste (žr. 2.10 – 2.12 lent.). Apjungiant šių dviejų šaltinių nuostatas, sukonstruotas Kelmės rajono savivaldybės darnaus vystymosi tobulinimo modelis (žr. 2.5 pav.). Jis susideda iš trijų lygių:

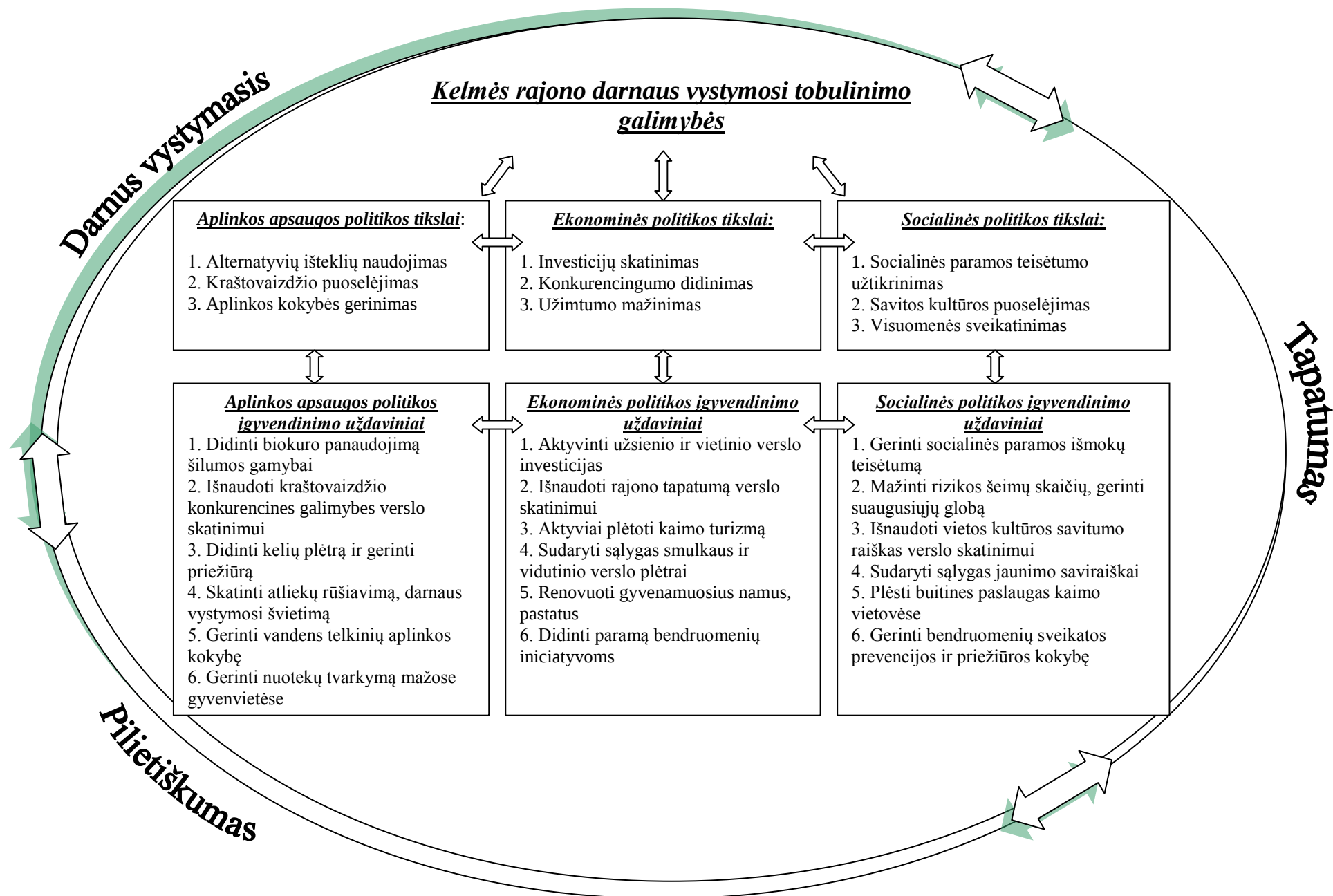
1 – rajono viešosios politikos prioritetai. Jie apima tris esminius politikos aspektus – darnus vystymas, tapatumas ir pilietiškumas. Tai darnaus vystymosi institucinė dimensija;

2 – pagrindiniai trijų sričių – aplinkos apsaugos, ekonomikos ir socialinio vystymosi politikos tikslai (viso – 9). Tai kitos trys darnaus vystymosi dimensijos;

3 – trijų pagrindinių sričių politikos įgyvendinimo uždaviniai. Išskirta po 6 svarbiausius uždavinius kiekvienai sričiai.

Modelio rodyklės nurodo visų keturių darnaus vystymosi dimensijų arba rajono viešosios politikos prioritetų, tikslų ir uždavinių sąsajas.

Būtina pabrėžti, kad viešosios politikos tikslų ir uždavinių įgyvendinimas turi remtis su gero valdymo principų taikymu.

2.5 pav. Kelmės rajono darnaus vystymosi tobulinimo galimybės

Šaltinis: sudaryta autorės pagal atliktų tyrimų duomenimis

IŠVADOS

Remiantis mokslinės literatūros, dokumentų, analize, formuluojamos išvados:

1. Išanalizuoti darnaus vystymosi koncepcijos esminiai aspektai: vystymosi raida, pagrindinės dimensijos, ypač akcentuojant institucinės komponentės svarbą darnaus vystymosi procesuose, Nacionalinės darnaus vystymosi atnaujintos strategijos principai, prioritetai, stebėsenos sistema, teritorijų vystymosi darnumo įvertinimo metodai. Pabrėžiama, kad, tik įgyvendinant visus kartu darnaus vystymosi principus, užtikrinamas vietovių vystymo darna.
2. Savivaldybės darnaus vystymosi politiką, kuri yra Lietuvos viešosios politikos dalis, įgyvendina savo strateginiuose planavimo dokumentuose – strateginiuose plėtros, veiklos bei finansiniuose planuose. Dabartiniu metu, remiantis šiame darbe nagrinėtais tyrimais, galima konstatuoti, kad teorinis ir praktinis dėmesys darnaus vystymosi įgyvendinimui kaimiškiose savivaldybėse yra nepakankamas.
3. Akcentuojama, kad gero valdymo prioritetai – demokratija, skaidrumas, visais lygmenimis veiksmingos, skaidrios, atsakingos, atskaitingos ir demokratiškos institucijos yra darnaus vystymosi pagrindas. Apibrėžtos darnaus vystymosi ir gero valdymo principų sąsajos.
4. Nagrinėjami viena pagrindinių darnaus vystymosi nuostatų įgyvendinimo priemonių strateginio planavimo veiksniai. Įvardijamos darnaus vystymosi planavimo, gero valdymo ir strateginio plano rengimo principų sąsajos vietos lygmenyje, daugiapakopės strateginio planavimo sistemos taikymo vietos savivaldoje aspektai.

Apibendrinant empirinio tyrimo rezultatus, formuluojamos išvados:

1. Atsakant į empirinio tyrimo pirmą probleminį klausimą, ar Kelmės rajono savivaldybė 2008 – 2012 m. strateginio plėtros plano galiojimo laikotarpiu rajonas vystėsi darniai, naudojant integruoto darnaus vystymosi indekso apskaičiavimo metodiką, nustatyta:
 - a) Ekonominio vystymosi indekso kaita Kelmės rajono savivaldybėje 2006-2012 m. nebuvo tolygi: nuo 2006 m. iki 2010 m. indeksas padidėjo net 63 proc.; 2011 – 2012 m. indekso vertė ženkliai mažėjo ir beveik atitiko 2006 m. lygį. Šią indekso kaitą svariausiai įtakojo verslo situaciją (dėl žinomų pasaulinių to laikotarpio procesų) atspindinčio rodiklio – suteiktų nakvynių viešbučiuose, sveikatingumo ir poilsio, kaimo turizmo ir kitose apgyvendinimo įmonėse – dideli svyravimai;
 - b) Socialinio vystymosi rodiklių kaita taip pat buvo netolygi. Svariausiai tai įtakojo didėjantis nedarbo lygis nagrinėjamu laikotarpiu;
 - c) Aplinkos vystymosi indeksas Kelmės rajono savivaldybėje 2006 - 2012 m. tolygiai nežymiai mažėjo 10 proc. ribose. Tai įtakojo išvalytų nuotekų iki normatyvų kiekio mažėjimas.

- d) Integruoto darnaus vystymosi indekso mažėjimo tendencijos rodo nedarnų Kelmės rajono vystymąsi 2006 – 2012 m. laikotarpiu. Tai atitinka Lietuvos vystymosi darnumo kaitą (tendencijas): LR darnaus vystymosi indeksas sumažėjo 27 proc., Kelmės rajono – sumažėjo 15,95 proc. Tai sietina su tuo metu Lietuvoje vykusiais smarkiais ekonominiais pokyčiais.
2. Atsakant į antrą empirinio tyrimo probleminį klausimą, ar Kelmės rajono 2013 – 2020 m. strateginis plėtros planas atitinka darnaus vystymosi principus, nustatyta:
- a) Kelmės rajono 2013 – 2020 metų strateginio plėtros plano SSGG analizė, vizija, prioritetinės vystymosi sritys, strateginiai tikslai, uždaviniai pilnai atitinka darnaus vystymosi principus;
 - b) Pirmoje darbo dalyje nustatytos stiprios darnaus vystymosi ir strateginio planavimo principų sąsajos leidžia teigti, kad Kelmės rajono savivaldybės strateginio plėtros plano įgyvendinimo stebėsenos rodiklių rinkinys tinka ir rajono vystymosi darnumo įvertinimui.
3. Atsakant į trečią probleminį empirinio tyrimo klausimą, nustatyta:
- a) Įvertinti darnaus vystymosi ir gero valdymo principų įgyvendinimo Kelmės rajone lygiai; aukštai vertinamas lygių galimybių, susietumo, skaidrumo bei atvirumo, teisingumo ir nešališkumo, reagavimo ir jautraus atsako principų įgyvendinimas; žemai – prieinamumo, subsidiarumo, apdairumo principų įgyvendinimas; pažymėtina, kad visos informantų grupės pažymėjo aukštą arba vidutinį gero valdymo principų taikymą Kelmės rajono savivaldybėje;
 - b) Įvardinti Kelmės rajono darnaus vystymosi esminiai iššūkiai. Savivaldybės administracijos, seniūnijų ir bendruomenių atstovai išsakė skirtingas nuomones darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo tobulinimo kontekste, kurios apibendrintos SG matrica;
 - c) Parengtas originalus darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo tobulinimo, atsižvelgiant į rajono 2013 – 2020 m. strateginio plėtros plano ir informantų nuostatas, gero valdymo kontekste hipotetinis modelis.

REKOMENDACIJOS

Lietuvos Respublikos Seimui:

LR Vietos savivaldos įstatyme būtina įteisinti subsidiarumo, finansinio savarankiškumo, decentralizacijos principų įgyvendinimą vietos savivaldoje, suteikiant savivaldybėms realias galimybes pačioms spręsti vietos klausimus, pvz., dalį funkcijų atiduodant seniūnijoms; formuojant vietos mokesčių politiką; skiriant reikiamus finansinius išteklius valstybės perduotų funkcijų vykdymui.

Lietuvos Respublikos Vyriausybei:

Įgalinti Statistikos departamentą viešai teikti darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo rodiklius ne tik valstybės ir apskričių, bet ir savivaldybių bei seniūnijų lygmenyse.

Parengti vieningą darnaus vystymosi strategijos tikslų, uždavinių įgyvendinimo įvertinimo savivaldybėse vieningą metodiką, taip sudarant sąlygas joms pačioms įsivertinti rajonų vystymosi darnumą.

Kelmės rajono savivaldybei:

Parengti integruoto darnaus vystymosi indekso skaičiavimo savivaldybėje metodiką, nurodant vertinimo rodiklius, ataskaitų pateikimo terminus, rezultatų sklaidą.

Savivaldybės ir jos socialiniams partneriams rengti kasmetinius seminarus darnaus vystymosi švietimo klausimais, aptariant darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo rajone rezultatus.

Remti bendruomenių, visuomeninių organizacijų darnaus vystymosi iniciatyvas, pvz., skleidžiant darnaus vystymosi nuostatas gyventojams, ypač kaimo vietovėse, įtraukiant juos į darnaus atliekų rūšiavimo projektus.

LITERATŪRA

1. Ačaitė, V. (2005). Lietuvos regioninės politikos aspektai ES kontekste. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 5.
2. Arimavičiūtė, M. (2003). Savivaldos institucijų strateginio planavimo metodai ir valdymo rekomendacijos. *Viešojo politika ir administravimas*, 4.
3. Arimavičiūtė, M. (2005). *Viešojo sektoriaus institucijų strateginis planavimas*. Vilnius: MRU leidykla.
4. Arimavičiūtė, M. (2012). Viešojo sektoriaus institucijų (departamentų) strateginio planavimo modeliai užsienio šalyse. *Viešojo politika ir administravimas*, 11(4).
5. Ateitis, kurios norime (2012). RIO+20 JT darnaus vystymosi konferencija. Rio de Žaneiras, Brazilija. Prieiga per internetą: <www.am.lt/VI/files/0.406540001349767147.doc>.
6. Balčiūnas, S., Juozaitienė, L., Rudytė, D., Tijūnaitienė, R. (2014). Bakalauro studijų darbų rengimo metodinės rekomendacijos. Skirtos Socialinių mokslų fakulteto studentams. Vilnius: BMK.
7. Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydzūnaitė, V. (2008). Kokybinių tyrimų metodologija. Klaipėda: S. Jokužio leidykla.
8. Bivainis, E., Tamošiūnas, T. (2007). Darnus regionų vystymasis: teorinis diskursas. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 1(8).
9. Bivainis, J., Tunčikienė, Ž. (2004). Viešojo sektoriaus institucijų strateginis planavimas. *Viešasis administravimas*, 4.
10. Bivainis, J., Tunčikienė, Ž. (2005). Viešojo sektoriaus institucijų strateginio planavimo metodologinės nuostatos. Prieiga per internetą: <<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13928619.2005.9637677>>.
11. Bivainis, J., Tunčikienė, Ž. (2009). *Viešojo sektoriaus institucijų strateginis planavimas*. Vilnius: VGTU leidykla „Technika“.
12. Burinskienė, M. (2003). *Subalansuota miestų plėtra*. Vilnius: VGTU leidykla „Technika“.
13. Butenienė, I., Steponavičienė, I., Kalvaitis, R. (2008). Strateginių planų rengimo savivaldybėse tobulinimo rekomendacijos. Prieiga per internetą: <http://www.vrm.lt/fileadmin/Padaliniu_failai/Viesojo_administravimo_dep/VRM_leidiny_1_pako_reguotas.2008.08.25.pdf>.
14. Čiegis, R. (2004). *Ekonomika ir aplinka: subalansuotos plėtros valdymas*. Kaunas: VDU leidykla.
15. Čiegis, R., Ramanauskienė J., Šimanskienė L. (2010). *Lietuvos regionų darnaus vystymosi vertinimas*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

16. Čiegis, R., Zeleniūtė, R. (2008). Ekonomikos plėtra darnaus vystymosi aspektu. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*, 2/1.
17. Čiegis, R., Tamošiūnas T., Ramanauskienė. J., Navickas K. (2010). *Darnaus industrinių zonų vystymosi vertinimas*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių Universiteto leidykla.
18. Domarkas, V., Juknevičienė, V., Kareivaitė, R. (2012). Institucinės dimensijos vaidmuo darnaus vystymosi koncepcijoje. *Viešojo politika ir administravimas*, 3.
19. Europa 2020. Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija. (2010). Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/index_lt.htm>.
20. Farrington, C. (2009). Putting good governance into practice I: the Ibrahim Index of African Governance. Prieiga per internetą: <<http://www.deepdyve.com/lp/sage/putting-good-governance-into-practice-i-the-ibrahim-index-of-african-0uPtCaTPN7>>.
21. Gagliardi, F. (2008). Institutions and economic change: a critical survey of the new institutional approaches and empirical evidence, *The Journal of Socio-Economics*, 37.
22. Gaidys, G. (2007). Žmogaus teisė į sveiką aplinką: šios teisės atsiradimo ir formavimosi teisinės prielaidos Europos Sąjungoje. *Jurisprudencija. Mokslo darbai*, 3(93).
23. Jankauskas, V., Šeputienė, J. (2007). The relations of social capital, governance and economic performance in Europe, *Verslas: teorija ir praktika* 8 (3).
24. Jociūtė, A. (2013). *Visuomenės darnus vystymasis*. Vilnius: MRU.
25. Johanesburgo darnaus vystymosi deklaracija. (2002). Prieiga per internetą: <<http://www.am.lt/VI/files/0.619165001106642578.pdf>>.
26. Juknys, R. (2012). *Aplinka ir vystymasis*. Kaunas: VDU.
27. Kaip praktiškai įgyvendinti strateginius planus (2007). Metodinė medžiaga. Prieiga per internetą: <<http://www.radviliskis.lt/files/teisine-informacija/strateginis-planavimas.pdf>>.
28. Kardelis, K. (2007). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Šiauliai: Lucilijus.
29. Kelmės rajono savivaldybės 2013-2020 metų ilgalaikis strateginis plėtros planas. (2013). Prieiga per internetą: <<http://www.kelme.lt/lit/-Kelmes-rajono-savivaldybes-2013-2020-metu-ilgalaikis-strateginis-pletros-planas-/684>>
30. Kondrataitienė, V. (2011). Subsidiarumo principas ir jo taikymas valstybės valdymui ir vietos savivaldai (Daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas).
31. Krankalis, R., Anzelytė, R. (2013) Darnaus vystymosi nuostatų įgyvendinimas kaimiškose savivaldybėse. *Kaimo raidos kryptys žinių visuomenėje*, 1(5).
32. Kriščiūnas, K., Staniškis, J. K., Tričys V. (2008). *Mokslinė veikla: šiuolaikinės tendencijos*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių Universiteto leidykla.
33. Lazdinis, I. (Sud.). (2008). *Aplinkos politika ir valdymas*. Vilnius: MRU.

34. Lietuva 2030. Lietuvos pažangos strategija. (2012). Prieiga per internetą: <<http://www.lrv.lt/bylos/veikla/2030.pdf>>.
35. Lietuvos darbo birža prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Prieiga per internetą: <<http://www.ldb.lt/Informacija/Puslapiai/default.aspx>>.
36. Lietuvos Respublikos Vietos savivaldos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 55-1049.
37. Lietuvos Respublikos Viešojo administravimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 60-1945.
38. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas. Dėl Strateginio planavimo metodikos patvirtinimo. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 57-2312.
39. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas. Dėl strateginio planavimo metodikos pakeitimo. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 23-879.
40. Morkevičius, V., Telešienė, A., Žvaliauskas, G. (2008). Pavyzdinis metodologinis mokomasis studijų paketas. Prieiga per internetą: <http://www.lidata.eu/files/mokymai/NVivo/KKDA_20080914_esf%27ui.pdf>
41. *Nacionalinė darnaus vystymosi strategija* (2003). Vilnius: Leidykla „Lututė“.
42. *Nacionalinė darnaus vystymosi strategija* (2011). Vilnius: Leidykla „Lututė“.
43. Naruševičius, V., Lazdinis, I. (2010). *Darnaus vystymosi politika ir valdymas*. Vilnius: MRU.
44. North, D., C. (2003). *Institucijos, jų kaita ir ekonomikos veikmė*. Vilnius: Eugrimas.
45. OECD. (2005). *Measuring Sustainable Development / By Stevens Candice*. OECD Statistics Brief. September. No 10.
46. Pasaulio aukščiausio lygio susitikimas darnaus vystymosi klausimais. Įgyvendinimo planas. (2002). Prieiga internetu: <<http://www.am.lt/VI/files/0.754498001106643478.pdf>>.
47. *Pasaulio viršūnių susitikimas. XXI a. darbotvarkė. Jungtinių Tautų Rio veiksmų programa*. (2000). Kaunas: Spindulys.
48. Petraitytė, S. (2013). Lietuvos akademinių bibliotekų vaidmenų konstravimas (diskurso analizė) (Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas).
49. Pivoras, S., Visockytė, E. (2011). Viešojo valdymo koncepcijos ir jų taikymas tiriant valstybės tarnybos reformas. *Viešoji politika ir administravimas*, 10 (1).
50. Puškorius, S. (Ats. red.) (2006). *Savivaldos institucijų socialinis politinis veiksmingumas*. Monografija. Vilnius: MRU leidykla.
51. Raipa, A. (2002). Viešoji politika ir viešasis administravimas: raida, struktūra ir sąveika. *Viešoji politika ir administravimas*, 1.
52. Raipa, A. ir kiti. (2012). *Modernus viešasis valdymas. Kolektyvinė monografija*. Kaunas: Vitae Litera.

53. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future (1987). Prieiga internetu: <<http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>>.
54. Ruplienė, D. (2010). *Institucinės aplinkos, darbo rinkos ir tiesioginių užsienio investicijų sąveika: teoriniai aspektai. 13 – oji respublikinė doktorantų ir magistrantų mokslinė konferencija „Europos Sąjungos ūkio procesai ir tendencijos*. Kaunas: VDU.
55. Sertifikuotos vadybos kokybės sistemos, 2014 02 01. Lietuvos standartizacijos departamentas. Prieiga per internetą: <http://www.lsd.lt/typo_new/fileadmin/Failai/2014_02_KVS.pdf>.
56. Singh R. K., Murty H. R., Gupta S. K., Dikshit A.K. 2009. Review An overview of sustainability assessment methodologies. *Ecological indicators*. 9.
57. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/>>
58. Šaparnienė, D. (2010) *Good Governance Principles in Local Self-Government: Experience of the Baltic States* // Journal of Scientific Publication: Economy&Business, Bulgaria, Vo 4 (3).
59. Šaparnienė, D., Krupavičius, A. (Red.). (2013). *Viešasis valdymas: koncepcijos ir dimensijos*. Vilnius: BMK leidykla.
60. Šiaulių miesto savivaldybė. Įstaigų, įmonių, organizacijų pavadinimų rašymas. (2007). Prieiga per internetą: <<http://www.siauliai.lt/kalbosc/1-imones.pdf>>.
61. Šeputienė, J. (2007). *The evolution of economic freedom and its relationship with economic growth in the European Union*. Social Research 2 (10).
62. Šeputienė, J. (2009). Institucinės aplinkos poveikio ekonomikai vertinimas (Daktaro disertacija, Vilniaus Gedimino technikos universitetas).
63. Šeputienė, J., Norkuvienė, A., Rimkevičienė, A. (2010). Pasaulio šalių ekonominių skirtumų analizė institucinės aplinkos kontekste. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 1(17).
64. Tamošiūnas, T. (2009). *Darnus regionų vystymasis: Šiaulių regiono socialinės ir ekonominės plėtros sisteminis tyrimas. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga*. Kaunas: VDU.
65. Trumpulis, U. (2010). Žmogaus individualūs interesai kaip viešojo intereso pagrindas. Prieiga per internetą: <file:///C:/Users/xx/Downloads/Trumpulis.pdf>
66. Vaišnoras, A. (2011). *Europos Sąjungos aplinkos politika*. Vilnius: MRU.
67. Vaitkevičiūtė, V. (2001). *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas.
68. Vasiliauskas, A. (2004). Nacionalinės ekonomikos plėtros strateginis valdymas: nustatytinis ir plėtotinis metodologiniai požiūriai. *Ekonomikos teorija ir praktika*, 3.
69. Vasiliauskas, A. (2006). *Strateginis valdymas*. Kaunas: Technologija.

70. Vilkas, M., Vaitkevičius, S. (2012). *Institucinis izomorfizmas ar efektyvumo paieška. ISO 9000 serijos standartų diegimo motyvai Lietuvoje*. Economics and Management, 17 (4).
71. Židonis, Ž. (2006). Naujosios viešosios vadybos principų įgyvendinimo aspektai institucijų kaitos požiūriu. *Viešoji politika ir administravimas*, 17.

PRIEDAI

1 priedas

Darnaus vystymosi rodikliai

	Aplinkos būklės rodikliai
1.	išmetamų į atmosferą šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekis CO ₂ ekvivalentu – iš viso, mln. tonų, BVP vienetai, iš viso ir pagal ekonominės veiklos rūšis, tonų / tūkst. litų
2.	išmetamų į atmosferą sieros dioksido, azoto oksidų, lakiųjų organinių junginių ir amoniako kiekis – iš viso, tūkst. tonų, BVP vienetai, iš viso ir pagal ekonominės veiklos rūšis, tonų / tūkst. litų
3.	miestų oro kokybė – dienų, kai azoto dioksido, kietųjų dalelių ir pažemio ozono koncentracijos viršija leistinus normatyvus, skaičius per metus
4.	valytų nuotekų (mln. kub. metrų) atitiktis teisės aktų nustatytiems reikalavimams per metus, procentais
5.	paviršinio vandens kokybė – organinių medžiagų, azoto ir fosforo junginių koncentracija upėse, ežeruose, Kuršių mariose, Baltijos jūros priekrantės zonoje, mg / l
6.	požeminio vandens sąnaudos, mln. kub. metrų ir procentais, esamuose požeminio vandens ištekliuose
7.	požeminio vandens kokybės normas atitinkančių mėginių požeminio vandens telkiniuose, procentais
8.	organinių medžiagų, azoto ir fosforo junginių prietaka į Baltijos jūrą, tūkst. tonų
9.	saugomų teritorijų plotas iš viso Lietuvos teritorijos ploto, procentais
10.	miškų plotų iš viso Lietuvos teritorijos ploto, procentais
11.	pažeistos žemės, eksploatuojamų ir išeksploatuotų naudingųjų iškasenų karjerų, durpynų ir sąvartynų plotas, hektarais
12.	nenaudojamos žemės, netinkamos žemės ūkio augalams auginti arba dėl mažos ūkinės vertės dirvožemio netinkamos nuolat ganyti ir šienauti, plotas, hektarais
13.	surinktų komunalinių atliekų kiekis, tenkantis vienam gyventojui per metus, kilogramais
14.	gamybos atliekų kiekis, tenkantis BVP vienetai, iš viso ir pagal ekonominės veiklos rūšis, tonų / tūkst. litų
15.	žaliavų perdirbimas – perdirbtų popieriaus, stiklo, plastiko, metalo atliekų kiekis
16.	surinktas pavojingų atliekų kiekis – pagal rūšis, tonomis
17.	žaliųjų viešųjų pirkimų iš visų viešųjų pirkimų, procentais, litais
	Ekonominio vystymosi rodikliai
18.	BVP to meto kainomis, mln. litų, BVP augimas, procentais, bendrosios pridėtinės vertės augimas pagal ekonominės veiklos rūšis, procentais
19.	BVP vienam gyventojui, litais ir perkamosios galios standartu
20.	valdžios sektoriaus bendroji skola, palyginti su BVP, procentais
21.	bendrosios investicijos, palyginti su BVP, procentais, iš viso ir pagal sektorius
22.	darbo našumas (bendroji pridėtinė vertė, tenkanti vienai faktiškai dirbtai valandai), litais, šalies ir pagal ekonominės veiklos rūšis; darbo našumas vienam darbuotojui, perkamosios galios standartais
23.	ūkio šakose sunaudotas galutinės energijos kiekis, tenkantis BVP vienetai, iš viso ir pagal ekonominės veiklos rūšis
24.	gamybai sunaudotas vandens kiekis, tenkantis BVP vienetai, iš viso ir pagal ekonominės veiklos rūšis
25.	krovinių ir keleivių pervežimo pasiskirstymas pagal transporto rūšis, mln. tonkilometrų ir BVP vienetai, mln. keleivio kilometrų
26.	biodegalų sunaudojimas transporte ir jų dalis, palyginti su visu transporte sunaudotų degalų kiekiu, tūkst. tonų ir procentais
27.	lengvųjų automobilių skaičius 1 000 gyventojų
28.	senesnių kaip 10 metų lengvųjų automobilių iš visų lengvųjų automobilių, procentais
29.	gamyklų, turinčių kokybės vadybos sistemų sertifikatą ISO 9000 arba ISO 9001, skaičius, vienetais, ir iš visų įmonių, procentais
30.	gamyklų, turinčių ISO 14001 arba EMAS sertifikatą, skaičius, vienetais, ir iš visų įmonių, procentais

31.	apdirbamosios gamybos įmonių sukurtos pridėtinės vertės dalis, kurią sudaro aukštųjų technologijų sektoriaus sukurta pridėtinė vertė, procentais
32.	atsinaujinančių energijos išteklių iš visų energijos šaltinių, procentais
33.	elektros energijos, pagamintos iš atsinaujinančių išteklių, iš visos pagamintos elektros energijos, procentais
34.	elektros energijos, pagamintos kogeneracinėse elektrinėse, iš visos pagamintos elektros energijos, procentais
35.	elektros suvartojimas namų ūkiuose per metus – iš viso ir vienam gyventojui, GWh
36.	pasėlių, skirtų biologiniam kurui gaminti, plotas, tūkst. hektarų, ir iš viso žemės ūkio naudmenų ploto, procentais
37.	ekologinių ūkių žemės plotas, tūkst. hektarų, ir iš viso žemės ūkio naudmenų ploto, procentais
38.	ekologinės žemės ūkio produkcijos gamybos plotai, hektarais, pagal produkcijos rūšis (daržovės, grūdai, bulvės, vaisiai ir uogos), pieną ir jo gaminius, mėsą pagal sertifikuotų gyvulių skaičių, vienetais
39.	pesticidų naudojimas (iš viso panaudota pesticidų pagal veikliąją medžiagą), tūkst. tonų ir kilogramais hektarui naudojamų žemės ūkio naudmenų
40.	būstuose gyventojų sunaudotas vandens kiekis, litrais vienam gyventojui per parą
41.	būstuose sunaudotos šilumos energijos kiekis, tne, ir sunaudotos elektros energijos kiekis, tenkantis vienam gyventojui per metus, kWh
42.	gyventojų, aprūpinamų centralizuotai tiekiamu vandeniu, iš visų šalies gyventojų, procentais, – iš viso ir atskirai – miesto, kaimo gyventojų
43.	gyventojų, aprūpinamų centralizuotai teikiamomis nuotekų tvarkymo paslaugomis, iš visų šalies gyventojų, procentais, – iš viso ir atskirai – miesto, kaimo gyventojų
44.	gyventojų, kurie naudojasi viešąja komunalinių atliekų tvarkymo paslauga, iš visų šalies gyventojų, procentais, – iš viso ir atskirai – miesto, kaimo gyventojų
45.	namų ūkio trumpalaikės piniginės išlaidos būstui, vandeniui, dujoms, kuriai – vidutinių namų ūkio išlaidų dalis, procentais, palyginti su vidutinėmis namų ūkio pajamomis, litais
46.	bendrosios pridėtinės vertės dalis, kurią sudaro turizmo sektoriuje sukurta pridėtinė vertė, procentais
47.	suteiktų nakvynių viešbučiuose, sveikatingumo ir poilsio, kaimo turizmo ir kitose apgyvendinimo įmonėse skaičius, tūkst. vienetų
48.	pagal nustatytuosius reikalavimus įrengtų dviračių turizmo trasų ilgis, kilometrais
Socialinio vystymosi rodikliai	
49.	15–64 metų asmenų užimtumo lygis, procentais
50.	nedarbo ir ilgalaikio nedarbo lygis, procentais
51.	BVP dalis, kurią sudaro socialinės apsaugos išlaidos, procentais
52.	skurdo rizikos lygis, procentais
53.	pajamų pasiskirstymo koeficientas
54.	vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė (iš viso ir pagal lytį), metais
55.	natūrali gyventojų kaita 1 000 gyventojų
56.	gyventojų mirties atvejų iš visų kvėpavimo sistemos ligų 100 000 gyventojų
57.	gyventojų mirties atvejų iš visų kraujotakos sistemos ligų 100 000 gyventojų
58.	gyventojų mirties atvejų iš visų piktybinių navikų ligų 100 000 gyventojų
59.	gyventojų mirties dėl kelių transporto įvykių atvejų skaičius, iš viso ir 100 000 gyventojų
60.	per kelių transporto įvykius sužeistų gyventojų skaičius per metus, iš viso ir 100 000 gyventojų
61.	susirgimų salmonelioze atvejų skaičius 100 000 gyventojų
62.	naujų gimimų iki vienerių metų mirtingumas (mirusių kūdikių 1 000 gimusiųjų)
63.	vidutiniškai vienam gyventojui tenkantis naudingasis gyvenamasis plotas – mieste, kaime, kv. metrais
64.	asmenų, žuvusių dėl nelaimingų atsitikimų darbe, skaičius
65.	atitinkamo triukšmo garso lygio veikiamų teritorijų plotas, kv. kilometrais, šalia pagrindinių transporto infrastruktūrų
66.	atitinkamo triukšmo garso lygio veikiamų žmonių skaičius aglomeracijose ir šalia pagrindinių transporto infrastruktūrų
67.	švietimui skiriamos lėšos, BVP procentais
68.	kultūrai skiriamos lėšos, BVP procentais

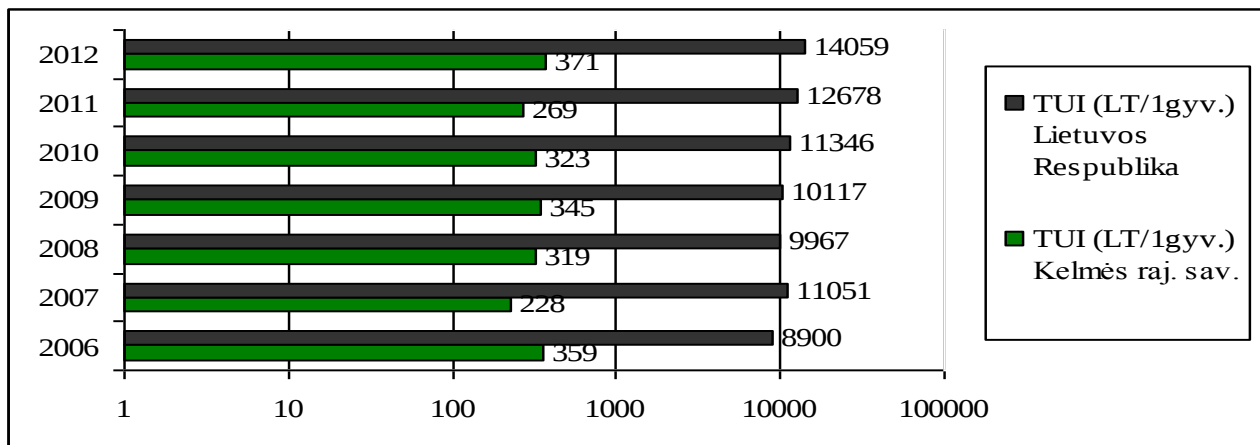
69.	išlaidos moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai, BVP procentais
70.	aukštųjų mokyklų studentų (visų tais metais baigusių studijas) skaičius, palyginti su 20–24 metų asmenų skaičiumi, procentais
71.	bendrojo lavinimo mokyklų mokinių (visų tais metais įgijusių pagrindinį, vidurinį išsilavinimą) skaičius, palyginti su 15–19 metų asmenų skaičiumi, procentais
72.	profesinio mokymo mokinių iš visų vidurinio mokymo lygmens mokinių, procentais
73.	18–24 metų jaunuoliai, turintys tik pagrindinį išsilavinimą ir toliau nesimokantys, procentais
74.	aukštojo mokslo studento finansavimo krepšelio dydis, litais
75.	asmenų, baigusių universitetų trečiosios pakopos studijas ir įgijusių mokslo laipsnį, skaičius per metus
Teritorijų vystymosi rodikliai	
76.	regiono BVP, tenkantis vienam gyventojui, ir santykis su šalies vidurkiu, procentais
77.	materialinės investicijos, tenkančios vienam gyventojui, mln. litų, ir santykis su šalies vidurkiu, procentais
78.	gyventojų, kuriems regiono teritorijoje centralizuotai tiekiamas geriamasis vanduo, skaičius, procentais, palyginti su bendru gyventojų skaičiumi pagal deklaruojamą gyvenamąją vietą
79.	gyventojų, kurie regiono teritorijoje prijungti prie centralizuoto nuotekų tinklo, skaičius, procentais, palyginti su bendru gyventojų skaičiumi pagal deklaruojamą gyvenamąją vietą
80.	regiono teritorijoje centralizuotai patiekto geriamojo vandens kiekis, vidutiniškai kub. metrais vienam gyventojui per parą
81.	15–64 metų gyventojų užimtumo lygis, procentais, ir santykis su šalies vidurkiu
82.	nedarbo lygis, procentais, ir santykis su šalies vidurkiu
83.	regiono teršalų emisija į orą, tonomis 1 kv. kilometrui, ir santykis su šalies vidurkiu
84.	regiono miškingumas, procentais

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Nacionalinę darnaus vystymosi strategiją (2011).

Kelmės rajono SSGG analizė 2008 – 2012 m. strateginiame plėtros plane

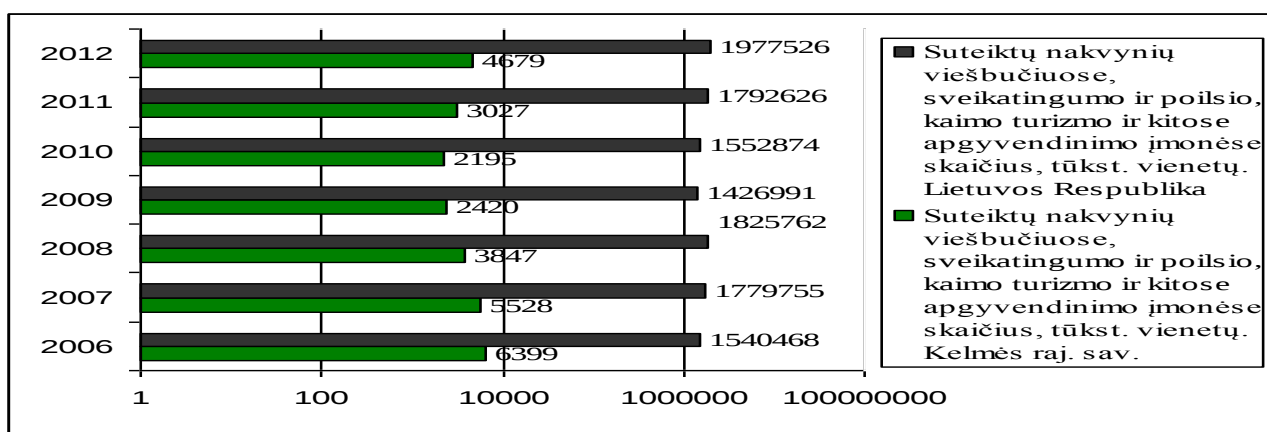
Teigiami faktoriai	Neigiami faktoriai
Ekonomika	
<i>Kelmės rajonas tai žemės ūkio kraštas, kurioje vykdoma žemės ūkio veikla su moderniais ir stambiais ūkiais</i>	<i>Kelmės rajone nevykdoma aktyvi investicijų pritraukimo ir verslumo veikla</i>
<i>Kelmės rajono geografinė padėtis yra gera, kurioje yra patogus susisiekimo tinklas.</i>	<i>Neišvystyta turizmo paslaugų infrastruktūra</i>
<i>Kelmės rajonas pasižymi unikaliu kraštovaizdžiu, kultūros paveldo objektų gausa bei kaimo turizmo sodybų gausa</i>	<i>Kelmės rajone nėra skiriama pakankamai dėmesio smulkiajam ir vidutiniam ūkio skatinimui</i>
<i>Kelmės rajono visuomeninių organizacijų tinklas, remiasi demokratišku valdymu</i>	<i>Kelmės rajone yra silpnos visuomenės organizacijos. Trūksta šių organizacijų aktyvumo ir iniciatyvumo</i>
Socialinės paslaugos ir sveikata	
<i>Kelmės rajone yra sukurta socialinių paslaugų infrastruktūra, socialines paslaugas teikia aukštos kvalifikacijos socialiniai darbuotojai</i>	<i>Sveikatos įstaigose trūksta kvalifikuotų medicinos specialistų, kurie teiktų tektu kokybiškas ir prieinamas sveikatos priežiūros paslaugas</i>
<i>Kelmės rajone gera sveikatos įstaigų materialinė bazė, gerai išplėtotą visuomeninės sveikatos biuro veikla ir sveikatos priežiūros paslaugas.</i>	<i>Kelmės rajone santykinai didelis socialinių paslaugų ir pašalpų (piniginės paramos) gavėjų skaičius</i>
Gyvenamoji aplinka	
<i>Kelmės rajone nėra taršios pramonės, todėl yra mažas užterštumas, savivaldybė palanki ramiam gyvenimui, nes yra žemas nusikalstamumo lygis ir mažas triukšmingumas.</i>	<i>Kelmės rajone santykinai mažas renovuotų daugiabučių namų santykis, o taip pat nepakankamai išnaudojami atsinaujinantys energijos šaltiniai</i>
<i>Išplėtotas pagrindinių kelių tinklas ir geležinkelis – patogus susisiekimas ne tik vietos gyventojams, bet ir turistams</i>	<i>Centralizuotas vanduo tiekiamas tik 69 proc. savivaldybės gyventojams, mažų miestelių gyvenvietėse nėra išvystytas centralizuoto vandens ir nuotekų šalinimas.</i>
<i>Kelmės rajone vykdomas aktyvesnis ES lėšų panaudojimas viešajai infrastruktūrai (daugiabučių namų renovacija, bendruomenės namų ir t.t)</i>	<i>Prastai išvystyta kelių infrastruktūra – daug kelių su žvyro danga</i>
Kultūra ir švietimas	
<i>Kelmės rajonas turi išsaugojęs kultūrines tradicijas, kurios suteikia savitumo</i>	<i>Esant paramos jaunimo projektams ir užimtumo trūkumui, jaunimas yra nemotyvuotas, mažas jo aktyvumas.</i>
<i>Optimizuota kultūros vystymosi infrastruktūra su aukštos kokybės paslaugomis</i>	<i>Prasti mokinių mokymosi rezultatai ir nepakankamai išplėtotas neformaliojo ugdymo paslaugos bei jų prieinamumas</i>
<i>Kelmės rajonas pasižymi žmoniškųjų išteklių gausa ir gera švietimo įstaigų materialine baze</i>	<i>Neužtikrintas kultūros ir švietimo infrastruktūros funkcionavimas</i>
<i>Sporto renginių infrastruktūros objektų plėtra skatina dalyvių skaičiaus augimą.</i>	<i>Kelmės rajone sporto infrastruktūros materialinė bazė yra prasta</i>

Šaltinis: sudaryta autorės.

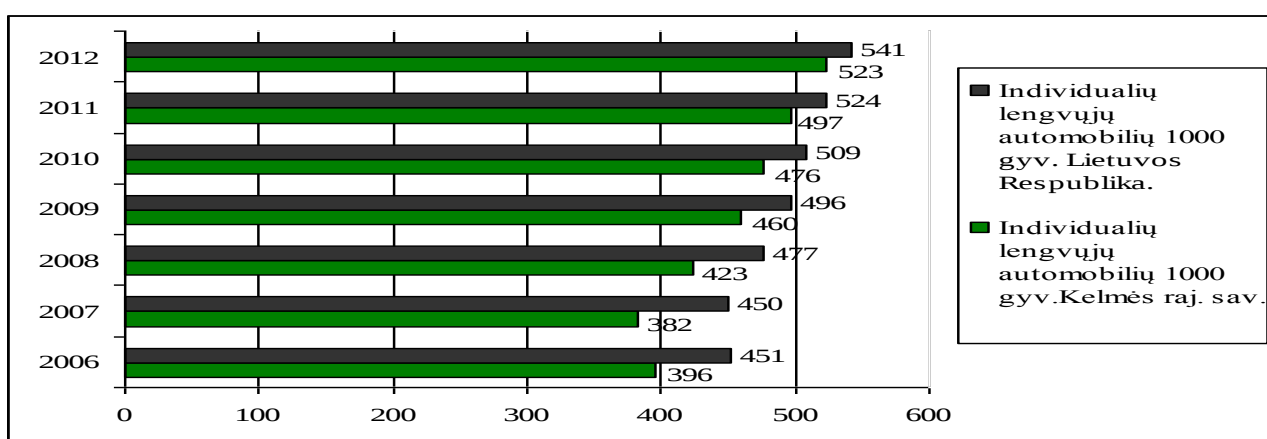
TUI Lietuvos Respublikoje ir Kelmės raj. sav.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenimis

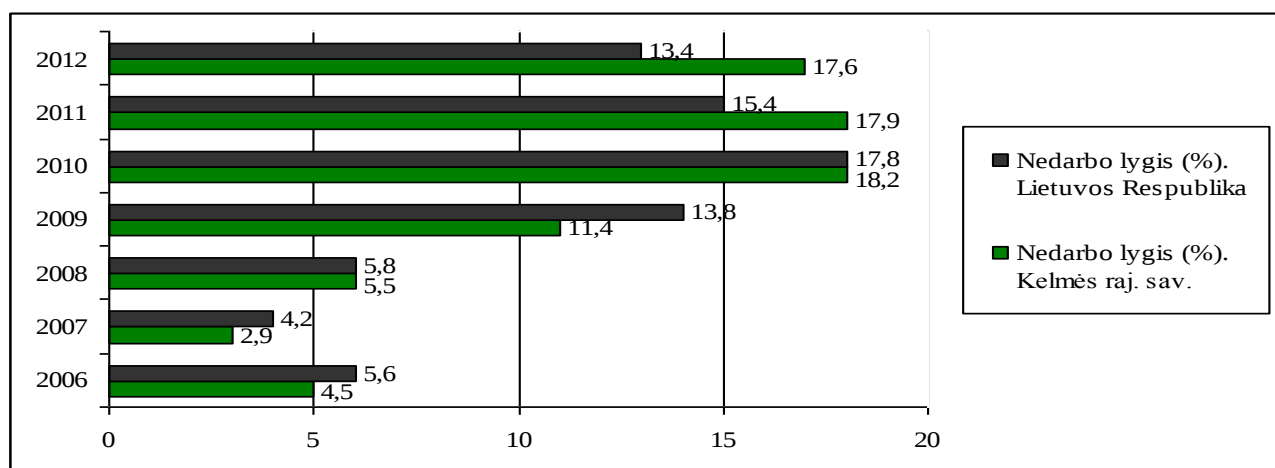
Suteiktų nakvynių Lietuvos Respublikoje ir Kelmės raj. sav.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenimis

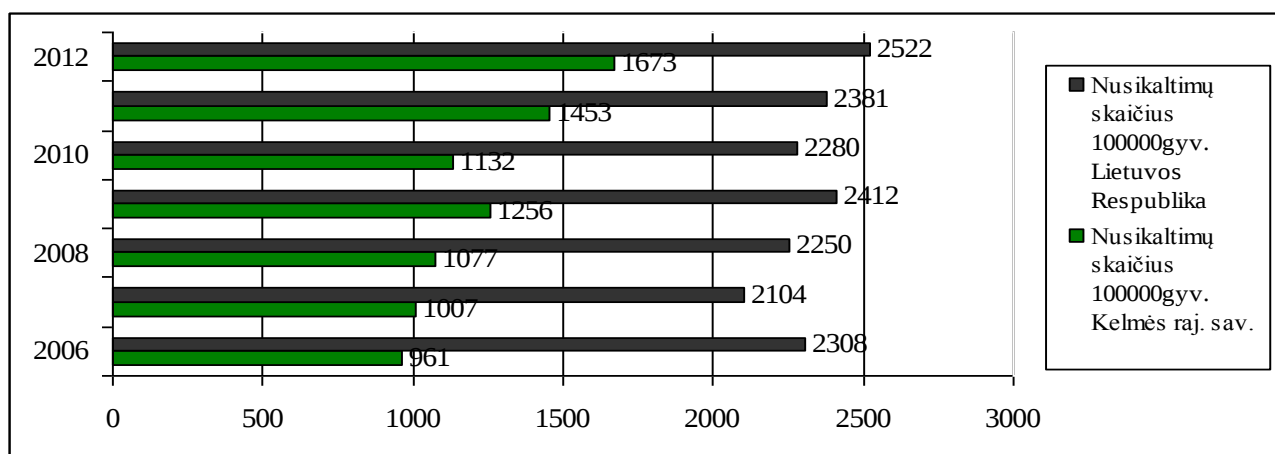
Individualių lengvųjų automobilių Lietuvos Respublikoje ir Kelmės raj. sav.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenimis

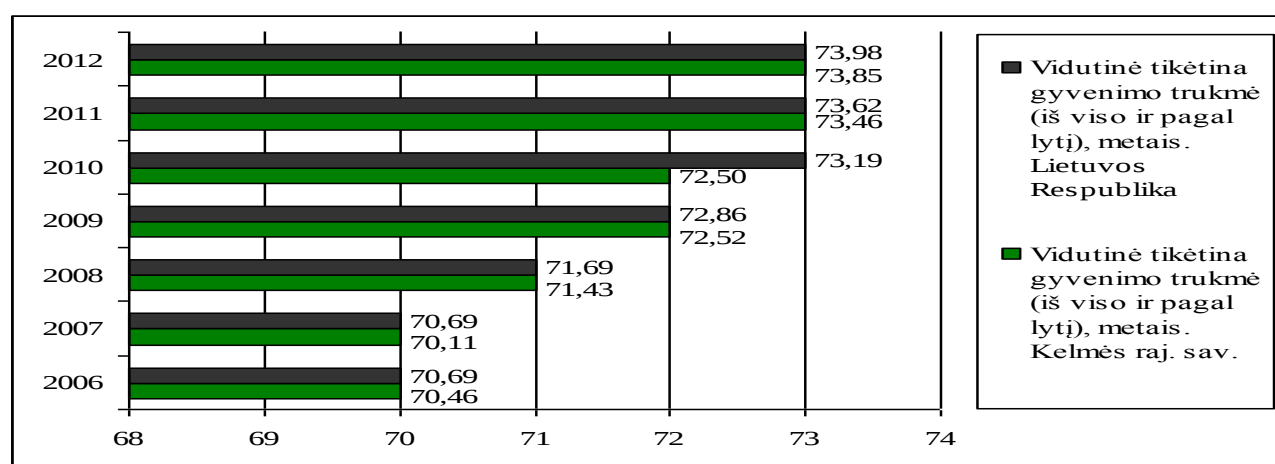
Nedarbo lygis Lietuvos Respublikoje ir Kelmės raj. sav.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento ir LR darbo biržos duomenimis.

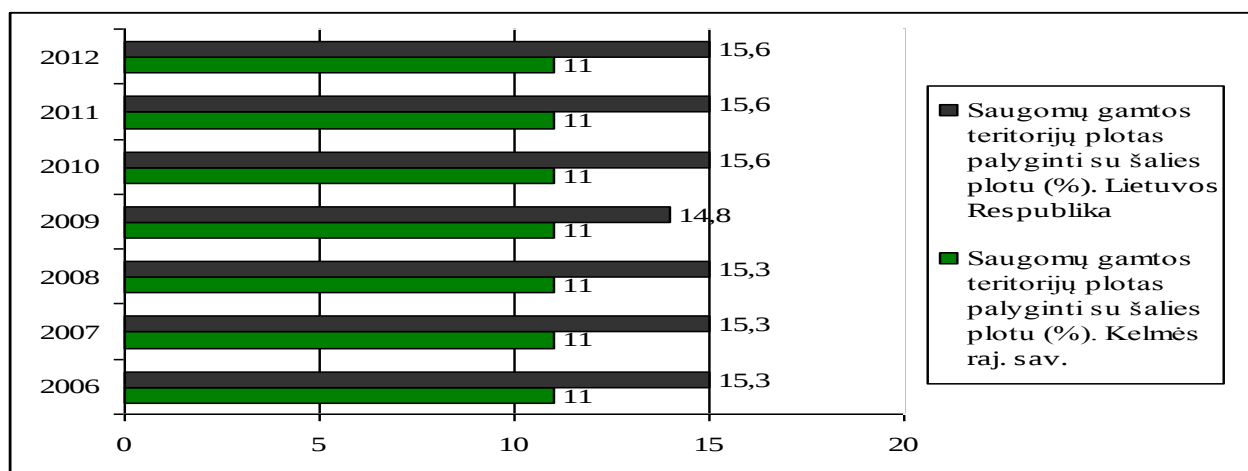
Nusikaltimų skaičius Lietuvos Respublikoje ir Kelmės raj. sav.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenimis

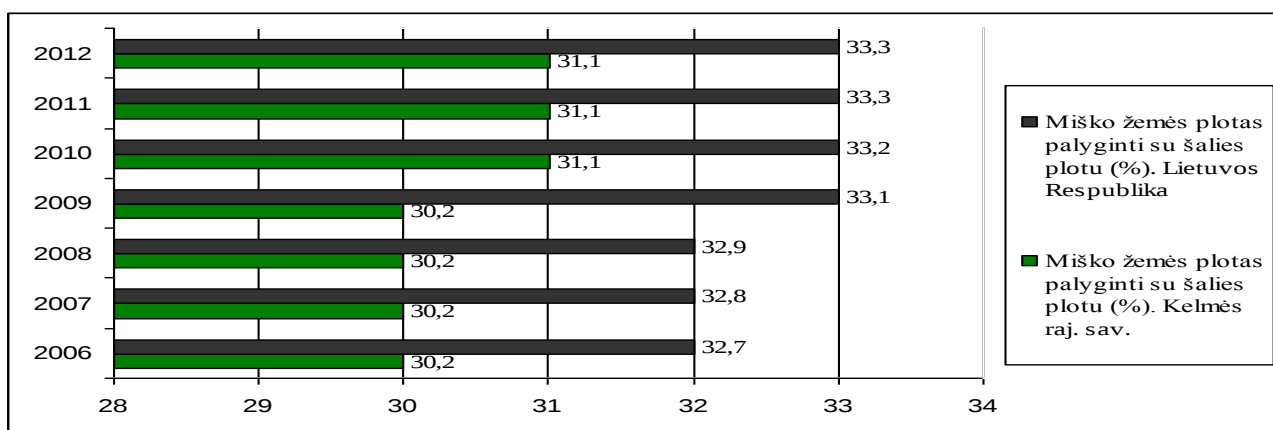
Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė Lietuvos Respublikoje ir Kelmės raj. sav.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenimis.

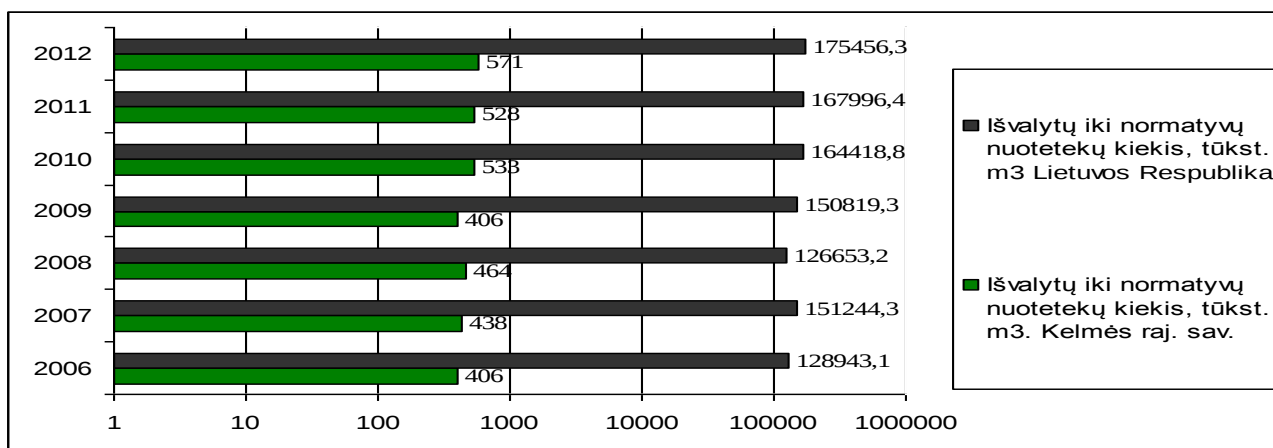
Saugomų gamtos teritorijų plotai Lietuvos Respublikoje ir Kelmės raj. sav.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenimis.

Miško žemės plotai Lietuvos Respublikoje ir Kelmės raj. sav.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenimis.

Išvalytų iki normatyvų nuotekų kiekiai Lietuvos Respublikoje ir Kelmės raj. sav.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenimis.

Ekonominio vystymosi rodikliai Kelmės rajono savivaldybėje. Absoliutūs duomenys

Eil. Nr.	Ekonominiai vystymosi rodikliai	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1.	TUI (LT/1gyv.)	359	228	319	345	323	269	371
2.	Suteiktų nakvynių viešbučiuose, sveikatingumo ir poilsio, kaimo turizmo ir kitose apgyvendinimo įmonėse skaičius, tūkst. vienetų.	6399	5528	3847	2420	2195	3027	4679
3.	Individualių lengvųjų automobilių 1000 gyv.	396	382	423	460	476	497	523

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Augimo (kitimo) tempas paskaičiuotas baziniu būdu. Kelmės raj. sav.

Eil. Nr.	Ekonominiai vystymosi rodikliai	2006 baziniai metai	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	TUI (LT/1gyv.)	1	0,64	0,89	0,96	0,90	0,75	1,03
2.	Suteiktų nakvynių viešbučiuose, sveikatingumo ir poilsio, kaimo turizmo ir kitose apgyvendinimo įmonėse skaičius, tūkst. vienetų.	1	0,86	0,60	0,38	0,34	0,47	0,73
3.	Individualių lengvųjų automobilių 1000 gyv.	1	0,96	1,07	1,16	1,20	1,26	1,32

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Socialinio vystymosi rodikliai Kelmės rajono savivaldybėje. Absoliutūs duomenys

Eil. Nr.	Socialinio vystymosi rodikliai	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	Nedarbo lygis (%)	4,5	2,9	5,5	11,4	18,2	17,9	17,6
2	Nusikaltimų skaičius 100000gyv.	961	1007	1077	1256	1132	1453	1673
3	Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė (iš viso ir pagal lytį), metais	70,46	70,11	71,43	72,52	72,50	73,46	73,85

Šaltinis: sudaryta autorės pagals Lietuvos statistikos departamento ir LR darbo biržos duomenimis

Augimo (kitimo) tempas paskaičiuotas baziniu būdu. Kelmės raj. sav.

Eil. Nr.	Socialinio vystymosi rodikliai	2006 baziniai metai	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1.	Nedarbo lygis (%)	1	0,64	1,22	2,53	4,04	3,98	3,91
2.	Nusikaltimų skaičius 100000gyv.	1	1.05	1.12	1.31	1.18	1.51	1.74
3.	Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė (iš viso ir pagal lytį), metais	1	1,00	1,01	1,03	1,03	1,04	1,05

Šaltinis: sudaryta autorės pagals Lietuvos statistikos departamento ir LR darbo biržos duomenimis

Aplinkos vystymosi rodikliai Kelmės rajono savivaldybėje. Absoliutūs duomenys

Eil. Nr.	Aplinkos būklės rodikliai	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	Saugomų gamtos teritorijų plotas palyginti su šalies plotu (%)	11	11	11	11	11	11	11
2	Miško žemės plotas palyginti su šalies plotu (%)	30,2	30,2	30,2	30,2	31,1	31,1	31,1
3	Išvalytų iki normatyvų nuotetėkų kiekis, tūkst. m ³	406	438	464	406	533	528	571

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Augimo (kitimo) tempas paskaičiuotas baziniu būdu. Kelmės raj. sav.

Eil. Nr.	Aplinkos būklės rodikliai	2006 Baziniai metai	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1.	Saugomų gamtos teritorijų plotas palyginti su šalies plotu (%)	1	1	1	1	1	1	1
2.	Miško žemės plotas palyginti su šalies plotu (%)	1	1	1	1	1,03	1,03	1,03
3.	Išvalytų iki normatyvų nuotetėkų kiekis, tūkst. m ³	1	1,08	1,14	1	1,31	1,30	1,41

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Ekonominio vystymosi rodikliai Lietuvos Respublikoje. Absoliutūs duomenys

Eil. Nr.	Ekonominiai vystymosi rodikliai	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	TUI (LT/1gyv.)	8900	11051	9967	10117	11346	12678	14059
2	Suteiktų nakvynių viešbučiuose, sveikatingumo ir poilsio, kaimo turizmo ir kitose apgyvendinimo įmonėse skaičius, tūkst. vienetų.	1540468	1779755	1825762	1426991	1552874	1792626	1977526
3	Individualių lengvųjų automobilių 1000 gyv.	451	450	477	496	509	524	541

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Augimo (kitimo) tempas paskaičiuotas baziniu būdu. Lietuvos Respublika

Eil. Nr.	Ekonominiai vystymosi rodikliai	2006 baziniai metai	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	TUI (LT/1gyv.)	1	1,24	1,12	1,14	1,27	1,42	1,58
2	Suteiktų nakvynių viešbučiuose, sveikatingumo ir poilsio, kaimo turizmo ir kitose apgyvendinimo įmonėse skaičius, tūkst. vienetų.	1	1,16	1,19	0,93	1,01	1,16	1,28
3	Individualių lengvųjų automobilių 1000 gyv.	1	1,00	1,06	1,10	1,13	1,16	1,20

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Ekonominio darnaus vystymosi indekso kaita Lietuvos Respublikoje

Nr.	Ekonominiai vystymosi rodikliai	Bazinė EVI reikšmė 2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1.	TUI (LT/1gyv.)	11,11	8,96	9,92	9,75	8,75	7,82	7,03
2.	Suteiktų nakvynių viešbučiuose, sveikatingumo ir poilsio, kaimo turizmo ir kitose apgyvendinimo įmonėse skaičius, tūkst. vienetų.	11,11	9,58	9,34	11,95	11,00	9,58	8,68
3.	Individualių lengvųjų automobilių 1000 gyv.	11,11	11,11	10,48	10,10	9,83	9,58	9,26
4.	Ekonominio vystymosi indeksas EVI	33,33	29,65	29,74	31,80	29,58	26,98	24,97

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Socialinio vystymosi rodikliai Lietuvos Respublikoje. Absoliutūs duomenys

Eil. Nr.	Socialinio vystymosi rodikliai	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	Nedarbo lygis (%)	5,6	4,2	5,8	13,8	17,8	15,4	13,4
2	Nusikaltimų skaičius 100000gyv.	2308	2104	2250	2412	2280	2381	2522
3	Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė (iš viso ir pagal lytį), metais	70,96	70,69	71,69	72,86	73,19	73,62	73,98

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento ir LR darbo biržos duomenimis

Augimo (kitimo) tempas paskaičiuotas baziniu būdu

Eil. Nr.	Socialinio vystymosi rodikliai	2006 baziniai metai	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	Nedarbo lygis (%)	1	0,75	1,04	2,46	3,18	2,75	2,39
2	Nusikaltimų skaičius 100000gyv.	1	0,91	0,97	1,05	0,99	1,03	1,09
3	Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė (iš viso ir pagal lytį), metais	1	1,00	1,01	1,02	1,03	1,03	1,04

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento ir LR darbo biržos duomenimis

Socialinio darnaus vystymosi indekso kaita Lietuvos Respublikoje

Nr.	Socialinio vystymosi rodikliai	Bazinė SVI reikšmė 2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1.	Nedarbo lygis (%)	11,11	14,81	10,68	4,52	3,49	4,04	4,65
2.	Nusikaltimų skaičius 100000gyv.	11,11	12,21	11,45	10,58	11,22	10,79	10,19
3.	Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė (iš viso ir pagal lytį), metais	11,11	11,11	11,00	10,89	10,79	10,79	10,68
4.	Socialinio vystymosi indeksas SVI	33,33	38,13	33,43	25,99	25,99	25,62	25,52

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento ir LR darbo biržos duomenimis

Aplinkos vystymosi rodikliai Lietuvos Respublikoje. Absoliutūs duomenys.

Eil. Nr.	Aplinkos būklės rodikliai	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	Saugomų gamtos teritorijų plotas palyginti su šalies plotu (%)	15,3	15,3	15,3	14,8	15,6	15,6	15,6
2	Miško žemės plotas palyginti su šalies plotu (%)	32,7	32,8	32,9	33,1	33,2	33,3	33,3
3	Išvalytų iki normatyvų nuotekų kiekis, tūkst. m ³	128943,1	151244,3	126653,2	150819,3	164418,8	167996,4	175456,3

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenimis.

Augimo (kitimo) tempas paskaičiuotas baziniu būdu

Eil. Nr.	Aplinkos būklės rodikliai	2006 Baziniai metai	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	Saugomų gamtos teritorijų plotas palyginti su šalies plotu (%)	1	1,00	1,00	0,97	1,02	1,02	1,02
2	Miško žemės plotas palyginti su šalies plotu (%)	1	1,00	1,01	1,01	1,02	1,02	1,02
3	Išvalytų iki normatyvų nuotekų kiekis, tūkst. m ³	1	1,17	0,98	1,17	1,28	1,30	13,46

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenimis.

Aplinkos darnaus vystymosi indekso kaita Lietuvos Respublikoje

Nr.	Aplinkos būklės rodikliai	Bazinė AVI reikšmė 2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1.	Saugomų gamtos teritorijų plotas palyginti su šalies plotu (%)	11,11	11,11	11,11	11,45	10,89	10,89	10,89
2.	Miško žemės plotas palyginti su šalies plotu (%)	11,11	11,11	11,00	11,00	10,89	10,89	10,89
3.	Išvalytų iki normatyvų nuotekų kiekis, tūkst. m ³	11,11	9,50	11,34	9,50	8,68	8,55	0,83
4.	Aplinkos vystymosi indeksas AVI	33,33	31,72	33,45	31,95	30,46	30,33	22,61

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenimis.

Procentinis integruoto darnaus vystymosi indekso pasiskirstymas pagal sritis Lietuvos Respublikoje 2006 – 2012 m.

Nr.	Indeksai	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1.	Ekonominis vystymosi indeksas	33,33	29,80	30,78	35,44	34,38	32,53	34,16
2.	Socialinis vystymosi indeksas	33,33	38,32	34,60	28,96	30,21	30,89	34,91
3.	Aplinkos būklės indeksas	33,33	31,88	34,62	35,60	35,41	36,57	30,93
4.	Iš viso	100	100	100	100	100	100	100

Baigiamasis bakalauro darbas
DARNAUS VYSTYMO SI STRATEGIJOS ĮGYVENDINIMAS
KELMĖS RAJONO SAVIVALDYBĖJE

Interviu protokolas

Interviu vieta, data, laikas _____

Institucijos (organizacijos) pavadinimas _____

Informanto pareigos, išsilavinimas, darbo stažas _____

1. Kokie Jums yra pagrindiniai darnaus vystymosi informacijos šaltiniai, ar jų pakanka? Įvardinkite pagrindinius Kelmės rajono savivaldybės dokumentus, kuriuose tikslai, uždaviniai, priemonės siejamos su darniu vystymusi.

2. Įvertinkite darnaus vystymosi sričių problematiškumo lygį Kelmės rajone; žymėkite ✓ arba ✗.

Darnaus vystymosi sritys		Lygis		
		Žemas	Vidutinis	Aukštas
1.	Ekonominė			
2.	Socialinė			
3.	Aplinkosauginė			
4.	Institucinė – organizacinė – politinė (sprendimų priėmimas politiniu, administraciniu lygiu)			

3. Įvardinkite 3 sėkmingiausiai ir 3 sunkiausiai sprendžiamus ekonominius iššūkius Kelmės rajone?

4. Įvardinkite 3 sėkmingiausiai ir 3 sunkiausiai sprendžiamus socialinius iššūkius Kelmės rajone?

5. Įvardinkite 3 sėkmingiausiai ir 3 sunkiausiai sprendžiamus aplinkos apsaugos iššūkius Kelmės rajone?

6. Įvardinkite 3 sėkmingiausiai ir 3 sunkiausiai sprendžiamus politinius/administracinius iššūkius Kelmės savivaldybėje?

7. Įvertinkite, koku lygiu įgyvendinami darnaus vystymosi principai Kelmės rajone; žymėkite ✓ arba ✗.

Darnaus vystymosi principai		Lygis		
		Žemas	Vidutinis	Aukštas
1.	Dalyvavimo (partnerystės) – darnus vystymasis gali būti sėkmingai įgyvendintas tik dalyvaujant ir bendradarbiaujant kaip lygiaverčiams partneriams įvairioms visuomenės socialinėms grupėms, valstybės ir savivaldybės institucijoms, visuomeninėms organizacijoms, asmenims			
2.	Vadovavimo (lyderystės) – darnaus vystymosi kryptingumo užtikrinimas, racionalus žinybinių, institucinių ir grupinių interesų derinimas ir ribojimas įmanoma tik esant stipriam valstybinio ir savivaldybių lygmens vadovavimui ir aiškiam tarpinstitucinių funkcijų pasiskirstymui			
3.	Subsidiarumo – tinkamam darnaus vystymosi proceso valdymui sprendimai turi būti priimami tuo lygmeniu, kuriame jie veiksmingiausi			
4.	Lygių galimybių – visiems savivaldybės gyventojams turi būti užtikrintos vienodos galimybės naudotis švaria ir sveika aplinka, ekonominio ir socialinio vystymosi rezultatais (paslaugomis)			
5.	Susietumo – darnaus vystymosi pagrindinių sričių – aplinkosaugos, ekonomikos ir socialinio vystymosi – tikslai ir uždaviniai visuose rajono strateginiuose dokumentuose turi būti pateikiami kaip visuma (neišskiriant kurios nors vienos kaip prioritetingos), kaip lygiavertės sritys			
6.	Lankstumo – darnaus vystymosi 3 sričių tikslai, uždaviniai, priemonės turi būti derinami, atsižvelgiant į sparčiai kintančias išorines ir vidines sąlygas			
7.	Atsakomybės (teršėjas moka) - turi būti užtikrinama, kad kainos atspindi realias sąnaudas, kurias visuomenė patiria dėl vartojimo ir gamybos veiklos, kad teršėjai sumoka už žmonių sveikatai ir aplinkai jų daromą žalą			
8.	Atsipirkimo – ekonominiai ir organizaciniai mechanizmai didina aplinkosauginių priemonių ekonominį efektyvumą ir užtikrina jų atsipirkimą			
9.	Mokslo ir žinių bei technologinės pažangos – įvairių sektorių ir jų šakų vystymasis grindžiamas šiuolaikiškais mokslo pasiekimais, žiniomis ir pažangiomis bei aplinkai palankiomis technologijomis			
10.	Prieinamumo – aplinkosaugos ir aplinkos tvarkymo priemonių išlaidos (atliekų tvarkymas, nuotekų valymas ir pan.) neturi būti perkeliama vien ant mokesčių mokėtojų pečių. Šios priemonės turi būti nesunkiai prieinamos visiems gyventojams, būti pagrįstos pažangiausiomis ekonomiškai ir ekologiškai efektyviomis technologijomis			
11.	Apdairumo – ūkinė veikla turi kuo mažiau kenkti žmonių sveikatai; turi būti nustatytas visų veiklų poveikis aplinkai ir sveikatai, numatytos ekstremalių situacijų prevencijos, padarinių mažinimo ir likvidavimo priemonės			
12.	Ekologinio efektyvumo – gauti daugiau, naudojant mažiau; tam pačiam kiekiui gaminių pagaminti ir paslaugų suteikti turi būti sunaudojama vis mažiau energijos ir gamtos išteklių			

8. Pakomentuokite savo vertinimą, pagrįskite pavyzdžiais. Pasiūlykite priemonės situacijos gerinimui:

Dalyvavimo (partnerystės) principas _____

Vadovavimo principas _____

Subsidiarumo principas _____

Lygių galimybių principas _____

Lankstumo principas _____

Atsakomybės (teršėjas moka) principas _____

Atsipirkimo principas _____

Mokslo ir žinių bei technologinės pažangos principas _____

Susietumo principas _____

Prieinamumo principas _____

Apdairumo principas _____

Ekologinio efektyvumo principas _____

9. Įvertinkite, kokių lygiu įgyvendinami gero valdymo principai Kelmės rajone; žymėkite ✓ arba ✗.

Gero valdymo principai		Lygis		
		1	2	3
1.	Visuomenės dalyvavimas – piliečiams užtikrinama teisė dalyvauti vietos savivaldos valdyje.			
2.	Skaidrumas, atvirumas – sprendimai priimami ir vykdomi teisiškai ir viešai, bendruomenei laisvai prieinama informacija apie juos.			
3.	Reagavimas, jautrus atsakas – tikslai, uždaviniai, veiksmai formuluojami, įgyvendinami, atsižvelgiant į piliečių poreikius, lūkesčius, laiku į juos reaguoja.			
4.	Konsensusas, orientuotas į susitarimą – susitarimas turi būti tinkamas visoms bendruomenės interesų grupėms.			

5.	Teisingumas, nešališkumas – vienodos galimybės visiems individams, grupėms, kad būtų užtikrinta jų socialinė gerovė.			
6.	Efektyvumas, veiksmingumas – racionalus turimų išteklių naudojimas.			
7.	Atskaitingumas – vieša atskaitomybė visuomenei, instituciniams dalininkams (asmenys, priimančys sprendimus vyriausybėje, privačiose ir nevyriausybiniuose organizacijose, yra atskaitingi visuomenei ir suinteresuotoms šalims).			

10. Pakomentuokite savo vertinimą, pagrįskite pavyzdžiais. Pasiūlykite priemones situacijai gerinti:

Visuomenės dalyvavimas

Skaidrumas, atvirumas

Reagavimas, jautrus atsakas

Konsensusas, orientuotas į susitarimą

Teisingumas, nešališkumas

Efektyvumas, veiksmingumas

Atskaitingumas

Dėkoju už Jūsų atsakymus!